

DANSKE KOMPONEREDE BIND ca. 1888-1900 BIDRAG TIL EN PRÆSENTATION

Fund og Forskning, Bind 43 (2004)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ffo/ffo_2004_43-PDF/ffo_2004_43_101328.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=101328>

pdf genereret den : 22/5-2008

DANSKE KOMPONEREDE BIND ca. 1888-1900

BIDRAG TIL EN PRÆSENTATION

AF

HARALD ILSØE

De angivne perioder, som denne og de foregående artikler er opdelt i, er selvsagt ret vilkårlige og først og fremmest betingede af ønsket om at fordele præsentationen på afsnit af passende omfang. Der kan ikke sættes præcise årstal på manifestationer af hverken ny teknik eller stil. Den tidligere omtalte periode fra ca. 1877 til 1888 tog sin omtrentlige begyndelse samme år, som Immanuel Petersen forenede sit bogbinderi med D.L. Cléments store værksted, og sluttede med året, da F. Hendriksen i almindelighed kritiserede firsernes dekorationsstil, som den kom til udtryk i bindstemplerne fremlagt på den danske industriudstilling.¹ Med en fortsættelse frem til århundredskiftet passerer lige netop året 1899, da det største forlag, Gyldendal, anlagde eget bogbinderi.² Dette medførte færre opgaver for de selvstændige bogbinderier på forlagsbindets område, og mulighederne var tidligere blevet indskrænket, da Det nordiske Forlag 1897 indrettede et bogbinderi til bøgerne i billigbogsserien "Frem."

Men Gyldendal indbandt næppe selv alle forlagets produkter, og der var mange andre bøger at tage sig af. Forlagene Gad og Pio synes at have foretrukket Immanuel Petersen som bogbinder, mens f.eks. Hagerup ses at have benyttet Beuchels værksted frem til efter 1920. Og der var stadig et vist spillerum for fremstilling af alternative partibind, hvad navnlig firmaet Petersen & Petersen satsede på, specielt ved at fremstille bind til de store oplag, der udkom i "Frem" og senere "Gyldendals Bibliothek." Immanuel Petersen fandt en niche ved sept. 1899 at oprette en kommissionsanstalt, hvorfra der leveredes

¹ De tidligere præsentationer af perioderne ca. 1860-1877 og ca. 1877-1888 er trykt i *Fund og Forskning* (herefter citeret FF) 41, 2002, s. 171-212 og smst. 42, 2003, s. 177-275.

² Om Gyldendals forlagsbogbinderi grundlagt 1899, se Aleks. Frøland: *Vore forgængere. Gyldendals personale gennem 100 år*, 1968, s. 83.

partibind til bøger, som forlagene kun udgav i uindbunden stand. Fortegnelser over disse blev løbende meddelt bagest i den årlige bogfortegnelse, og 1904 kunne firmaet reklamere med, at kommissionslageret "omfatter nu ca. 350 forskellige Værker af videnskabeligt og æsthetisk Indhold, som ellers ikke vilde kunne faas færdig indbundne gennem Boghandelen." Heraf var dog omkring en tredjedel lærebøger ved de højere læreanstalter uden særlig udsmykning.³

De komponerede bind fra kommissionslageret er konsekvent signeret med Immanuel Petersens stempel, men af halvfemsernes forlagsbind er de færreste signeret. Næst efter Immanuel Petersen er flest set fra Beuchels og J.L. Flyges værksteder. Århusbogbinderen Marius Møller markerede sig som leverandør til Jydsk Forlagsforretning i Århus, og derudover optræder der sporadisk bind med blindtrykte stempler fra enkelte Københavnske bogbinderne. Her skal kun nævnes Wilhelm Raff jun., som ses at have udført flere bind i årene omkring 1890, således til en flerbindsudgave af August Blanchés "Udvalgte Arbejder" for Alb. Cammermeyers Forlag 1890-91 med en stor figurgraving i sort rammebort med forgyldt ornamentik samt forfatterens portræt på ryggen graveret af Valdemar Andersen. Denne har ligeledes leveret grafik til Ruffs bind om Leopold Buddes "Fortællinger" og "Historier," Karl Schönbergs Forlag 1889 og 1892, med en noget særpræget dekoration (*fig. 1*). Den er gentaget på "Fortællinger" II, 1894. Wilh. Raff var i mellemtiden død, og bindet er nu signeret af J.V. Rodes Bogbinderi.⁴ Signerede gravurer forekommer endnu sjældnere og synes oftest at skyldes Valdemar Andersen. Han og Christian Danielsen var de mest fremtrædende gravører af bogbinderstempler og fremviste eksempler herpå på udstillingen af nordisk boghåndværk i Stockholm 1897, hvor de begge opnåede en sølvmedalje.⁵

Bindene blev gennemgående fremstillet i lysere farver og fik i stigende omfang mere appretur, så siderne blev glatte og bedre egnede til påtryk i sort eller farver. Anvendelse af farver trængte forgyldningen tilbage, og sideløbende med at tegninger blev trykt direkte på bindene, tyedes der ikke sjældent til påmontering af papirtryk. Teknisk opnåedes der stor sikkerhed, og på de store værksteder blev de nyeste

³ *Adressebog for den nordiske Boghandel*, 1904, s. 232 (med fortegnelse over lærebøgerne).

⁴ Om disse og andre bogbinder se Leif Iwersen og Mikael Kristensen: *Bogbinderne i Danmark II: København* (foreløbig udgave), 1999. Eksempler på bogbinderetiketter er afbildet i Mikael Kristensen: *Mestermærker i danske bogbind*, *Grafiana*, 2001, s. 74-82.

⁵ *Nordisk Boghandlertidende* 2. juli og 3. sept. 1897. Jvf. tidligere omtale af Danielsen i FF 41 og 42, af Andersen i FF 42.

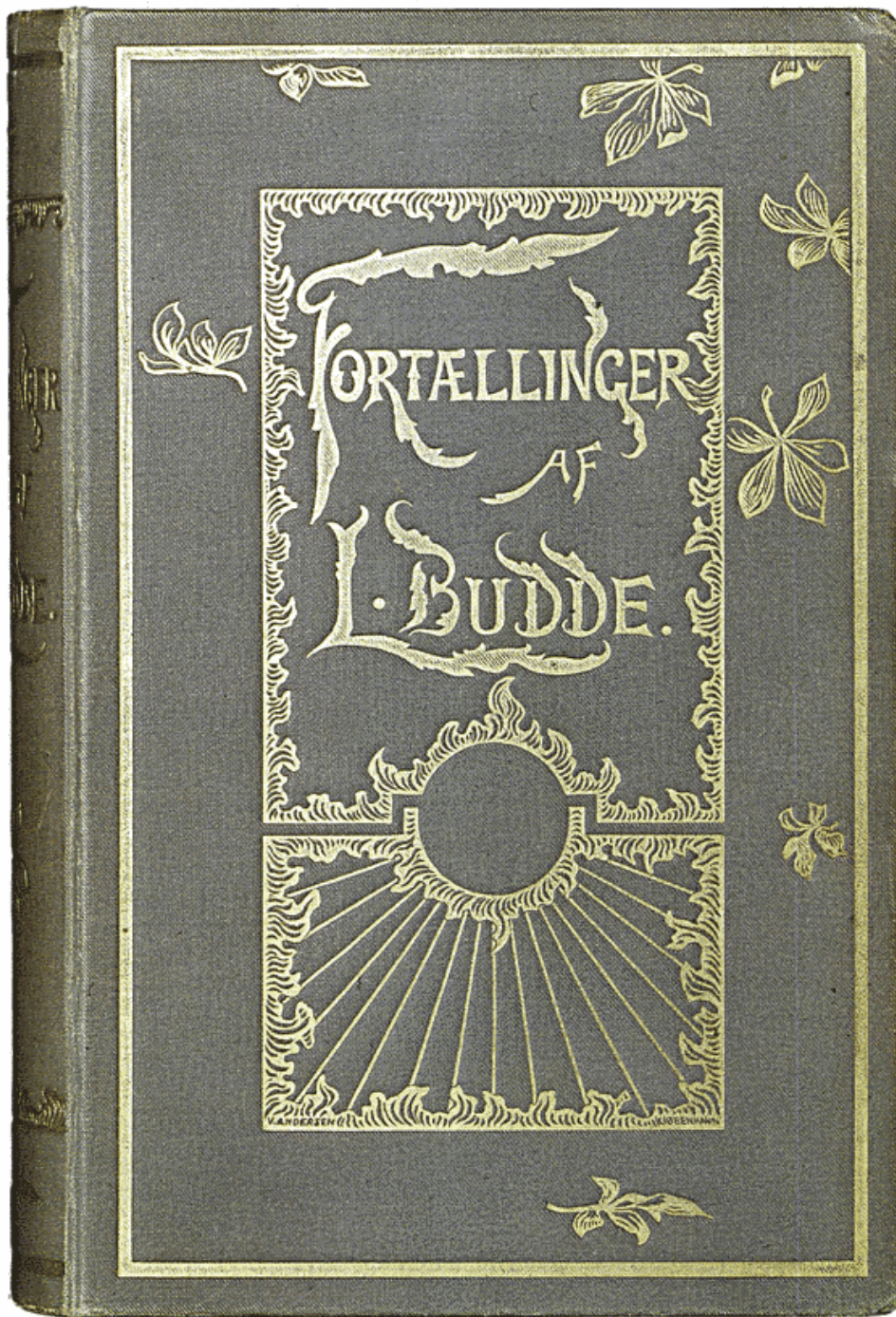

Fig. 1. Leopold Budde: *Fortællinger*, 1889.

maskiner taget i brug.⁶ Samtidig foregik der en smagsændring i retning af forenkling og mere frie former for dekoration. De traditionelle rammebortter var på retur, og forgyldte graveringer i enkle streger blev efterhånden foretrukket for den foregående tids udmejslede guldbilleder. Men helhedsindtrykket er broget. Endnu i 1897 lod Det nordiske Forlag Sophus Müllers "Vor Oldtid" ornamentere i "vikingestil" med en tæt helsidesdekoration i forgyldning,⁷ og ikke få bøger fik i nye oplag samme bind, som de havde haft i 1880'erne eller længere tilbage. Dertil kom, at visse ældre forfattere synes at have lagt vægt på, at deres nye bøger udkom i traditionelt betonet udstyr, og det var noget af en konvention, at litteratur, der henvendte sig til et bredt publikum, ikke mindst historiske romaner og fortællinger, bedst blev afsat i bind med blikfang af et naturalistisk motiv kombineret med forgyldning.

Fra toneangivende kredse lød bestandig kritik af de maskinelt fremstillede forlagsbind. Det er karakteristisk, at Thorvald Petersen, da han 1894 skrev om indbinding og bogbind i *Bogen. En populær Veiledning ved Bøgers Fremstilling*, måtte følge parolen og fordømme de gængse shirtingsbind som usolide, skønt hans bogbinderi hyppigt reklamerede med udførelse af parti- og forlagsbind i shirting. Dog tillod han sig et lille kætteri: "Næsten for samme Pris, som en enkelt Bogside [dvs. bindside] kan forgyldes i Haanden, kan der graveres en Plade med samme Tegning i Messing, og med denne kan der trykkes i det uendelige, endog paa en langt regelmæssigere Maade, men denne Forgyldermaade respekteres ikke af Kendere." Dekorationsteknikken var altså bedre, end kritikerne på parnasset, de svorne modstandere af det komponerede shirtingsbind, ville anerkende. I tilgift oplyste han: "Selv mindre Bogbinderier har nu Forgylderpresse, der ophedes ved Hjælp af Gas, og som særlig benyttes til Trykning af de før omtalte komponerede Shirtingsbind, og i det hele anvendes saa snart der er Tale om Partiarbejde."⁸

Kritikerne af shirtingsbindene hørte til kredsen omkring den nylig stiftede Forening for Boghaandværk, der løbende afholdt bogudstillinger og udskrev bogbindskonkurrencer, samtidig med at medlemmer med F. Hendriksen i spidsen slog til lyd for godt og stilfuldt håndværk, især i "Bogvennen" og "Tidsskrift for Kunstindustri." Derved øvedes der påvirkning på smagen og skabtes forståelse for vær-

⁶ Nekrolog over Immanuel Petersen, *Bogvennen 1901-03*, 1904, s. 35; annoncer fra Petersen & Petersen i *Nordisk Boghandlertidende*, især 22. okt. 1897.

⁷ Afbildet i *Fortid og Nutid*, 1994, s. 168.

⁸ Nævnte bog, s. 129 og 141f.

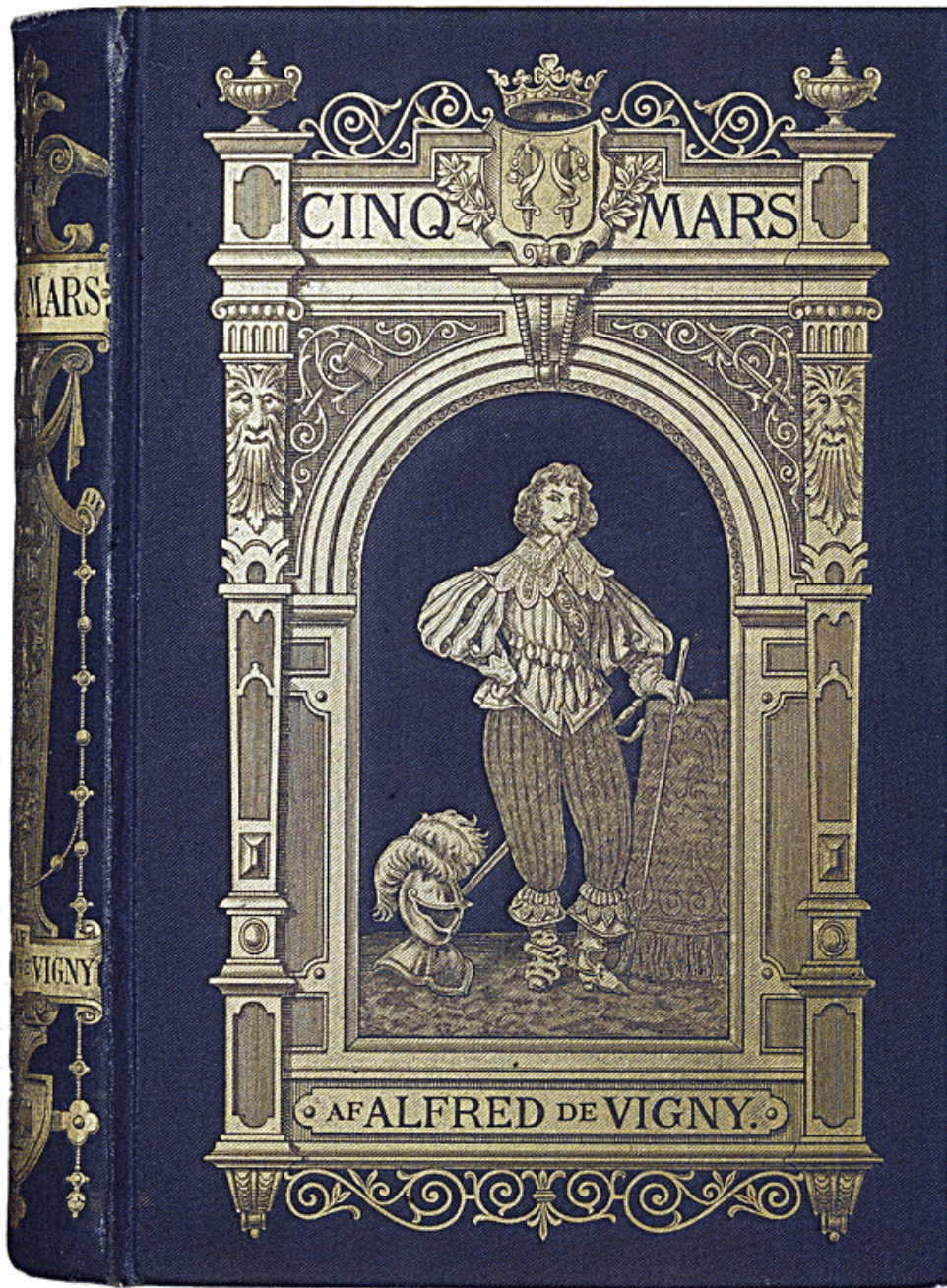

Fig. 2. Alfred de Vigny: *Cinq-Mars*, 1893.

dien af øget kunstnerisk medvirkning ved tilrettelæggelse af bogudstyret. I foreningens bestyrelse sad Immanuel Petersen, efterhånden vinder af mange priser for smukt udførte skindbind, men tillige indehaver af et firma med masseproduktion af forlagsbind, som han til dels søgte dekoreret ved fornyelse af gamle stilarter. Gustav Philipsen fra Philipsens Forlag repræsenterede i bestyrelsen boghandels- og forlagsverdenen, og blandt forlæggerne var det til en begyndelse også først og fremmest brødrene Philipsen, der drog omsorg for, at shirtingsbindene blev præget af større elegance. Det skete hovedsagelig i samarbejde med Immanuel Petersen og fra midten af firserne i alliance med en fremragende bogkunstner som Hans Tegner, senere også med inddragelse af f.eks. Gerhard Heilmann. Da forlaget 1. jan. 1896 sammensluttedes med Ernst Bojesens Forlag i Det nordiske Forlag, fortsattes denne linie under Ernst Bojesens ledelse. Det Schubothske Forlag gjorde sig ligeledes gældende, efter at det 1893 kom på nye hænder. Gyldendal og andre forlag fulgte mere sporadisk med i moderniseringen. Traditionelle stilformer eller mangel på samme blandedes dog som nævnt med nye, og det er i dag ikke muligt at få blot et nogenlunde overblik over den store bindproduktion. Bogmarkedet var i stærk vækst. 1877-78 er antallet af udgivne bøger opgjort til 1.419 titler, 1887-88 til 1.935, 1897-98 til 2.855.⁹

De største forlag var fra midten af halvfemserne Det nordiske Forlag og Gyldendal, som 1896 indlemmede Reitzels Forlag. Da de to forlag sept. 1903 fusionerede og blev til Gyldendalske Boghandel - Nordisk Forlag, udformedes et fælles forlagsmærke, der sattes på titelblade og bind. Det har en vis betydning ved at datere bindoplæg til før eller efter sammenslutningen. Undertiden findes det på bind om tifemten år gamle bøger fra Philipsens og Reitzels tid.

1.

Det er hovedhensigten af præsentere bind med dekorationer, der afspejler nye tendenser, men bind i mere eller mindre konventionel stil skal ikke forbigås. De gjaldt ofte meget udbredte bøger i store eller flere oplag og er den dag i dag de hyppigste, man støder på i den overleverede bogmasse. F.eks. Kaptajn Marryats skrifter udgivet af V. Pios forlag i 17 bind 1883-99. De foreligger indbundet af Immanuel Petersen i et mørke- eller blågrønt standardbind med en flådescene i forgyldt gravering og en bred halvbort i sort med Neptun og andre havsymboler. Pio havde desuden en række skrifter af Carit

⁹ Pligtafleveringsstatistik i *Den trykte Kulturarv. Pligtaflevering gennem 300 år*, red. af Henrik Horstbøll og John T. Lauridsen, 1998, s. 569.

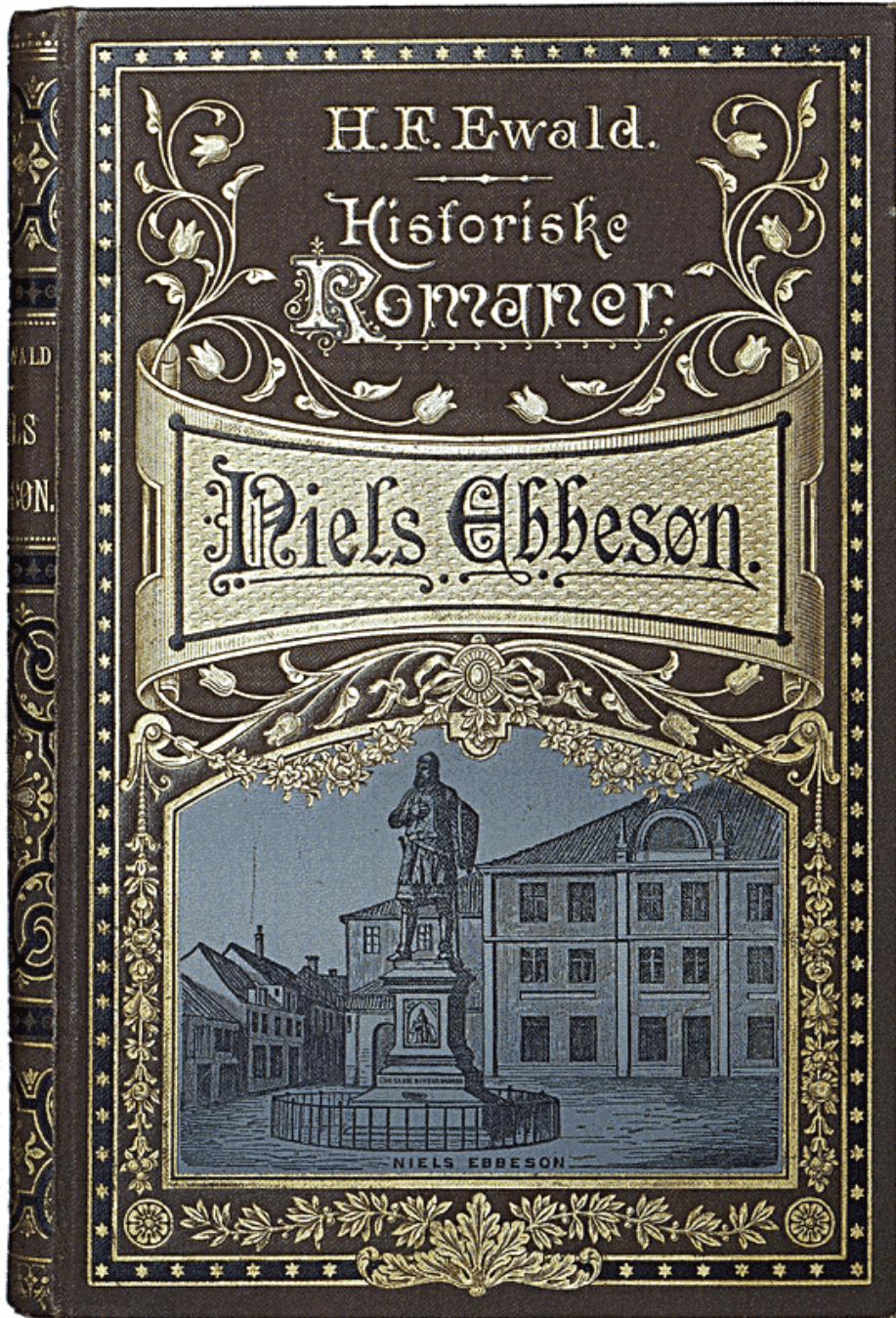

Fig. 3. H.F. Ewald: *Niels Ebbeson*, 1892.

Etlar på forlag med "Gjøngehøvdingen" som det største aktiv (1896 trykt i ialt 31.000, 1907 i 48.000 eksemplarer). Sammen med "Dronningens Vagtmester" udkom den 1894 i 6. udgave, der på bindet har en tæt helsidesdekoration i forgyldning. En bred renæssanceportal er ramme om en scene fra bogen hentet fra omslagsbilledet, hvor Svend Gønge optræder med slæde foran Rosenborg (også på 8. udg. 1900). Et sidestykke udgør bindet om Alfred de Vignys historiske roman "Cinq-Mars," Philipsens Forlag 1893, med en noget finere gravering. Her er hovedpersonen ligeledes afbildet i en portal, en fornem fransk kavaler, der poserer mod beskueren, som stillede han op hos fotografen (*fig. 2*). Begge bind har som Marryats skrifter rig rygdusmykning og er udført af Immanuel Petersen. Yderligere kan i denne sammenhæng anføres Petersens røde bind om en illustreret udgave af Zacharias Topelius "Feltlægens Historier," udgivet 1894-95 i seks bind på Philipsens Forlag. Alt er i forgyldning, bort og ramme m.v. samt et dramatisk midterbillede med en fremstormende kriger til hest. Rygdusmykningen rummer en reminiscens fra bindene om den tidligere firserudgave med et lille forfatterportræt foroven og et våbenskjold forneden.

I halvfemserne var Carit Etlar formentlig den mest solgte danske forfatter, efterfulgt af H.F. Ewald og Steen Steensen Blicher. For Etlars og Ewalds vedkommende bidrog det til omsætningen, at de ansås for egnede til læsning af et ungdommeligt publikum.¹⁰ H.F. Ewalds historiske romaner romaner var siden 1884 udkommet på Jacob Erslevs Forlag, og dette iværksatte 1891 en subscriptions på romanerne samlet eller enkeltvis. Frem til 1899 udgav det ialt tolv romaner. Heraf var tre nyskrevne, de øvrige optryk i 2. til 6. oplag, således "Anna Hardenberg" i både 4. og 5. oplag, "Den skotske Kvinde paa Tjele" i 5.-6. oplag.¹¹ Derudover blev tre nye romaner udgivet hos Gyldendal. Med et par undtagelser fulgte Erslevs Forlag en tradition for at udstyre bindene med en afbildning af den med handlingen forbundne hovedlokalitet, tidligere en gravure, nu en tonet tegning omgivet af rig ornamentik i guld og sort. Ornamentikken er fælles, ligesom ryggene er ens med sorte båndslængninger i Grolierstil omkring forgyldte

¹⁰ Konfirmationsannoncer i *Nordisk Boghandlertidende*, f.eks. 29. sept. 1893 og 14. sept. 1894 (Carit Etlar), 21. sept. 1894 og 17. sept. 1897 (H.F. Ewald).

¹¹ I *Dansk Bogfortegnelse* er de første seks bind (1891-92) angivet med en bindnummerering, som også anføres i en annonce for disse i *Nordisk Boghandlertidende* 9. dec. 1892. Den findes ikke på titelbladene i de sete eksemplarer og refererer vel til subscriptionsrækkefølgen. Hverken nævnt i annoncen eller bogfortegnelsen er *Niels Ebbeson* i 3. udgave 1892.

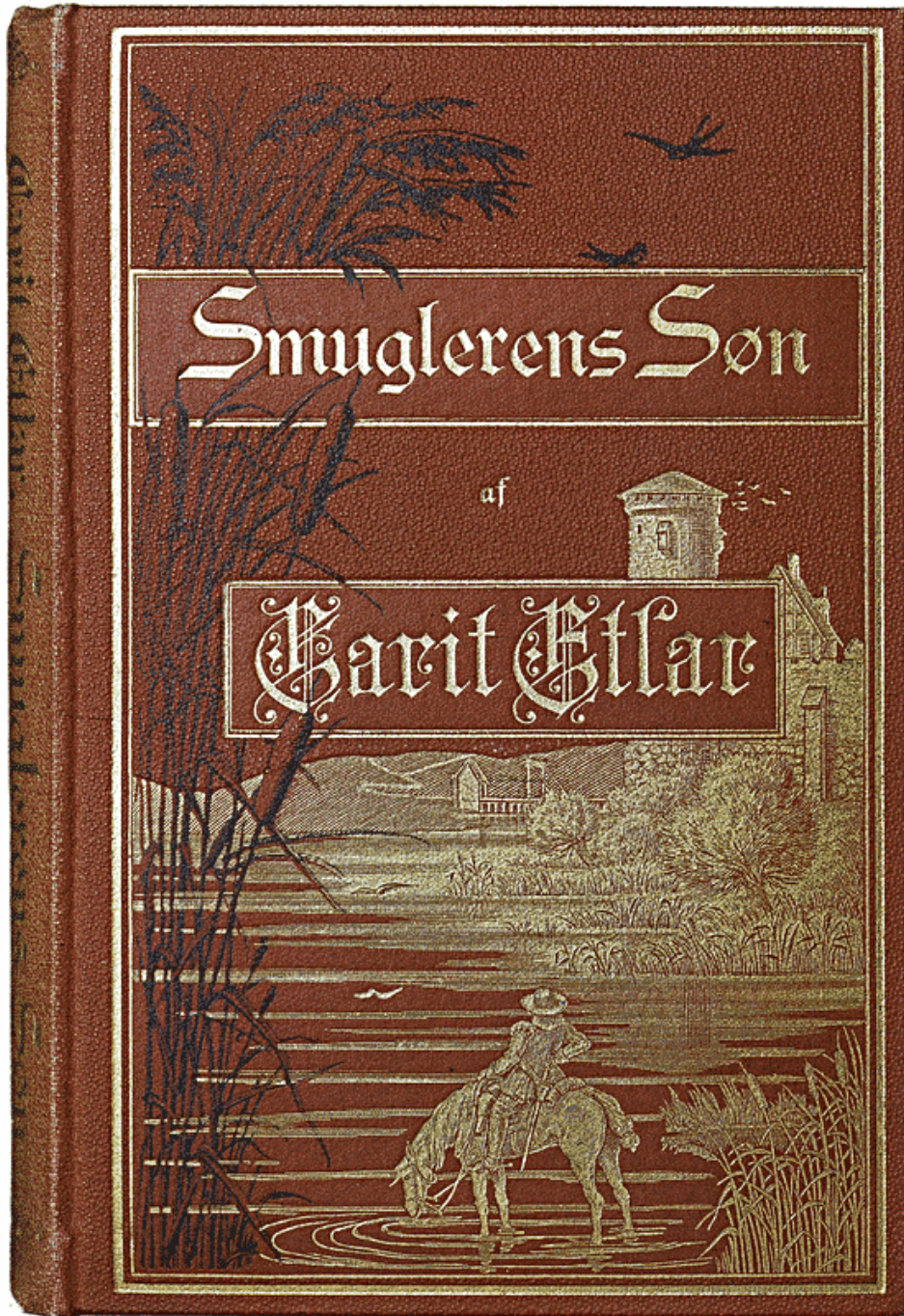

Fig. 4. Carit Etlar: *Smuglerens Søn*, 1895.

ornamenter. Som eksempel vises "Niels Ebbesøn" med hans statue på torvet i Randers (*fig. 3*). Efter alle solemærker at dømmes stammer bindene fra Beuchels værksted, som også tidligere vides at have dekoreret rygge i Groliers stil.¹² Det gælder også undtagelserne, "Leonora Kristina" og "Caroline Mathilde" (2. opl.), 1895, hver med et indrammet portræt i smuk gravering af hovedpersonen på forsiden og anden ornamentik på ryggen. Der kunne forevises et helt galleri af portrætter på de komponerede bind fra deres første tid og fremefter, oftest forfatterportrætter, men det er en anden historie.

Mere varierede er Carit Etlarbindene, fordi *Carit Etlar* alias Carl Brosbøll afhændede rettighederne til sit hidtidige forfatterskab til to forlag. V. Pio havde i forvejen overtaget bl.a. "Gøngenhøvdingen" og "Fangen paa Kalø" fra Steen & Søns Forlag og købte 1888 af forfatteren retten til yderligere 30 titler for 9.000 kr. Resten afhændede Etlar i 1892 til den nyoprettede Jydsk Forlagsforretning i Århus for 12.000 kr., op mod en halv snes titler, hvoraf flere fulgte med i restoplæg fra Gyldendal og nu fik nye titelblade med angivelse af det jyske forlag. Afhændelserne gav sig udslag i en stærkt forøget forlagsproduktion, så Etlars skrifter alene i årene 1890-96 blev trykt i 167.650 eksemplarer. Dertil kom, at han få år før sin død opnåede forlagernes tilladelse til at udtage "Mine kærester Fortællinger," der så udkom i tre bind på Det nordiske Forlag 1897-99 (å ca. 2.000 eksemplarer).¹³ Bortset fra disse og enkelte nye bøger på Det nordiske Forlag samt "Gøngenhøvdingen" blev de vistnok alle udgivet i røde seriebind. Pio udmøntede 1888-93 sin andel i femten bind med en stor forgyldt gravure af en rytter, der vander sin hest i en sø foran en borg med sorte dunhammer i forgrunden. F.eks. på "Smuglerens Søn" i 5. udg. 1895 (*fig. 4*). Dekorationen ses kopieret på beskedne papbind om nogle billigbogsudgaver af Etlars fortællinger, der 1913 lanceredes af Chr. Flors forlag. Da Pio 1898-1907 lod skrifterne genudgive i tretten

¹² Beuchel averterede dec. 1902 løse bind til H.F. Ewalds "Samlede Romaner" á 85 øre; incl. indbinding var prisen 1,50 kr. pr. stk., *Dansk Bogbindertidende* IV, 1902-03, s. 25. Jvf. Beuchels Grolierryg afbildet i FF 42, s. 170 (Schandorphs *Det gamle Apothek*). Ældre H.F. Ewaldbind er omtalt og afbildet i FF 41, s. 207f. og 210f.

¹³ Augusta Carit Etlar: *I Samliv med Carit Etlar* II, 1925, s. 79-81 specificerer titlerne, der suppleres af en oplagsstatistik bagest i bogen; tidligere statistik er meddelt i efterskrifter til udgaverne af Carit Etlars *Minder*, 1896, 1907 og 1913. – De nye titelblade, som Forlagsforretningen satte i restoplægene fra Gyldendal i stedet for de gamle, er med det oprindelige trykår fra før 1892, men med forlagsangivelsen "Jydsk Forlags-Forretning, Aarhus" og med dennes forlagsmærke, der bærer dateringen 1892(!). Således f.eks. *Serafino fra Ota og andre Fortællinger*, 1887.

bind med illustrationer af Poul Steffensen, forblev bindene røde, men med store forgyldte træer, der indrammer titlen og en påklæbet tegning af Steffensen, forskellig fra bind til bind. De er som den foregående udgave indbundet af Immanuel Petersen.¹⁴

Jydsk Forlagsforretning gav de fra Gyldendal erhvervede bøger nye titelblade og bind med et stort forgyldt billede, hvor et par ryttere ses i forgrunden af et landskab med en borg. Forlagets egen udgave af "Tre jyske Fortællinger," 1892, kom også i dette seriebind, men en del af oplaget blev nobelt indbundet i et rødt bind med skråkant og blot en lille forgyldt blomstervignet mellem forfatter og titel (fig. 5a). Udstyret ligger så tæt op ad nogle forlagsbind indbundet af J.L. Flyge, at bindet enten må tilskrives Flyge eller betegnes som plagiat. Et lille restoplag forelå 1894 i dette bind, hvad der kunne tyde på, at køberne foretrak seriebindet (fig. 5b).¹⁵ 1893 påbegyndte Forlagsforretningen udgivelsen af en "Ny Samling" (kun angivet på bindet) bestående af en 12-14 bind á ca. 3.000 eksemplarer.¹⁶ Samlingen omfattede optryk af "Viben Peter" og adskillige mindre kendte novellesamlinger med nyopfundne titler samt endnu et oplag af "Jyske Fortællinger." De er trykt med antikva, mens det københavnske forlag til sin første skriferække havde valgt sats med traditionel frakturskrift. Til den nye samling blev fremstillet et mere overdådigt, men ikke kønnere seriebind, der er forgyldt graveret med et kystlandskab i oval ramme og yderst har en sort bort smykket med blomster i guld og rødt. Begge seriebind findes i eksemplarer med blindtrykt signatur fra Marius

¹⁴ Tyve Carit Etlartitler, som Pios Forlag markedsførte 1893, er specificeret i *Nordisk Boghandlertidende* 29. sept. 1893. Bind til den nye serie averteredes af Imm. Petersen 19. aug. 1898 i *Nordisk Boghandlertidende* til 85 øre netto, incl. indbinding 1,50 kr.

¹⁵ De af Flyge signerede bind er Leo Tolstojs *Kosakkerne* og *Soldaterliv i Kaukasus*, Lehmann & Stage 1890; jvf. Flyges bind om bøger af Einar Christiansen omtalt nedenfor. – Restoplaget af *Jyske Fortællinger* i "det gamle Bind med skraa Kanter" averteredes af forlaget til nedsat pris i *Nordisk Boghandlertidende* 14. sept. 1894.

¹⁶ Oplagsstatistikken meddelt af Augusta Carit Etlar (note 12). I *Samliv* opregnes der flere titler, end der forekommer i *Dansk Bogfortegnelse*. Det stemmer ikke umiddelbart med et oplagstal på 5.000, at Jydsk Forlagsforretning 13. febr. 1893 i *Nordisk Boghandlertidende* kundgjorde, at det første subscriptionshefte af *Ny Samling* var udsolgt i et oplag på ca. 10.000 eksemplarer og et nyt oplag under pressen. Forholdet skal ses i lyset af, at der normalt blev kalkuleret med et større spild af første hefte ved udlevering af eksemplarer til gennemsyn. Da Ernst Bojesens Forlag udgav *Landmandsbogen*, blev første hefte udsendt i 21.000 eksemplarer. 13.362 tegnede sig som abonnenter. Heraf faldt godt 1.000 fra i løbet af udgivelsen, så det endelige abonnentsantal blev ca. 12.000, *Nordisk Boghandlertidende* 25. marts 1892 (s. 237) og 20. april 1894 (s. 102). Derudover blev der naturligvis trykt eksemplarer til senere forhandling.

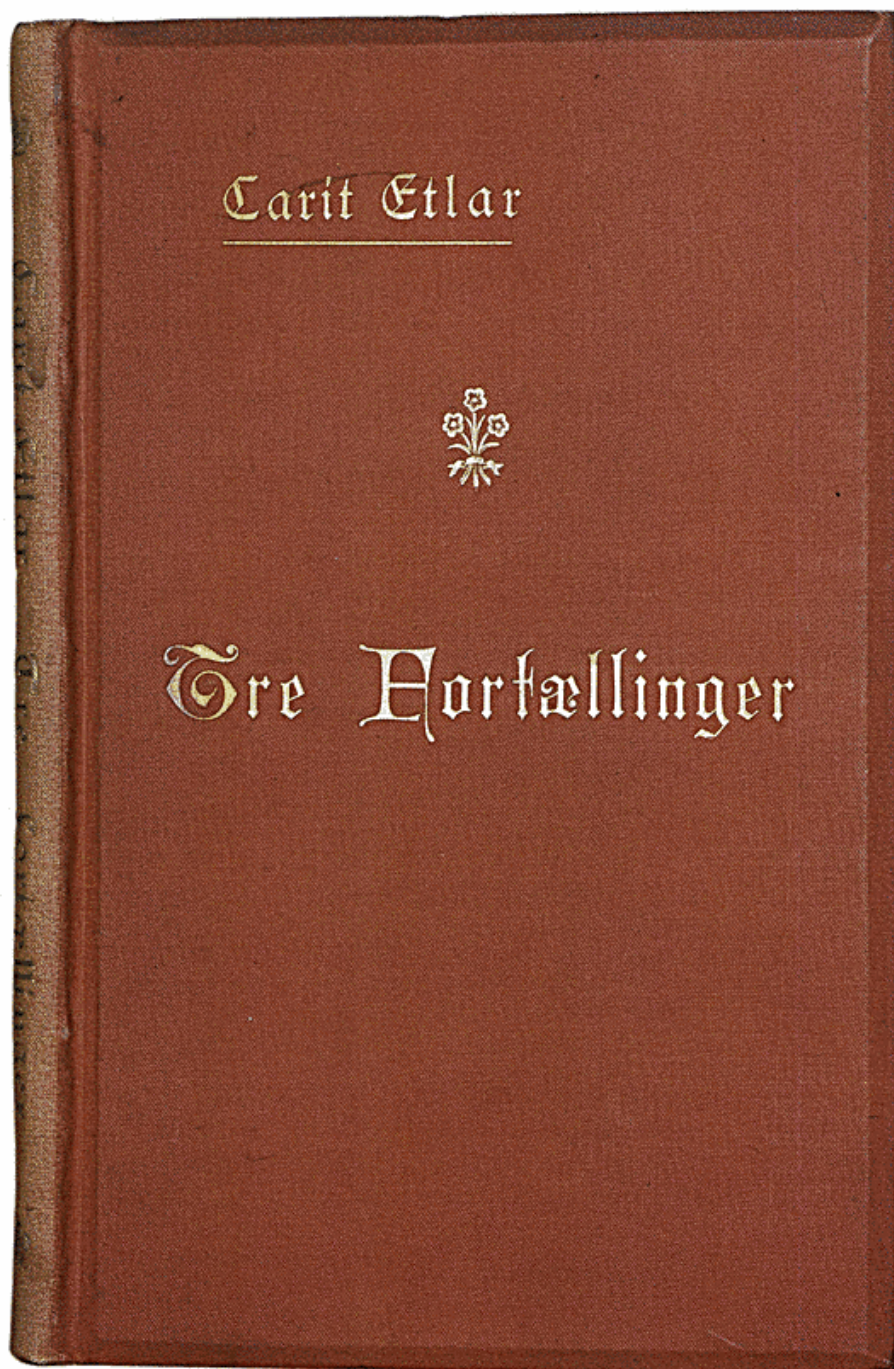

Fig. 5a. Carit Etlar: *Tre jydsk Fortællinger*, 1892 (bindet med skråkant).

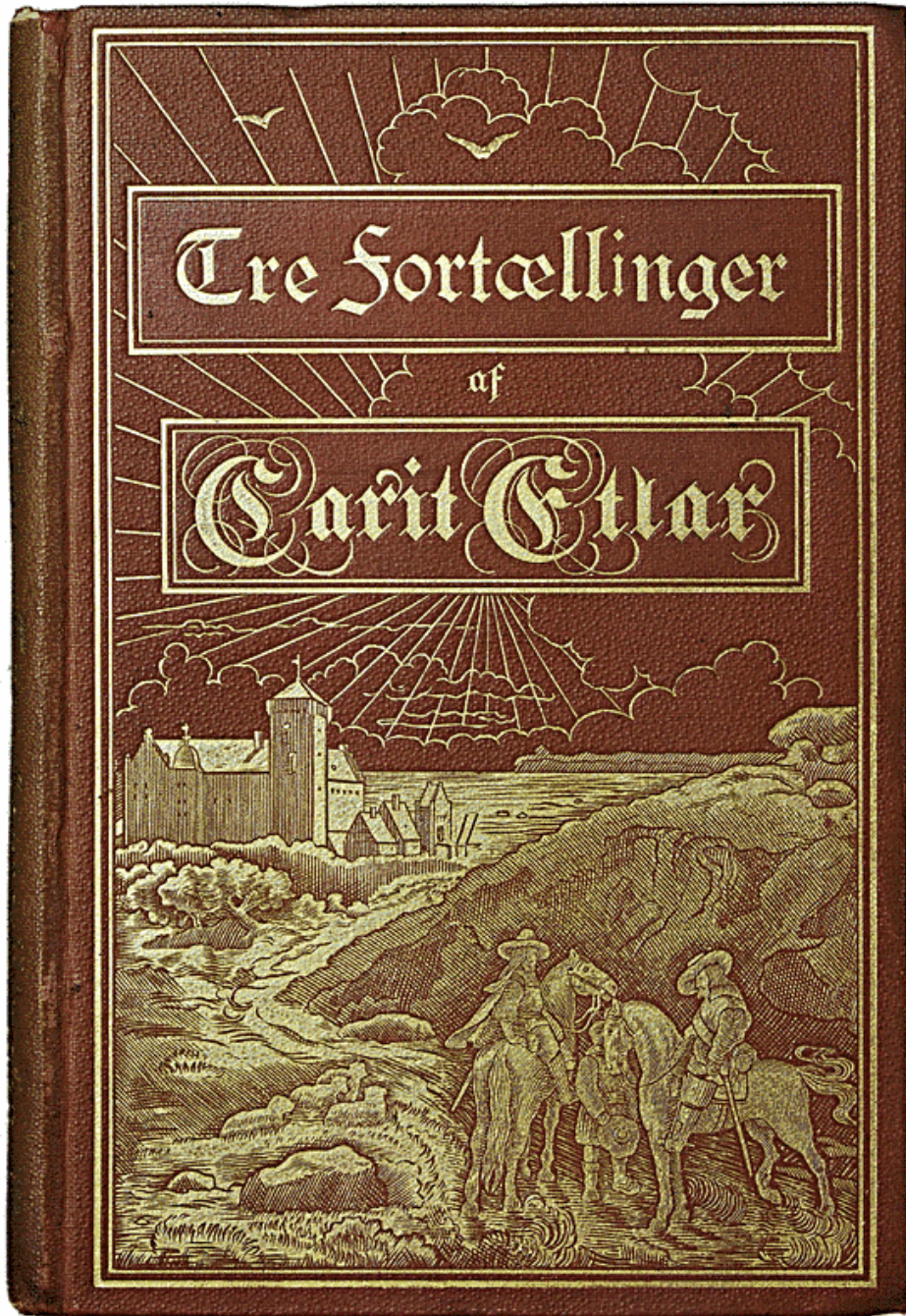

Fig. 5b. Carit Etlar: *Tre jydsk Fortællinger*, 1892 (det gamle seriebind).

Møllers Bogbinderi, Aarhus. "Gøngehøvdingen og Dronningens Vagtmester" fik iøvrigt i Pios udgave 1901 en ny binddekoration af Sigurd Olrik, og J. Nørretranders har dekoreret "Viben Peter" i tredje oplag, Det jydsk Forlag 1903.

For *Blichers* forfatterskab var interessen mærkbart stigende siden 1880'erne. Foruden store samlede novelleudgaver i fire bind 1882 og 1893, udgivet på subscriptionsbasis i henholdsvis 6.000 og 5.000 eksemplarer, lod Reitzel 1895 trykke en række mindre samlinger eller såkaldte separatudgaver á 3.000 eksemplarer. Efter at Gyldendal 1896 havde overtaget Reitzel, rundedes rækken 1898 op til ialt tolv bind.¹⁷ Prisen var billig, indb. 2 kr., uindb. 80 øre. Samtidig udsendte Gyldendal i ny subscription et fyldigt udvalg af de bedste noveller i to bind i et oplag på 10.000 (á 5 kr. indb., 3 kr. uindb.). Spændte dette ikke ben for et langt dyrere udvalg i stort format med illustrationer af Carl Thomsen 1899 (oplag 5.500 eks.), har det meget muligt bremset afsætningen af separatudgaverne. Efter 1903, måske endda efter en ny samlet udgave 1905-07, forelå der et restoplag, der søgtes afsat i billige papbind med forsidetegninger i kraftige streger af Valdemar Andersen (forneden: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag).¹⁸ Oprindeligt blev de solgt i et rødt seriebind i stil med Carit Etlarbindene. På en forgyldt gravure efter tegning af Louis Moe står Blicher med bøsse under armen og peger ud over en hede, f.eks. på "Herregaards-historier," 1895 (*fig. 6*). Tegningen blev genanvendt på tobindsudgaven 1898, hvor denne og titel m.v. står i gråsort på bindene. De kan med sikkerhed tilskrives Immanuel Petersen og lige så et andet, mindre hyppigt forekommende bind om tobindsudgaven med en tegning af træstave omkring titelfeltet og blade i hjørnerne. Alle er forlagsbind, og der er ikke fundet nogen forklaring på, hvorfor tobindsudgaven blev forhandlet i bind med forskellig dekoration.¹⁹ Louis Moes tegning dukker atter op på en udgave af novellerne 1922.

Kunstnerisk og teknisk er dekorationen mere avanceret på bindene om novelleudgaven fra 1893, hvor en stor gråsort tegning er kombineret med forgyldning. Over et øde hedelandskab forgylder en op-

¹⁷ Disse og senere nævnte oplagstal fra Jeppe Aakjær: *Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie II*, 1904 (fot. optr. 1964), s. 45.

¹⁸ En enkelt af bøgerne i papbind, *Fjorten Dage i Jylland og andre Noveller* (oprindeligt trykt 1895), er genoptrykt 1908. Tak til Mikael Kristensen for at have gjort opmærksom på disse omslag og talrige andre binddekorationer.

¹⁹ De har samme dekoration på ryggen og er begge set med Gyldendals forlagsmærke fra før sammenslutningen med Det nordiske Forlag 1903. Om den nævnte rammes forekomst på tidligere bind se FF 41, s. 186f.

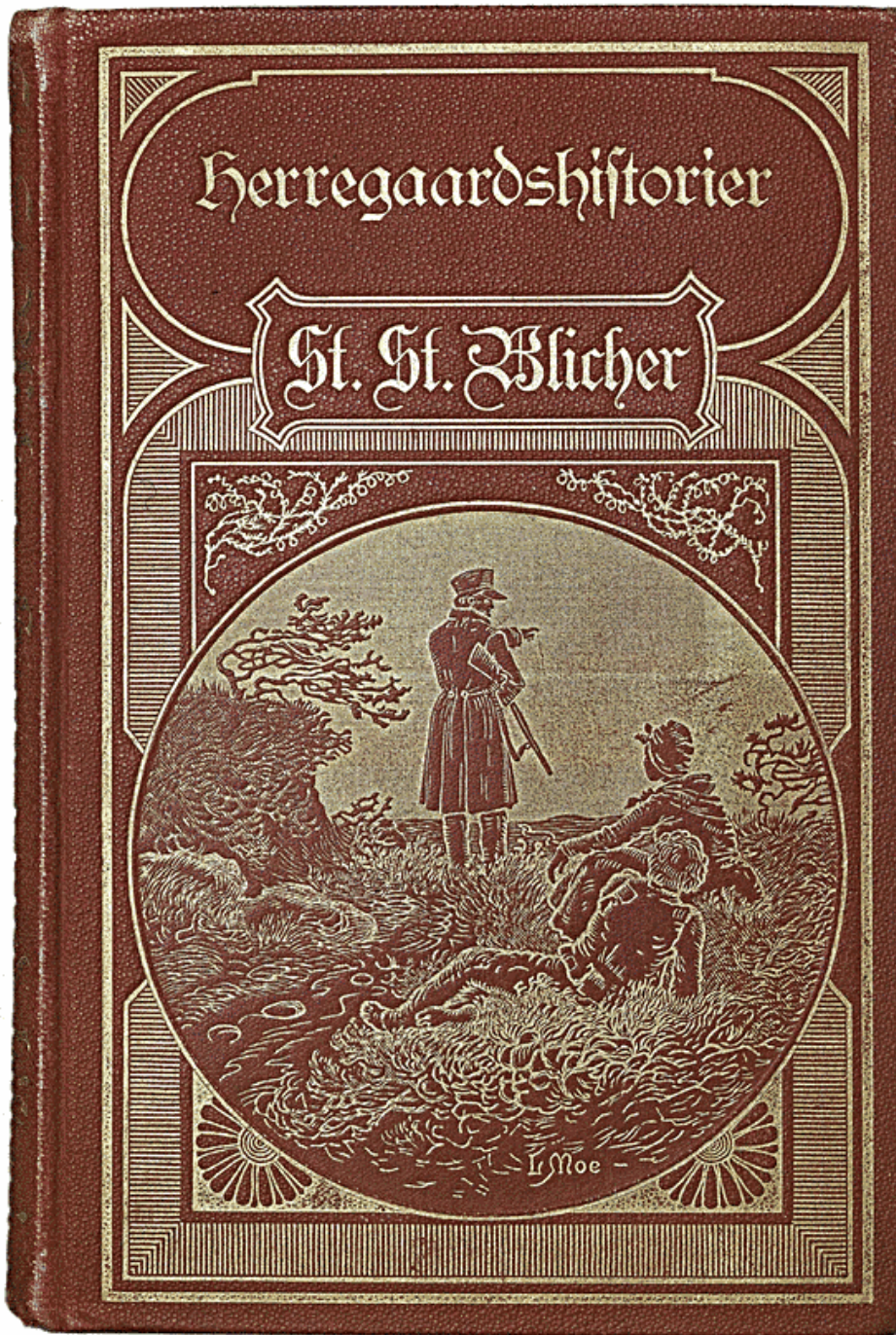

Fig. 6. St. St. Blicher: *Herregaardshistorier*, 1895.

eller nedgående sol himlen, og en fugl flyver op mod skyerne (*fig. 7*). Tegningen er signeret KL = Knud Larsen. Som det fremgår af en seddel, der er fundet indklæbet i et afsluttende subscriptionshefte, er bindet udført af Carl Petersens Enke. På den illustrerede 1899-udgave i kvart er dekorationen klaret med et forsidebillede i forgyldt ramme: et landskab med hede og pløjemarken i brunlige toner, til højre et gråhvidt monument med forgyldt forfatter og titel. Det er usigneret og ikke identisk med Carl Thomsens tuschtegning på omslaget af subscriptionshefterne og den færdige bog, hvor Blicher med hund sidder i jagtkostume og skuer over heden.

2.

Med Oehlenschläger og Goldschmidt som markante undtagelser rådede *Reitzel* over flertallet af ældre danske skønlitterære klassikere, som blev udgivet både i samlede og løbende enkeltudgaver (foruden Blicher: H.C. Andersen, Gyllembourg, Hauch, Heiberg, Hertz, H.P. Holst, Ingemann, Poul Møller, Paludan-Müller og Chr. Winther). Også Sophus Schandorph hørte til forfatterrækken, indtil han 1892 gik over til Gyldendal, og forlaget opnåede solide succeser med Henrik Scharlings "Nøddebo Præstegaard" og "Min Hustru og jeg" og senere Sophus Bauditz' fortællinger i flere samlinger, navnlig "Historier fra Skovridergaarden," som 1894 udkom illustreret i 4. udgave med Rasmus Christiansens tegning af en jæger på bindet. På det faglitterære område havde det påtaget sig udgivelsen af et enkelt markant storværk, Troels-Lunds "Dagligt Liv i Norden," påbegyndt 1879, nået til bind 10 1890 og afsluttet med bind 14 1901. Men *Reitzel* havde stort set forsømt at knytte lovende yngre forfattere til sig og måtte i stedet presse de ældre forfatterskaber til sidste dråbe. Det blev ikke mindst tilfældet under George C. Grøns kortvarige, men hektiske ledelse (1893-96), da mange nye udgaver sattes i produktion, herunder flere illustreret af kendte kunstnere. For mange viste det sig, da Grøn på grund af for optimistiske investeringer så sig nødsaget til at sælge forlaget til Gyldendal, hvor det et par år udgjorde en særskilt afdeling. F.eks. er forlagsangivelsen på titelbladet af H.P. Holsts lille klassiker "Den lille Hornblæser" i 8. udgave 1896: "Gyldendalske Boghandels Forlag Reitzelske Afdeling." Bindet er med den forgyldte gravering af hornblæseren, som lanceredes 1873, men fremstillet med et nygraveret stempel.

Mindre arbejder blev 1890ff udgivet i delvist samarbejde med Dansk Lærereforening i en såkaldt "Folkeudgave af danske Forfattere" til priser fra 25 øre til 1 kr. Kun enkelte af dem leveredes for 50 øre mere i billige røde papbind med bogtrykt ornamentik i sort, således

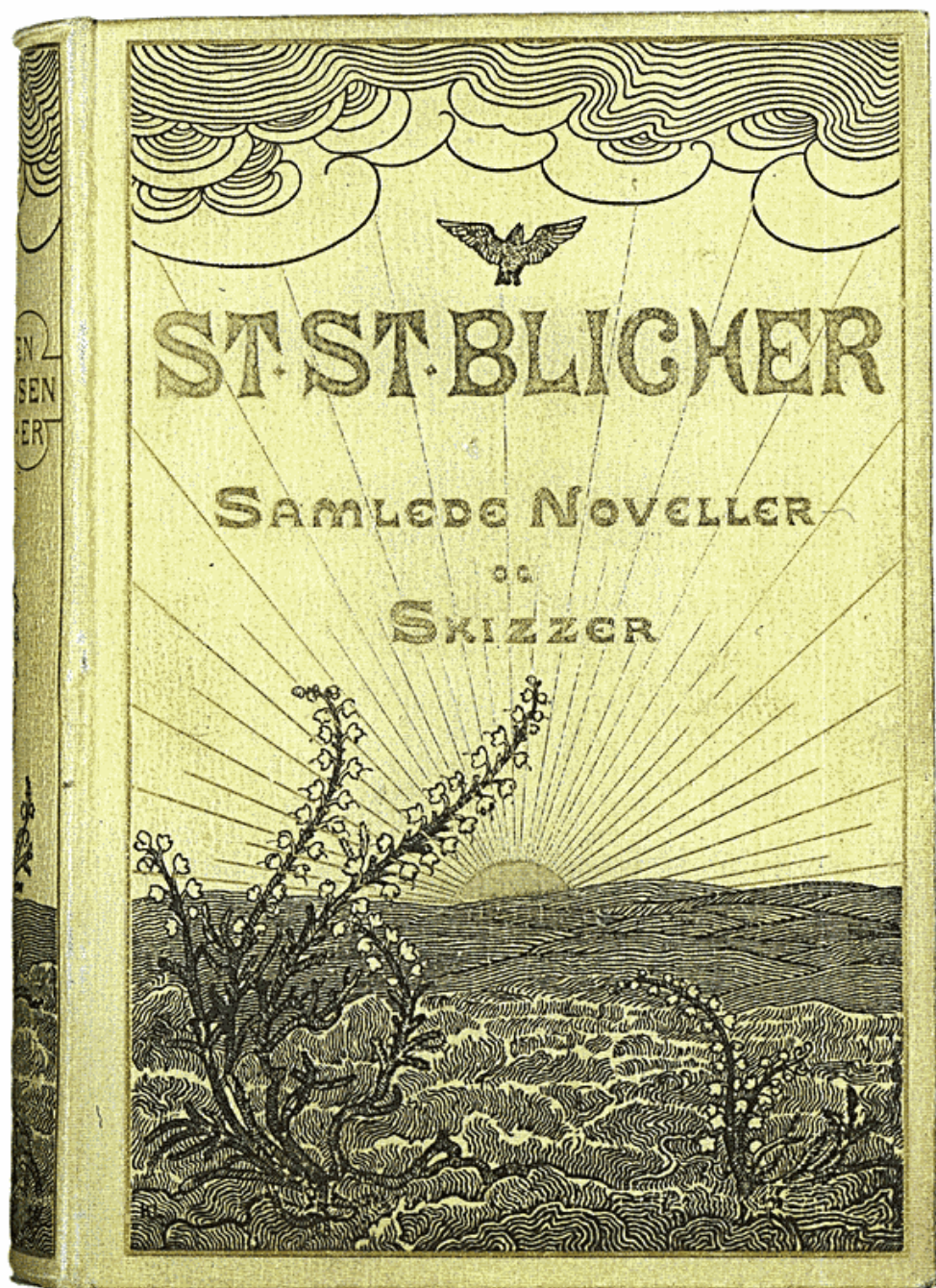

Fig. 7. St. St. Blicher: *Samlede Noveller og Skizzer*, 1893.

Heibergs "Elverhøj," 1891, og Ingemanns "Holger Danske," 1893.²⁰ Beskedent udsmykkede er også bindene om nogle Carsten Hauch-udgaver, "Samlede Digte," 1891, og "En polsk Familie" samt "Søstrene paa Kinnekullen," 1893, alle med forgyldt forfatternavn foroven til venstre med en lille prydstreg under og ditto titel diagonalt midt på bindet. Alene "Samlede Digte" er desuden pyntet med en lille forgyldt stjerne og vandrette borter i blindtryk. Bind med skråtstillet titel kendes langt tilbage, men gerne kombineret med vignetter og ramme som f.eks. på Gyldendals udgaver af Holger Drachmanns "Østen for Sol og Vesten for Maane," 1880, med forgyldte figurer²¹ og "Dybe Streng," 1884, med lyre i sort og guld og bladkvist i grønt. Skråtstillet titel i enkel layout har Reitzels bogbinder (Carl Petersen?) også givet andre bøger som f.eks. Sophus Bauditz' "Historier fra Skovridergaarden," 1.-2. oplag 1889, og Carl Muusmanns "Bondekunstneren," 1894, sidstnævnte dog med tilføjelse af forlagets navn i forgyldning forneden.

Da Ingemanns "Landsbybørnene" 1895 blev udsendt i femte udgave, var det med en gammeldags binddekoration, som var overtaget fra 3.-4. udgave 1875 og 1883 (forgyldt titelfelt udpyntet med fire engle i løvværk og figurdekoration på ryggene). Tidligere havde forlaget flottet sig med kvartudgaver af Ingemanns "Morgen- og Aftensange," 1889 (nye oplag 1890 og 1901), og Heibergs "De Nygifte," 1891, begge illustrerede af Carl Thomsen og solgt i bind dekoreret af Thorvald Bindsbøll,²² men først under George Grøns ledelse synes det at være blevet en mere generel målsætning at få bøgerne afsat i nytegnede bind. 1895 påbegyndtes således en stor illustreret udgave af Ingemanns mest læste bøger, de historiske romaner, der ved udgangen af 1880'erne forelå i 11.-15. udgave. De ordinære udgaver i halvfemserne og lidt ind i 1900-tallet, f.eks. "Prins Otto af Danmark," 12.-14. udgave 1896-1905, er i røde standardbind, fulddekoreret i forgyldning med en harniskklædt rytter som hovedmotiv og figurer på ryggen, som går tilbage til skindryggene på udgaver i 1870'erne. Den sideløbende udgave med illustrationer er i større format. Først udkom den mest populære, "Valdemar Seier," illustreret af Rasmus Christiansen, fire år senere "Erik Menved" illustreret af Poul Steffensen. Begge er i rødt bind med samme overdådige dekoration i guld og

²⁰ Seriens første 10 numre averteredes i *Nordisk Boghandlertidende* 24. okt. 1890; smst. 4. aug. 1893 er 36 numre specificeret.

²¹ Afbildet i FF 42, s. 225; jvf. Kaalunds *Et Efteraar*, 1862, afbildet i FF 41, s. 187.

²² Bindet om *Morgen og Aftensange* er afbildet af F. Hendriksen i *Forening for Boghaandværk / Fagskolen for Boghaandværk 1915-16. Virksomhed og Regnskab*, s. 8.

Fig. 8. B.S. Ingemann: *Valdemar Seier*, 1895.

blåt, hvor en jagtscene i elegant renæssancestil udgør hovedmotivet (*fig. 8*). Dekorationen er usigneret, men kan meget vel skyldes Hans Tegner.

Ligeledes i rødt bind udsendte Reitzel 1895 Christian Winthers "Træsnit" med en forgyldt gravering af Exners billede af forfatteren i landlige omgivelser omgivet af en stor blomsterdekoration. Billedgravuren er genbrugt fra Winthers "Digte, gamle og nye," 1877 og 1882,²³ og bindet, som er udført af Carl Petersens enke, findes med bagsider, der enten bærer bogbindersignatur eller forlagsmærke. "Hjortens Flugt" solgtes stadig i det kendte bind med figurkomposition af Lorenz Frølich, men blev også udbudt i subskription 1896 som pragtværk i en kvartudgave illustreret af Knud Larsen.

Af fru Gyllembourgs samlede skrifter i tolv bind forelå et restoplæg fra 1884, der 1894-95 blev genlanceret med omtrykte titelblade uden bindnummerering og i et nyt fællesbind dekoreret med en stor pladegravure af en ung kvinde mellem planter og træer i guld og sort, signeret KL = Knud Larsen (*fig. 9*). Fra 1895 er også en kvartudgave af J.H. Wessels digte, der er illustreret af Niels Wiwel. Den har Wessels graverede portræt og nogle af Wiwels tegninger på bindet.

Mest vellykkede er måske den forgyldte dekoration på Henrik Hertz' skuespil "Kong Renés Datter" og "Svend Dyrings Huus" udgivet 1893 og atter 1899. Bindforsiderne er opdelt i tre indrammede felter med forfatter foroven og titel forneden og i det store midterfelt en vignet, henholdsvis en blomsterbuket og et gevir. Førstnævnte er i nederste felt smykket med en guirlande, mens "Svend Dyrings Huus" her blot har en rammekomposition med små ornamenter (*fig. 10*). Begge har både 1893 og 1899 forsatspapir med guldtryk, som det ikke sjældent er tilfældet i sidste halvdel af halvfemserne.

Bindet om "Kong Renés Datter" er genbrugt til 9.-10. oplag 1905 og 1914, og samme layout, blot med blomstervignetten erstattet af en løvomkranset lyre, er benyttet til "Heibergs Digte," 1897. Den dukker yderligere op på et sent bindoplæg af Heibergs "Vaudeviller," 1895, hvor vignetmotivet udgøres af en komposition af lyre, blade og masker (det sete eksemplar er med Gyldendals forlagsmærke fra tidligst 1903). Vejen for nye udgaver af Heiberg var banet med udbudet af en ny og sidste subskription på restoplægget af Heibergs samlede skrifter i udgaven fra 1861-62.²⁴ Flerbindsudgaver af hans "Vaudeviller" og "Skuespil" udkom derpå 1895-96 og har på de oprindelige bind en

²³ Jvf. FF 41, s. 204 med afb. af *Digte, gamle og nye*, 1877.

²⁴ Subskriptionen er averteret i *Nordisk Boghandlertidende* 8. marts 1895 og gjaldt et restoplæg på 412 eksemplarer.

Fig. 9. Fru Gyllembourg-Ehrensward: *Maria*, [1895].

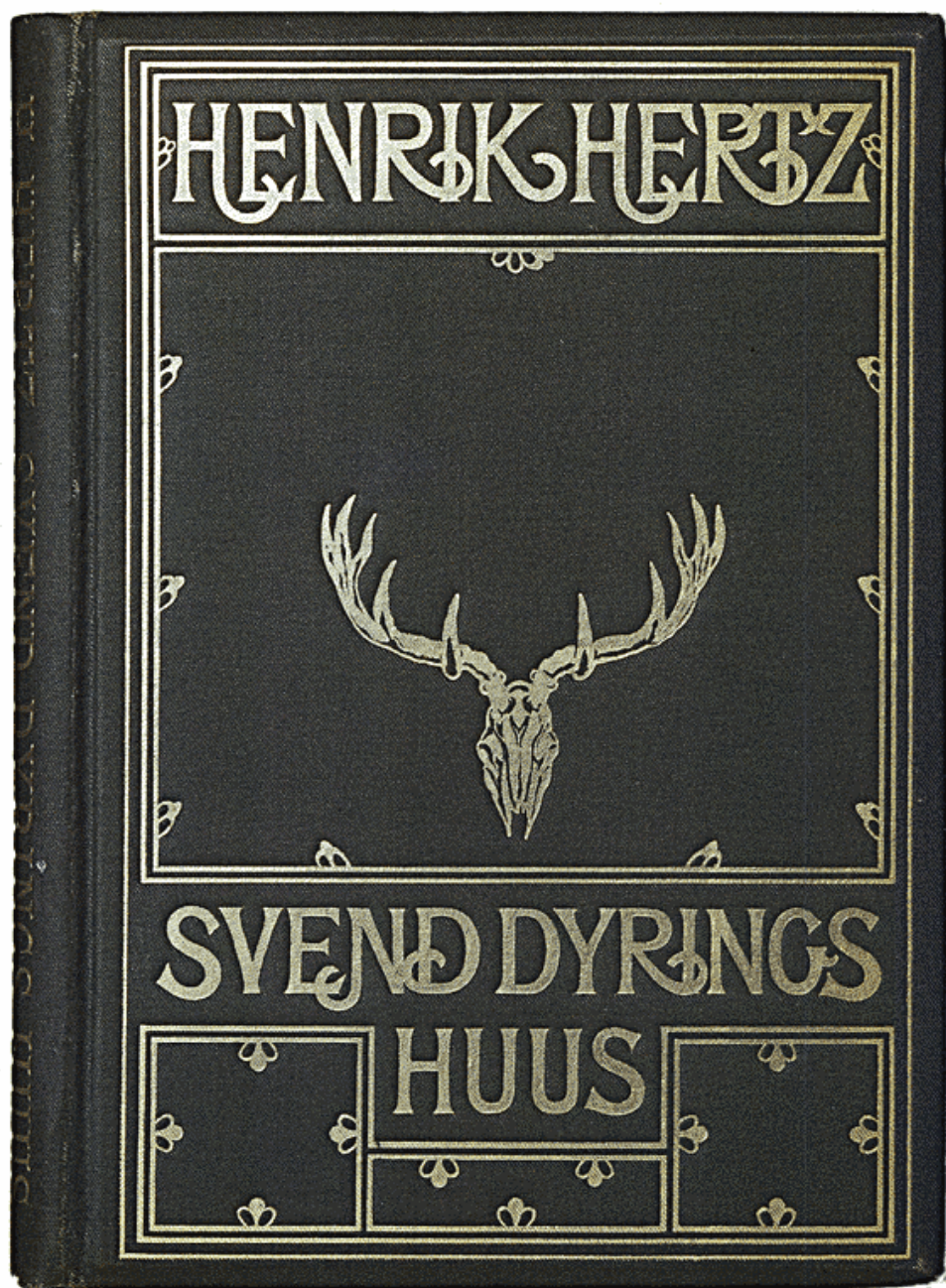

Fig. 10. Henrik Hertz: *Svend Dyrings Huus*, 1893.

forsidetegning med en scene fra henholdsvis en af vaudevillerne og "Elverhøj" (forekommer med både Reitzels forlagsmærke og Gyldendals fra før 1903). Tegningerne er omgivet af samme ornamentik i guld og sort og med samme nodelinie forneden. De to udgaver har samme rygdekoration og samme blindtrykte ramme af træstave på bagsiderne, der viser, at bindene er udført af Immanuel Petersen. Samme dekorationssidé havde Petersen 1886 benyttet til Hostrups "Komedier," hvorom mere senere.

Ligesom Blicher udgaves Heiberg i separatudgaver. Den kommenterede udgave af "Elverhøj" har i anden udgave 1901 samme forsidedekoration som udgaven af hans "Skuespil" (fig. 11). En kommenteret udgave af "En Sjæl efter Døden" fra 1893 har i forgyldning en særpræget tegning af en sphinx omgivet af narrehoveder på stokke, mens et udvalg med "Vaudeville-Situationer," 1896, er dekoreret med en ramme af stiliseret blomsterslyng omkring titlen i umiskendelig jugendstil, se nedenfor s. 255. Begge dekorationer er placeret på bindets øverste halvdel i tilknytning til titlen. Senere blev de Heibergske separatudgaver dekoreret af Sigurd Olrik, således "Aprilsnarrene" og "Recensenten og Dyret og Nej," 1902, "Syvsoverdag," 1905.

Endnu en klassiker som Poul Møller var oprindelig udgivet hos Reitzel, men 1895 gik *Gads Forlag* Reitzel i bedene ved at udgive to bind med hans "Udvalgte Skrifter" i en ny tekstrecension.²⁵ Bindene har på forsiden en stor forgyldt gravure, der vel tør betegnes som et genrebillede: En fattig bondeknøs vandrer ad vejen gennem et idyllisk sommerlandskab med sit habengut på stok over nakken og vinker kækt med huen (fig. 12). Det er lige ved, at man bliver rørt over rørt ved synet. Carl Thomsen har tegnet bogomslaget (med andet motiv) og kan meget vel også have leveret tegning til graveringen. Rygdusmykningen er den samme som på Blicherudvalget fra 1898 og bindene altså formentlig udført af Immanuel Petersen. Som talrige andre bind fra dennes værksted fra ca. 1881 og fremefter foreligger både Blicher og Møller i eksemplarer heftet med metaltråd eller hefteklammer. Det samme gælder det af Petersen signerede pragtbind om Gads illustrerede kvartudgave af Henrik Wergelands digtcyklus "Den engelske Lods," 1894. Den norske kunstner Wilhelm Peters har dekoreret forsiden med en stor hvid måge, der dykker ned mellem oprørte bølger i forgyldning (fig. 13).²⁶

²⁵ Reitzel lå inde med et restoplæg af Poul Møllers *Efterladte Skrifter* i et udvalg på to bind trykt 1873. Det blev nu averteret til nedsat pris i *Nordisk Boghandlertidende* 13. april 1895.

²⁶ Peters har illustreret bogen, men ikke signeret binddekorationen. Et exlibris, han har tegnet med samme motiv, borger dog for tilskrivningen, se Hugo Høgdahl: *Norske ex libris*, Oslo 1946, s. 168.

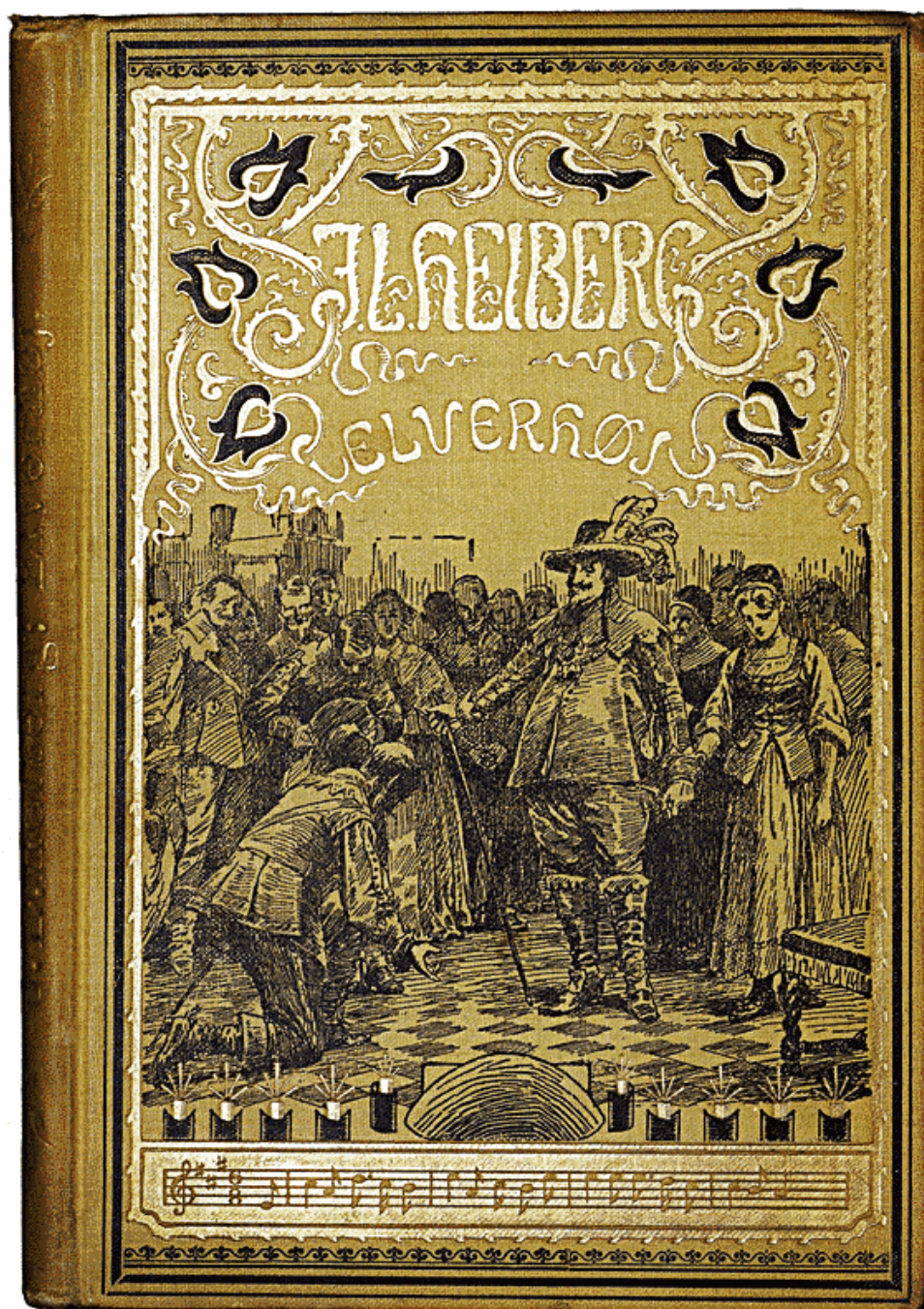

Fig. 11. J.L. Heiberg: *Elverhøj*, 1901 (som *Skuespil*, 1896).

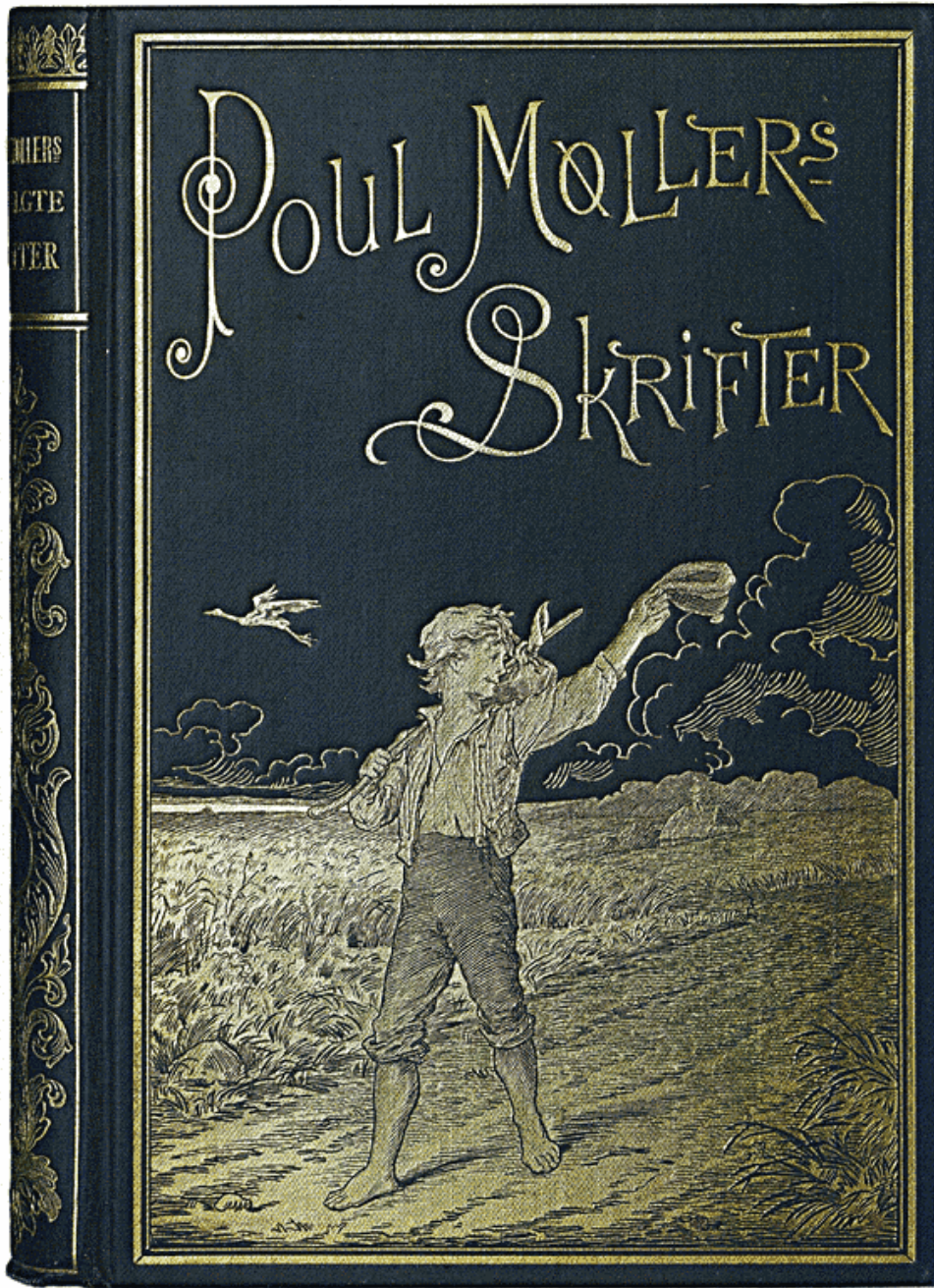

Fig. 12. Poul Møller: *Udvalgte Skrifter*, 1895.

3.

Bindene om *Gyldendals* bøger synes frem til midten af halvfemserne overvejende at være ret traditionelt udsmykket. F.eks. ses en stribe bøger fra 1894 at foreligge i bind med traditionel ornamentik i guld og sort, deriblandt Holger Drachmanns "Vølund Smed," som 1898 fik samme bind om næste oplag (og er set i et eksemplar med Gyldendals forlagsmærke fra tidligst 1903). I gængs populærhistorisk stil a la H.F. Ewalds romaner er bindene til Axel Larsens illustrerede "Dansk-norske Heltehistorier," der udkom i fire bind 1893-96. Kompositionen omfatter billedgengivelse af et søslag og forgyldte graveringer af det danske og norske våben og en landsknægt samt rammeværk i sort og guld. Overlæsset javist, men ganske flot, når det nu skulle være (*fig. 14*).

I halvfemserne blev Gyldendals fire "store" norske forfattere, Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie, som regel udsendt i samme bind som tidligere ligesom de løbende udgaver af f.eks. H.V. Kaalund, Chr. Richardt og Wilhelm Bergsøe. Bjørnsons "Arnljot Gelline," 5. udgave 1899, er endog med samme ramme i drage- og lindormeornamentik i vikingetidsstil som 1. udgave 1870.²⁷ Nogle af Jonas Lies bøger forekommer dog i et lidt afstikkende bind med forgyldt titelfelt oven på tegningen af en sort grankvist med kogler, f.eks. "Familjen paa Gilje" i 1.-3. oplag 1883-98, og "Den Fremsynte" i 8.-9. oplag 1889-96. Dekorationen er en kopi af det engelske forlagsbind om Bjørnsons oversatte skrifter. På nye bøger af Lie som "Dyre Rein," 1896, og "Lindelin," 1897, er der grebet tilbage til en firserstil med borter og forgyldning som f.eks. på "Et Samliv," 1888.

Mere interessant er et tilløb til fornyelse af den forgyldte ornamentik, som ses på Lies "Naar Sol gaar ned," 1.-3. oplag 1895-96. Under titlen er anbragt et stort graveret felt, hvor en sol kaster stråler over en flok stiliserede tulipaner. Dekorationen er signeret GH = Gerhard Heilmann, og bindet udført af Immanuel Petersen (*fig. 15*). Stemplet til dette felt har Petersen samtidig brugt til Gustav Wieds "Ungdomshistorier," Philipsens Forlag 1895, men på anden vis, idet dekorationen her er blindtrykt under et felt med forgyldte tulipaner og sommerfugle. Ved århundredskiftet fik Lie og Bjørnson hver sit fuldekorerede standardbind i forgyldning, Bjørnsons med stiliserede blomsterranker, Lies med blomster og stængler, hvorpå bladene er

²⁷ Flere af disse bind er afbildet i FF 41-42; borten med drager og lindorme er omtalt i FF 41, s. 201f.

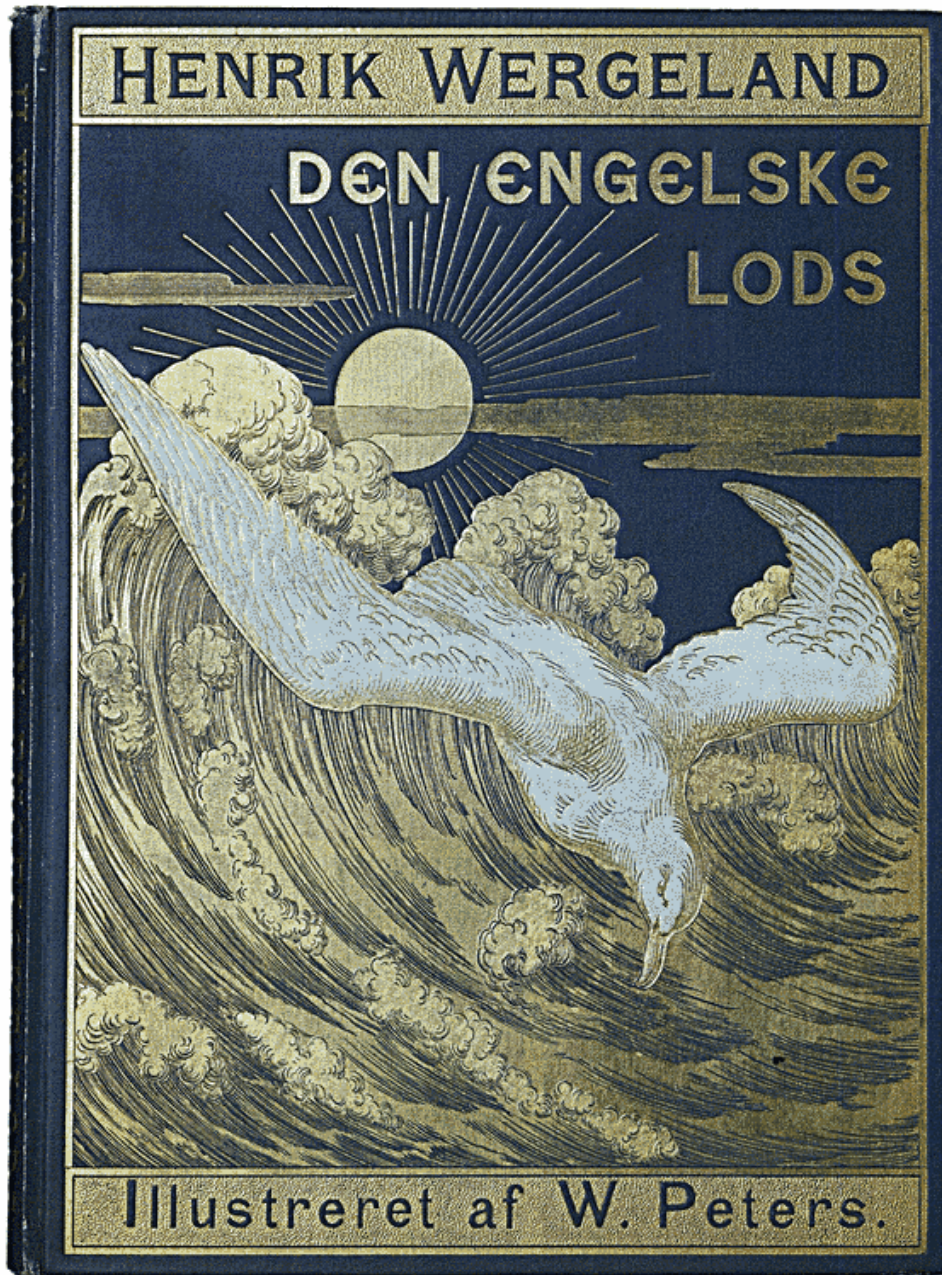

Fig. 13. Henrik Wergeland: *Den engelske Lods*, 1894.

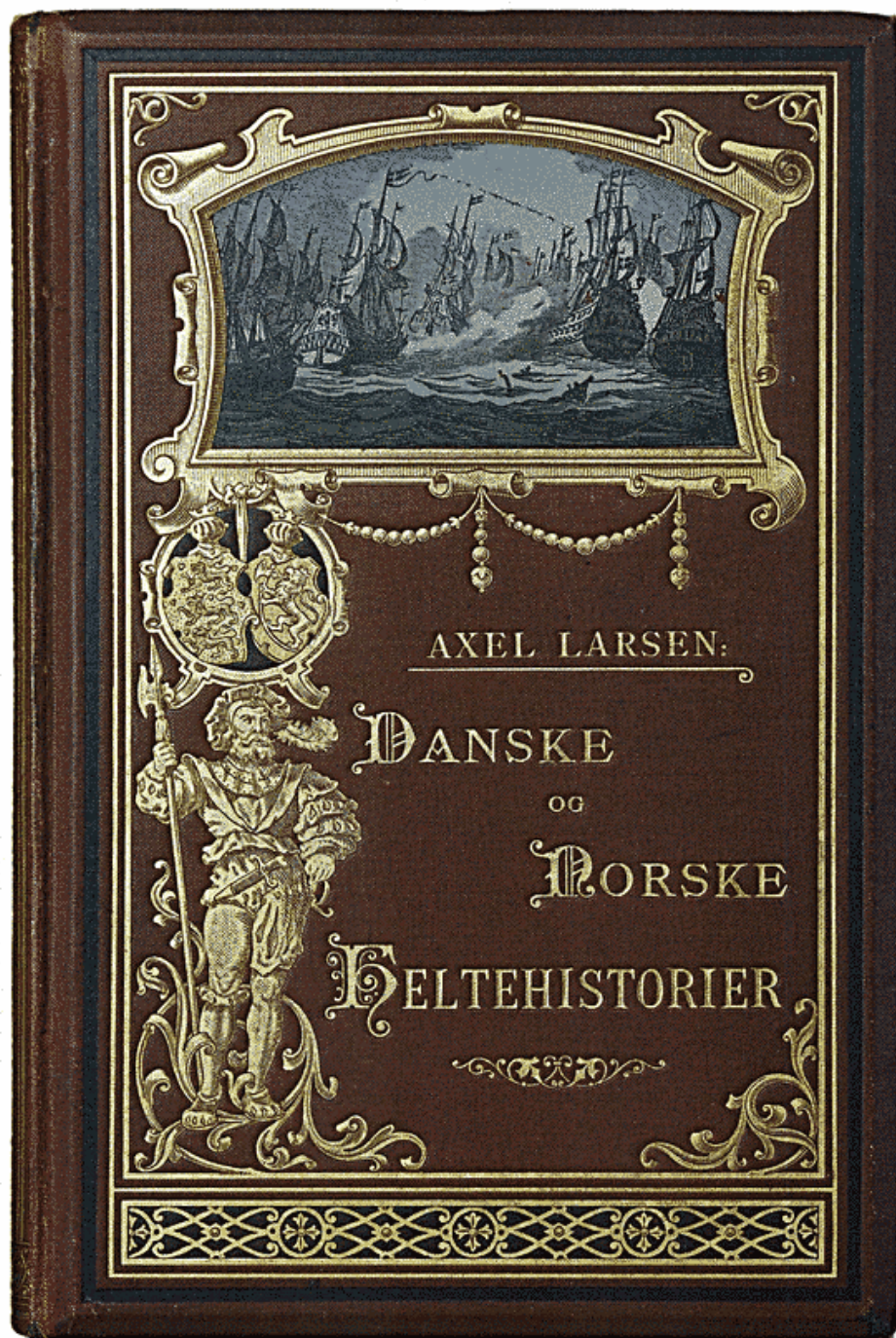

Fig. 14. Axel Larsen: *Danske og Norske Heltehistorier*, 1893.

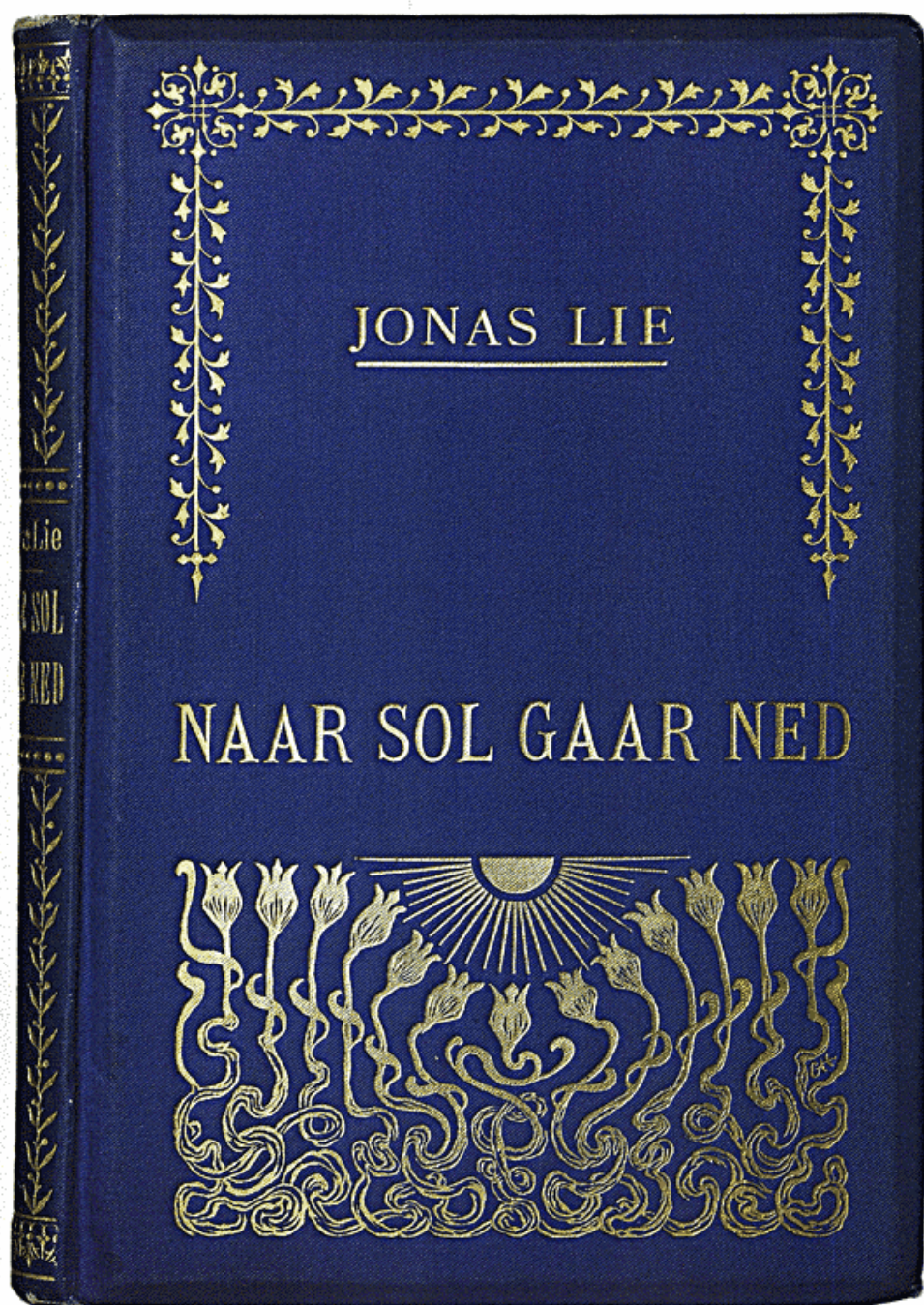

Fig. 15. Jonas Lie: *Naar Sol gaar ned*, 1895.

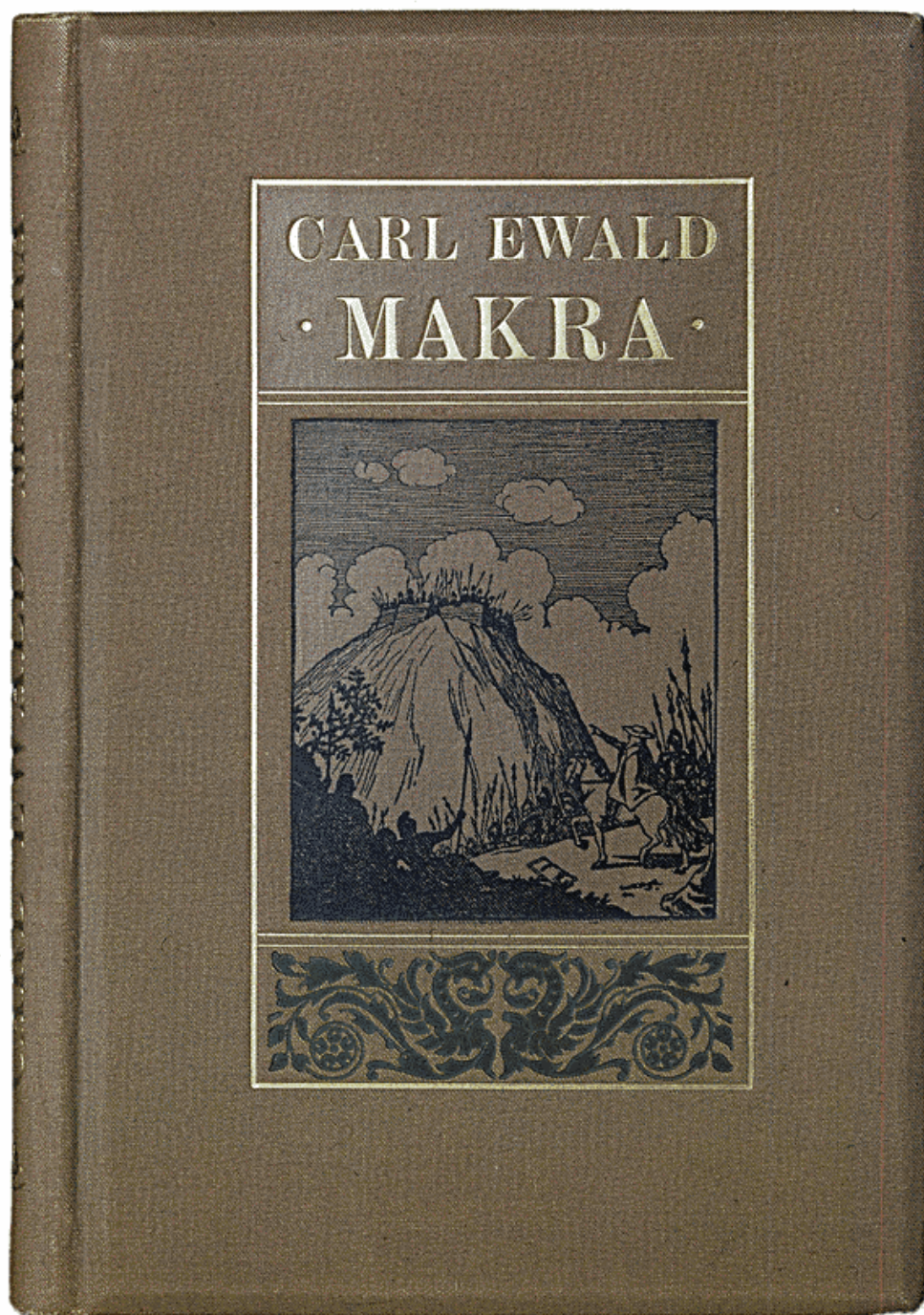

Fig. 16. Carl Ewald: *Makra*, 1897.

snoede, så de danner initialerne JL. De er ifølge en tradition på Gyldendal tegnede af den unge Frederik Hegel.²⁸

Bindene om Alexander L. Kiellands bøger havde stadig den af ham ønskede enkle udsmykning i forgyldning: kun en kort streg under forfatternavnet og en yderramme i to streger. Således 4. oplag af "Garman & Worse," 1890, og 3. oplag af "Nye Noveller," 1892, begge med rødt snit, men også de fik efter 1900 en ny standardudsmykning bestående af en forgyldt stregkomposition omkring titel og forlagsangivelse, tidligst set på "Garman & Worse" i 6. udgave, 1903. Endnu større enkelhed præger bind, hvor ramme er udeladt, f.eks. på Einar Christiansens eventyrspil "Peter Plus" og skuespillet "Annette," 1890 og 1893, med blot en lille blomstervignet mellem forfatter og titel som på Carit Etlars "Jydske Fortællinger" (se *fig. 5a*), Thomas P. Krag's "Mulm," 1893, uden vignet, og Schandorph's "Lyriske Portrætter," 1898, med lille lyrevignet. De solide bind er med skråkant, først- og sidstnævnte med signatur fra Flyges bogbinderi.

En anden form for enkelhed kom til udtryk ved placering af en dekoration i tæt forbindelse med titlen uden anden pynt, jvf. tidligere nævnte separatudgaver af Heiberg. På Gyldendals udgave af Kristian Dahls biografi af "Edison," 1897, har Hans Tegner udelukkende dekoreret forsiden med en forgyldt titelindfatning, der løber ud i ledninger med en ophængt lyspære, og tilsvarende ornamenteret ryggen med ledninger og lyspærer.²⁹ Forsiden af Erik Skrams "Hellen Vige," 1898, er blot med et lille titelfelt i rokokoramme øverst til venstre, og den ukendte dekoratør har moret sig med, stik mod skik og brug, at placere det blindtrykte forlagsmærke på bagsiden øverst til højre, symmetrisk i forhold til feltet på forsiden. Et firkantet felt med forgyldte rosen grene omkring et lille billede i hvidt og guld af en fløjtespillende pige smykker øverste del af Pierre Oesterbys citatsamling "Kvinden," 1899, og på Carl Ewalds "Makra," 1897, står titel og dekoration samlet i en midtersøjle på bindet. Arabeskerne under midtertegningen genkendes fra bind i firserne, hvor de i reglen står i sort. På et lysebrunt bind om "Makra" er de grønne (*fig. 16*).

Blandt Gyldendals danske forfattere var før overtagelsen af Reitzel også Christian Hostrup. Han havde indtil 1880 haft F.H. Eibe som forlægger, men gik så over til Gyldendal, som nogle år senere afkøbte Eibe forlagsretten til udgaven af de samlede komedier. De havde været

²⁸ Bindet i engelsk stil og de nytegnede Bjørnson- og Jonas Liebind fra ca. 1900 er afbildet af Arne Nygård-Nilssen i *Bokbinderkunst til fest og til hverdag*, utgitt av H.M. Refsum, Oslo 1937, s. 140f; jvf. om bindene s. 172f. Lies *Et Samliv* er afbildet i FF 42, s. 194.

²⁹ Oplyst i annonce fra Gyldendal i *Nordisk Boghandlertidende* 3. dec. 1897.

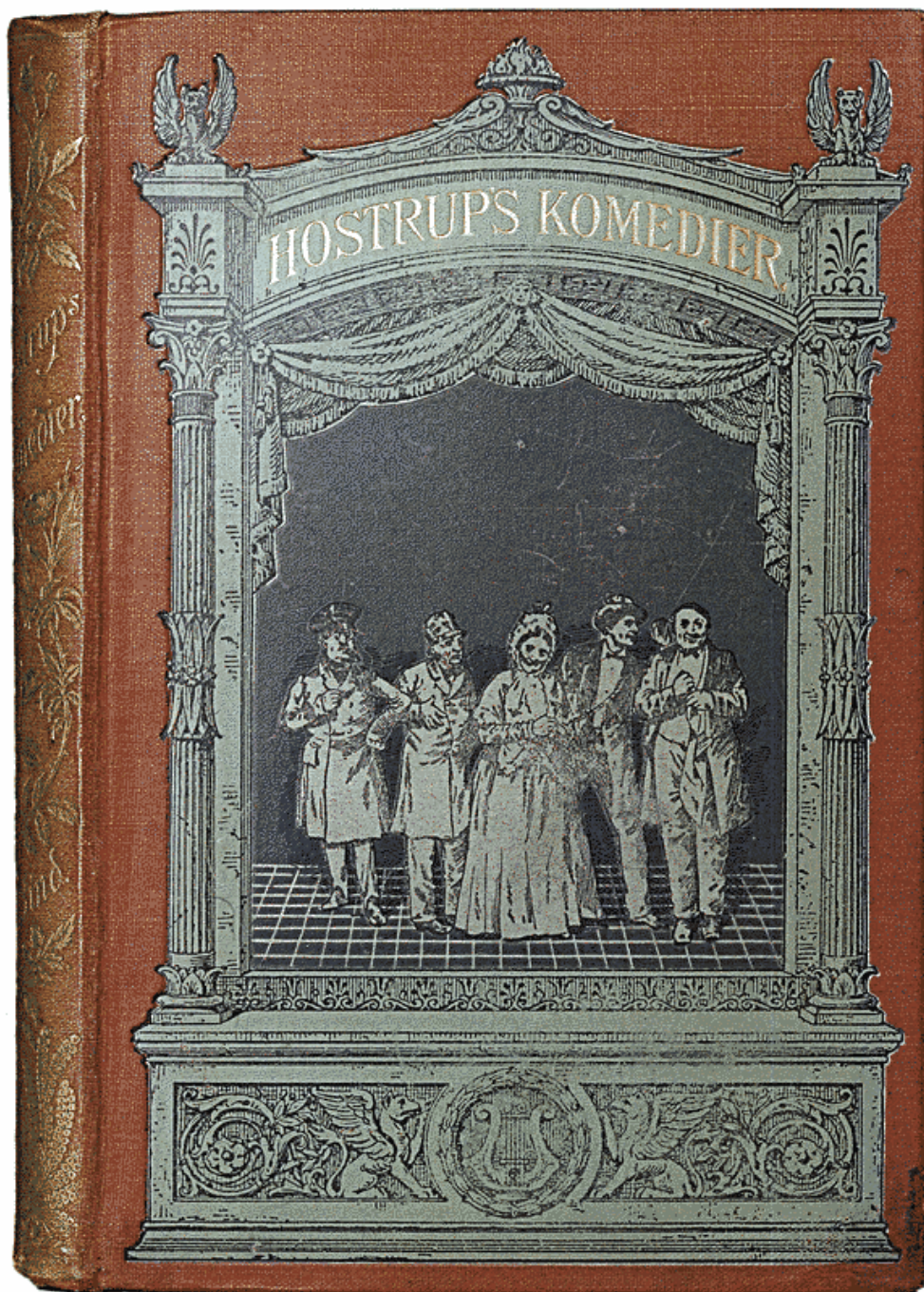

Fig. 17. C. Hostrups Komædier; 1886 (ældste bindoplæg).

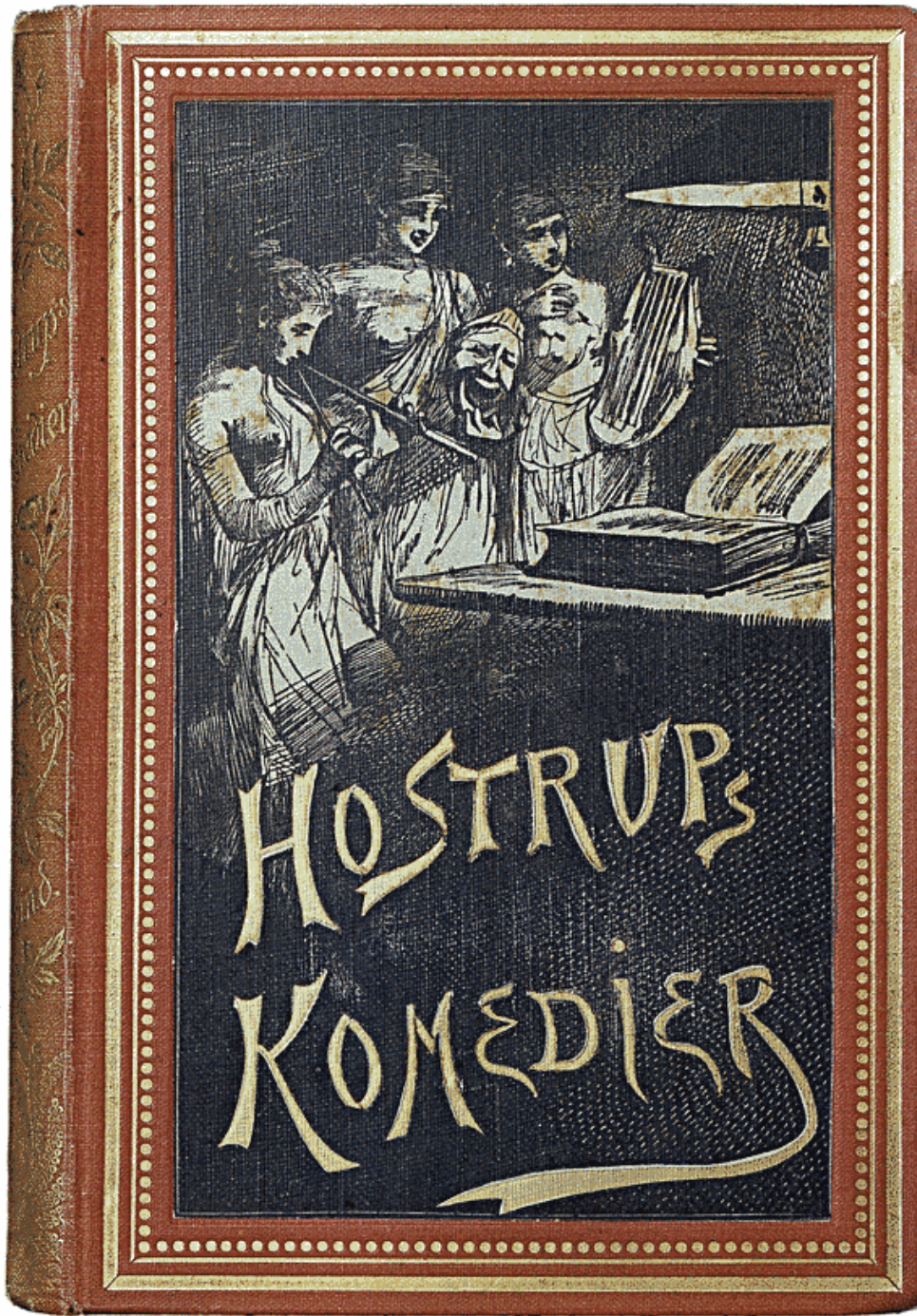

Fig. 18. C. Hostrups *Komedier*, 1886 (senere bindoplag).

en stående salgsartikel siden 1852 og udkom nu i nye trebindsudgaver - 4. udgave 1886, 5. udgave 1889 og 6. udgave 1900. Fjerde udgave foreligger med to forskellige forsider. Et eksemplar med gavetilskrift juleaften 1886 er dekoreret med en tonet tegning af en scene med en gruppe skuespillere, til dels kopieret efter det af Knud Gamborg tegnede omslagsbillede (*fig. 17*). Et senere bindoplag er udstyret med en ny sort/hvid tegning af tre musere med tilbehør (fløjte, maske og lyre) stående står foran et bord med opslået bog (*fig. 18*). Tegningerne er påmonteret og nedfældet i bindene, hvorimod gentagelsen af tegningen med musere på de to følgende udgaver er trykt direkte på bindene. Den er, som averteret af forlaget, udført af Hans Nikolaj Hansen.³⁰ Alle bindene er med samme rygdekoration, og 4.-5. udgave er set i eksemplarer med Immanuel Petersens signatur.

Også Hostrups "Prædikener" havde deres publikum og opnåede 1900 at blive udsendt i 4. udgave. Bindet er dekoreret af Gerhard Heilmann med en titelindfatning af hvide blomster i relief med forgyldte stængler og blade.

De mest prominente danske skønlitterære forfattere var vel J.P. Jacobsen og Holger Drachmann. Førstnævntes forfatterskab blev plejet med udgaver af "Samlede Skrifter" 1888 og 1893, begge dekoreret med en komposition af gule klatreroser, der støtter sig til et sort gitter, signeret HNH = Hans Nikolaj Hansen (*fig. 19*). Af Holger Drachmanns mange digterværker skiller kun få sig bindmæssigt ud fra mængden og begyndte først midt i halvfemserne at få et mere nymodens præg. "Paa Sømands Tro og Love," 1886, havde fået forsiden oplivet af P.S. Krøyers omslagsbillede i en svagt farvetonet udgave. Et omredigeret udvalg med titlen "Sømandshistorier" fra 1896 er med en tonet tegning af forfatteren, der står i klitten og svinger med hatten ned mod fiskere på stranden, signeret H(eller N)NVD. I noget lignende udstyr er Anton Nielsens "Fra Landet," 1897, med en hyrdedreng tegnet af Knud Larsen.³¹ Disse to bind er indbundet af Beuchels bogbinderi. Drachmanns mest solgte bog, den lille samling rejseskisser "Derovre fra Grænsen," som han selv har illustreret, fik 1895 i 8. oplag en bindtegning af Slesvigs våben flankeret af to dannebrogflag i farver, titel i rødt og forfatterangivelse i digterens håndskrift. "Der var engang" er i 4. udgave 1898 smykket med et scenefotografi af prinsessen i forgyldt rokokoramme og yderligere rammeornamentik i sort.

³⁰ Bagside af omslag til Hostrups *Senere Livserindringer*, 1893: Femte udgave af komedierne i tre dele med titelbillede af Hans Tegner kunne fås for 6 kr., indbundet i tre bind "udførte efter Tegning af Hans Nic. Hansen" for 10 kr.

³¹ Afbildet i *Magasin* 6:I, 1991, s. 28.

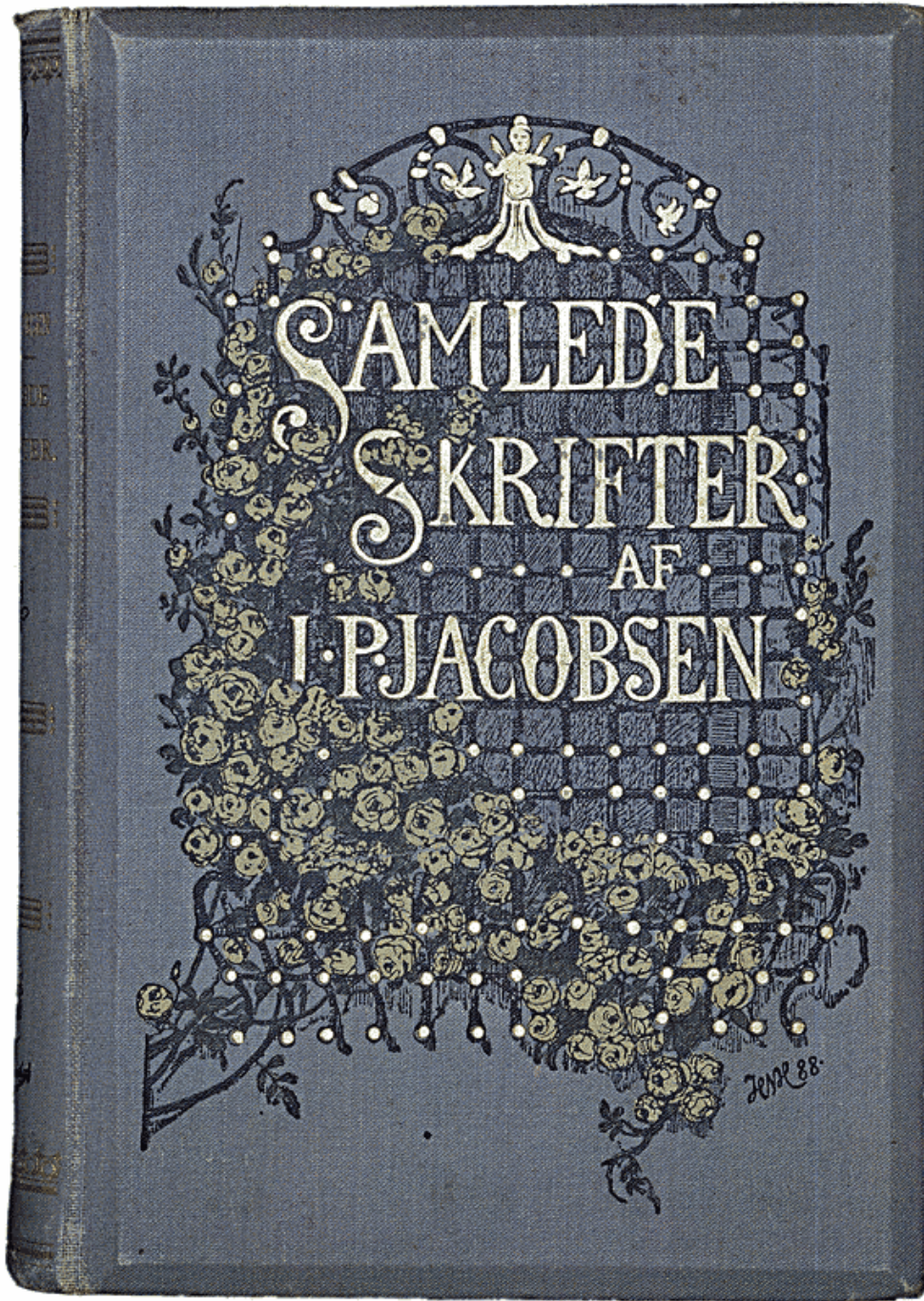

Fig. 19. J.P. Jacobsen: *Samlede Skrifter*, 1893.

Et nyt bind om denne udgave, vistnok fra tidligst 1903, er dekoreret med en forgyldt komposition tegnet af Gudmund Hentze, den samme som findes på en udgave i otte bind af Fr. Paludan-Müllers "Poetiske Skrifter," 1901-02. Den forekommer også på "Der var engang -" i 5.-6. udgave 1902-10. "Forskrevet," 2. udgave 1899, er med forgyldt titel på skrå og en lille tegning af digterens ansigt, noget uheldigt suppleret med en prangende forlagsangivelse. Mest bemærkelsesværdigt er vel bindet om "Ungdomsdigte," 1898, med signeret dekoration af Hans Tegner. På grå, moireret bund er placeret et rødt titelfelt omgivet af forgyldte digterattributter: kårde, fakkel og banjo garneret med vinranker (*fig. 20*). Bogbinderen er Immanuel Petersen.³²

Som eksempler på livlige bind kan nævnes et par af humoristen Carl Møllers bøger, der ca. 1890 var overtaget af Gyldendal. "Paa Farten. Kjøbenhavnske Billeder i Blendramme," har på 1.-2. oplag, Emil Bergmanns Forlag 1884-85, forgyldt hovedtitel i skyggebogstaver og tegning af Københavns profil, hvorover en drage går højt til vejrs. Samme idé, byen set fra oven, illustreres på anden vis på 4.-5. oplag hos Gyldendal 1891-94: Over byens tårne svæver en orangebrun ballon med understel og snoreværk i forgyldning, midt på ballonen er placeret et hvidt titelfelt, og på ryggen svæver en drage over Rundetårn (*fig. 21*). "Ny paa Egnen" er i førsteudgaven på Bergmanns Forlag, 1887, med forsidedegning af en landsbyidyl mellem forgyldt titel og forfatter, mens andet oplag, Gyldendal 1892, fik bindforside og ryg i farver. Som endnu noget af et særsyn er bindet helt uden forgyldning. På tegningen ruller et hestekøretøj hen ad landevejen og har på den gule bagsmæk forfatternavnet trykt i rødt. Bindene er kraftige, har skråkant og er signeret af J.L. Flyge.

Gyldendal tog sig i stigende omfang af skildringer af fremmede lande, som regel rigt illustrerede og trykt i stort oktavformat. Richard Kaufmanns "Paris under Eifeltaarnet," 1889 (indbundet af Immanuel Petersen), og en oversættelse af Gustav F. Steffens "Fra det moderne England," 1894 (indbundet af Beuchel), har store tegninger i sort klæbet på forsiderne. "Et Aar i Siam" af Walter Christmas, 1894, er dekoreret i rig forgyldning med en dansende gud indfattet af ornamentik i orientalsk stil, signeret OM = Oscar Matthiesen, mens J. Østrups "Skiftende Horisonter. Skildringer og Iagttagelser fra et Ridt gennem Ørkenen og Lille-Asien," samme år, er udsmykket som et orientalsk håndskrift med titlen i snørklet skrift på hvid bund (*fig. 22*). De er begge uden angivelse af bogbinder. Hans S. Kaarsbergs "Gjennem Stepperne og blandt Kalmykkerne til Hest og med Tre-

³² Annonce fra Imm. Petersen i *Nordisk Boghandlertidende* 16. sept. 1898.

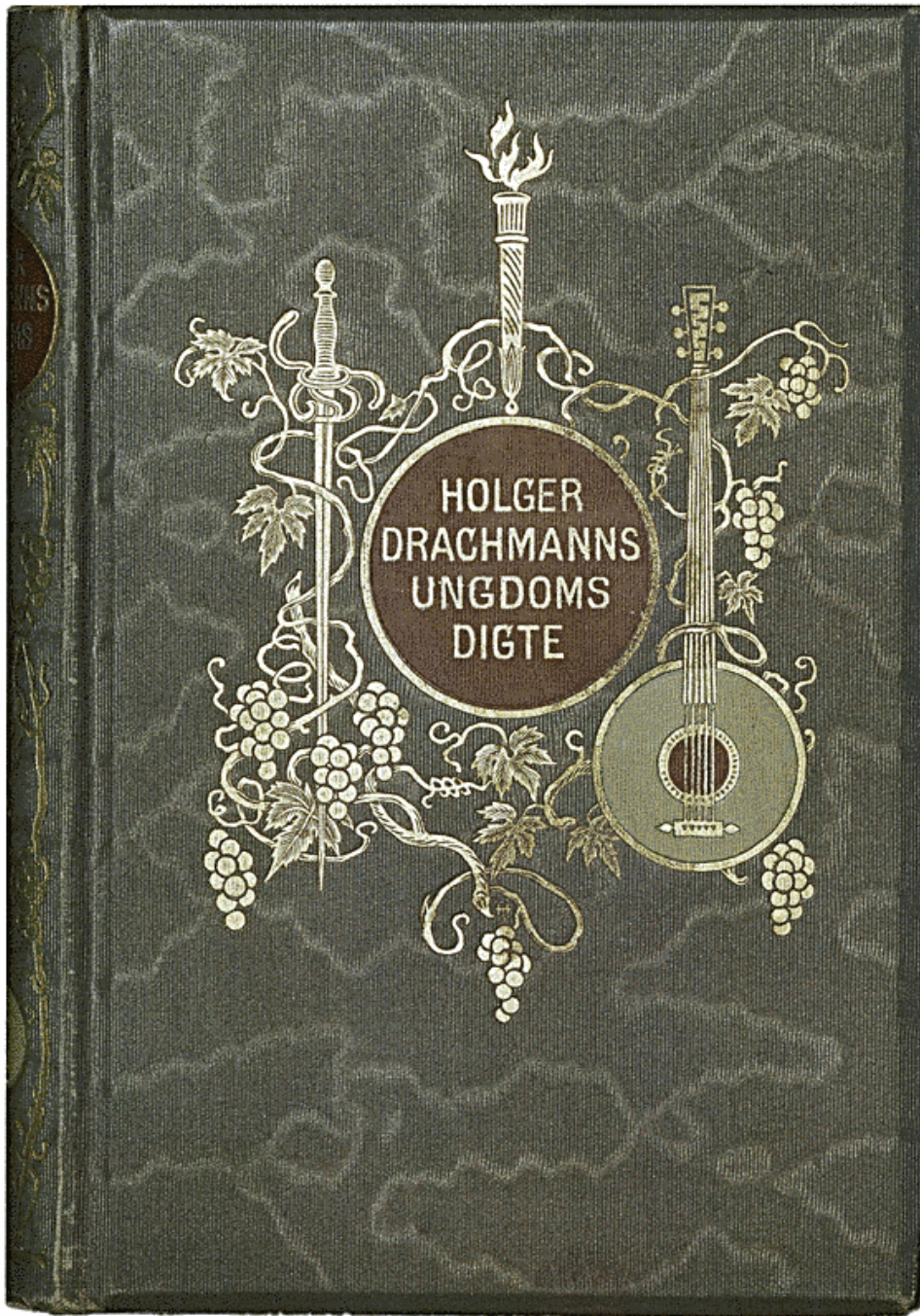

Fig. 20. Holger Drachmann: *Ungdomsdigte*, 1898.

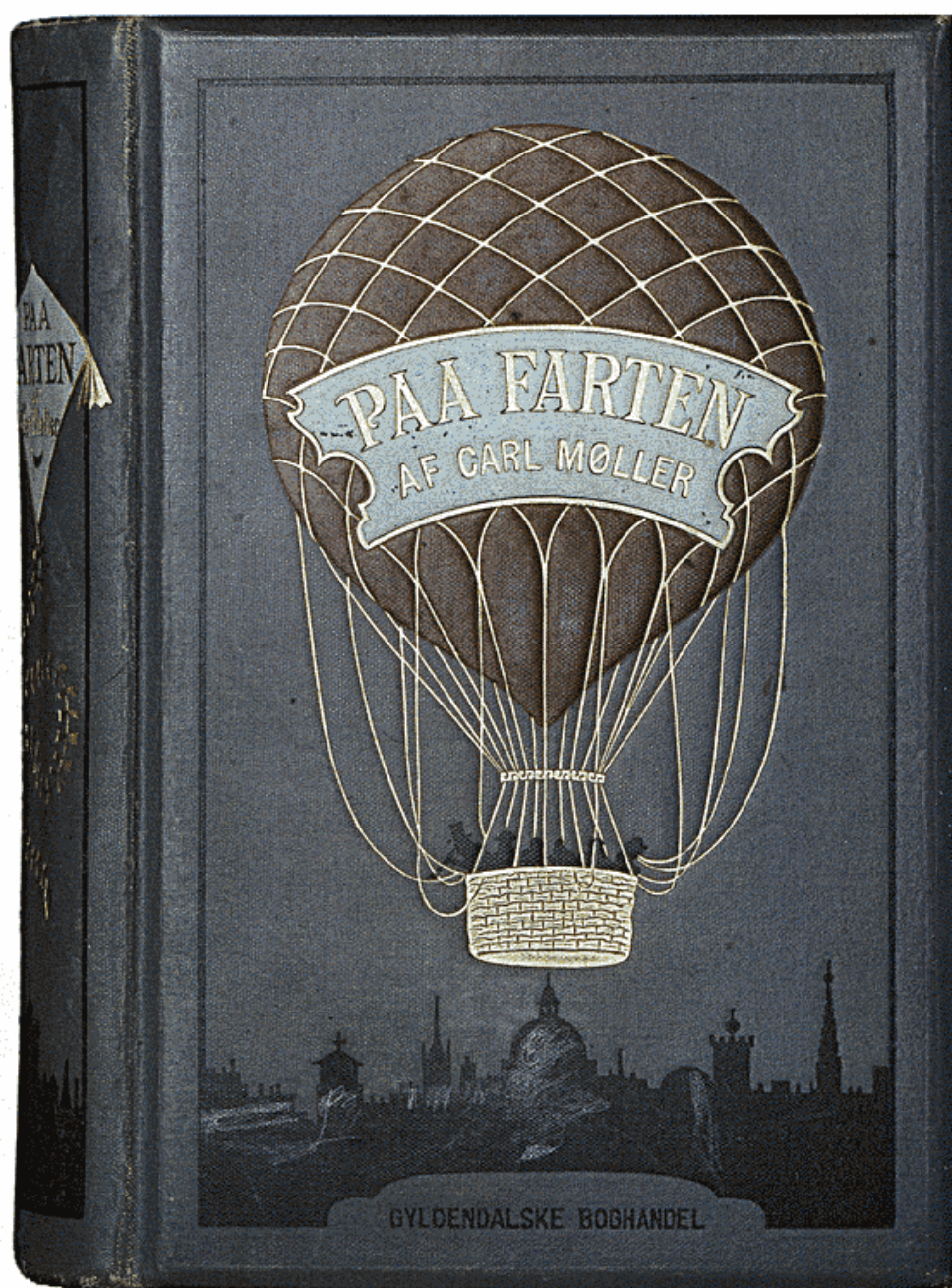

Fig. 21. Carl Møller: *Paa Farten*, 1894.

spand," 1892, er i skråkantbind med Flyges bogbinderstempel på bagsiden. Forfatteren havde foretaget sin rejse ved hjælp af et forskud fra Gyldendal, og forlaget har nok også betalt lidt ekstra for binddekorationen med fremmedartet ornamentik i guld, rødt og sort (*fig. 23*). Det grafiske arbejde er signeret af Valdemar Andersen, dekorationen tegnet af Arne Petersen.³³

Henrik Cavlings rejsereportager "Fra Amerika" I-II, 1897 (oplag: 12.000), og "Paris," 1899 (oplag: 7.000), blev udelukkende dekoreret med motiver i forgyldning. HT = Hans Tegner har til førstnævnte tegnet en forsidekomposition med den amerikanske ørn, et Amerika-kort og mottoet "E pluribus unum," mens der i rygdekorationen indgår Stars and Stripes. FK = Frits Kraul har valgt at tegne det parisiske våben i dekorativ indfatning og strøet rækker af FR ud over forside og ryg; øverst på ryggen galer den galliske hane (*fig. 24*). De solide bind er ikke set med bogbindersignatur, men er sikkert identiske med de komponerede bind, som averteredes af Immanuel Petersen.³⁴ Mere livligt har en ukendt kunstner dekoreret Cavlings rejsekildring fra "Østen" I-II, 1901-02: En opgående sol spejler sig i vandet og udsender stråler til en ramme af stilke med blomster i guld, sort og hvidt. Solen med dens spejling og stråler er nedfældet i bindet, og forfatternavnet bølgler foroven med forgyldte bogstaver i relief. Rejsebøgerne blev efter Cavlings eget sigende så fyrsteligt honoreret, at de gjorde ham økonomisk uafhængig.³⁵

Et sammenskrevet KR eller RK, der optræder som signatur på nogle binddekorationer sidst i halvfemserne, er det ikke lykkedes at identificere. Signaturen forekommer på Hella S. Lynges (dvs. Ingrid Jespersens) "Ungdom," Schubothe 1896 (stiliseret planteornamentik i forgyldning), Drachmanns "Den hellige Ild" (forgyldt stativ med bålflammer) og Gustav Bangs "Evropas Kulturhistorie," på bindet betegnet "Illustreret Kulturhistorie," begge sidstnævnte udgivet af Gyldendal 1899. Bangs bog er virkningsfuldt dekoreret i guld og sort: Mellem forgyldt titel og forlagsbetegnelse ses to rækker sorte (kirkegårds?)monumenter med guldkanter, i forgrunden er der i midtergangen placeret en stor flettet blomsterkurv i forgyldning, i baggrunden rejser sig en mur og sorte buske og træer (*fig. 25*). Bindet findes både med forlagsbetegnelsen fra før og efter sammenslutningen med Det nordiske Forlag. Blomsterkurven er tillige brugt som eneste pry-

³³ Nævnt i det upaginerede jubileumsskrift *J.L. Flyge's Bogbinderi 1880-1905* (med afb.), hvor Arne Petersen betegnes som direktør.

³⁴ *Nordisk Boghandlertidende* 8. okt. 1897 og 5. dec. 1899.

³⁵ Henrik Cavling: *Journalistliv*, 1930, s. 225f.

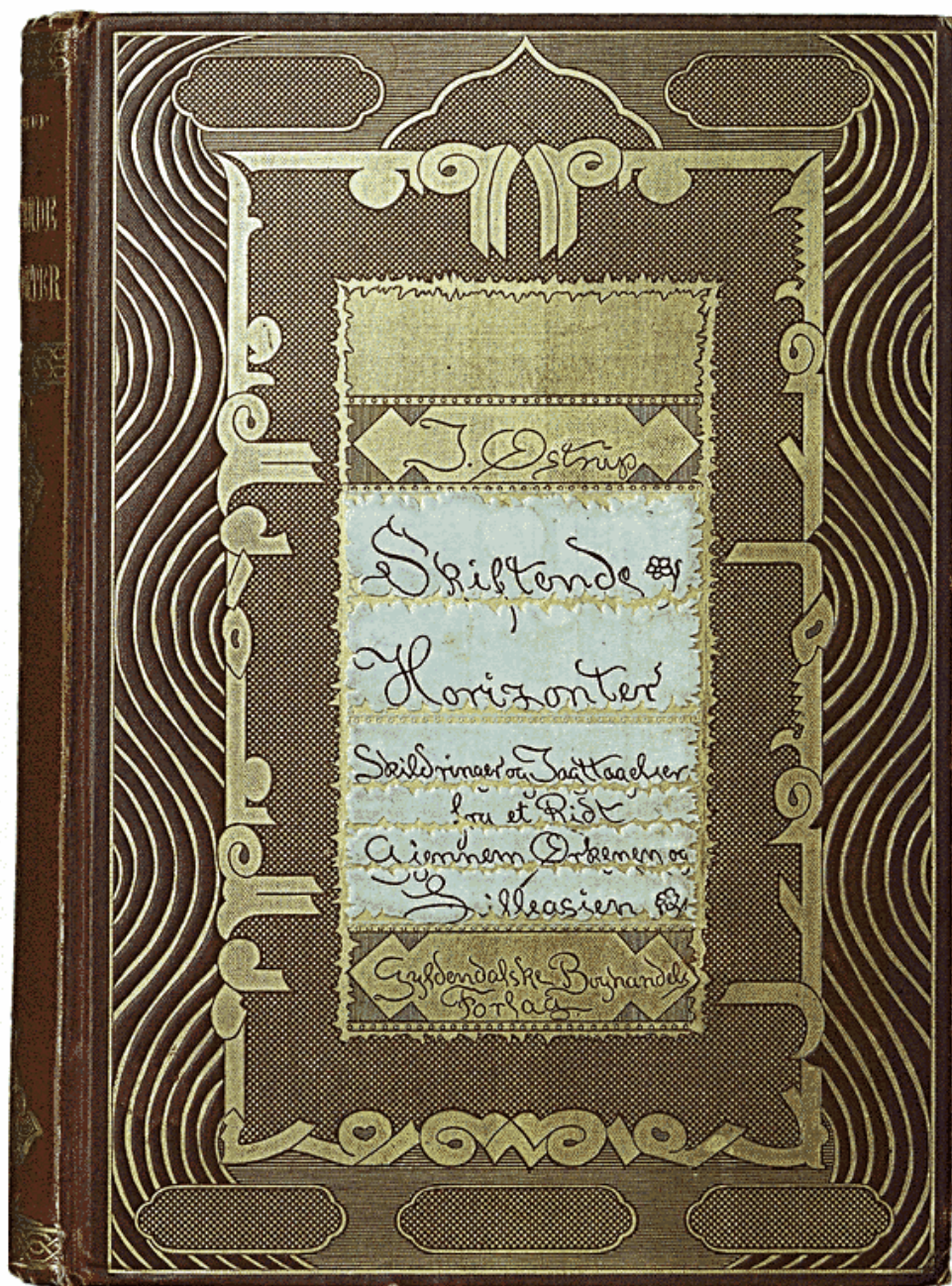

Fig. 22. J. Østrup: *Skiftende Horisonter*, 1894.

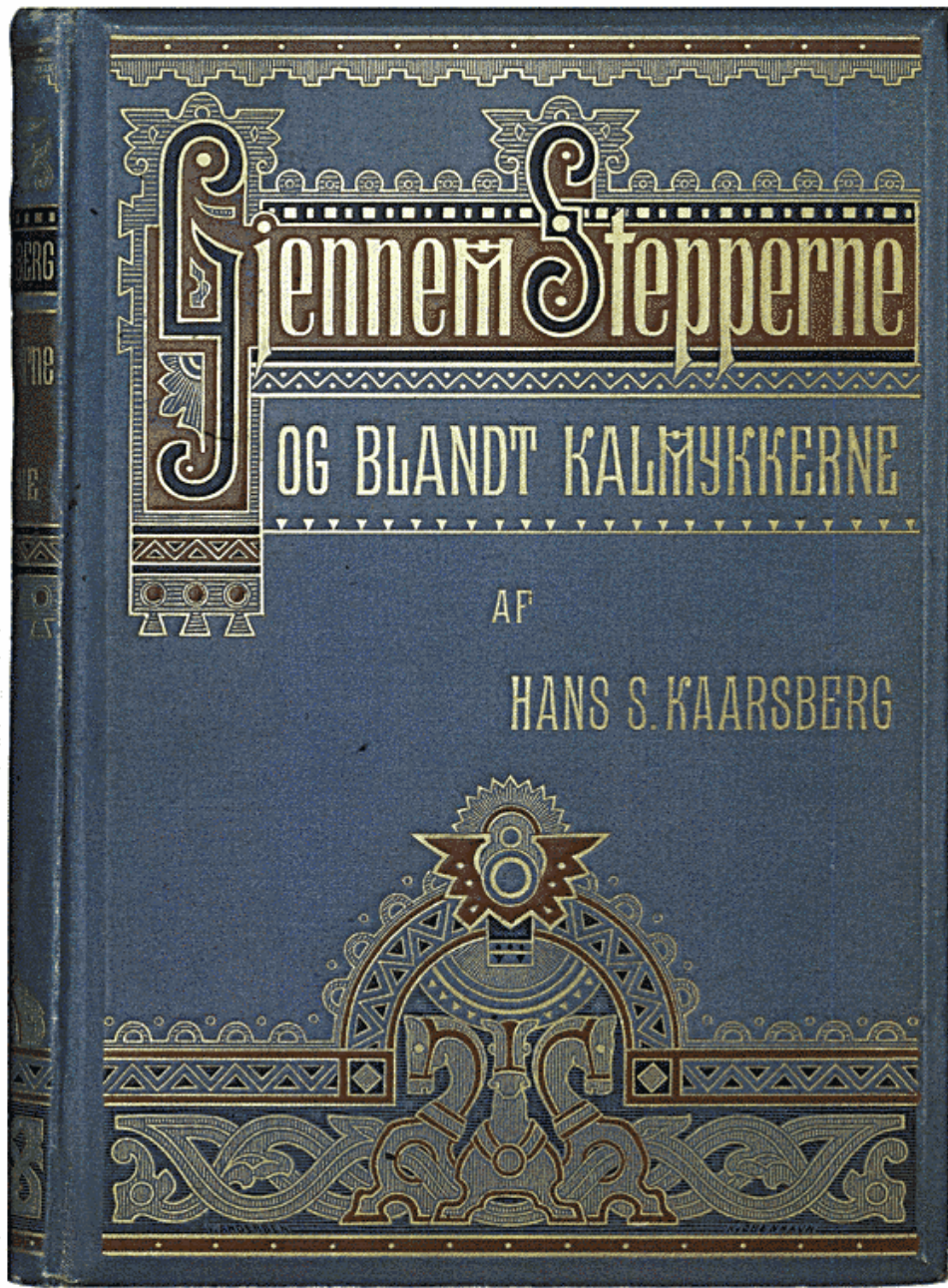

Fig. 23. Hans S. Kaarsberg: *Gjennem Stepperne og blandt Kalmykkerne*, 1892.

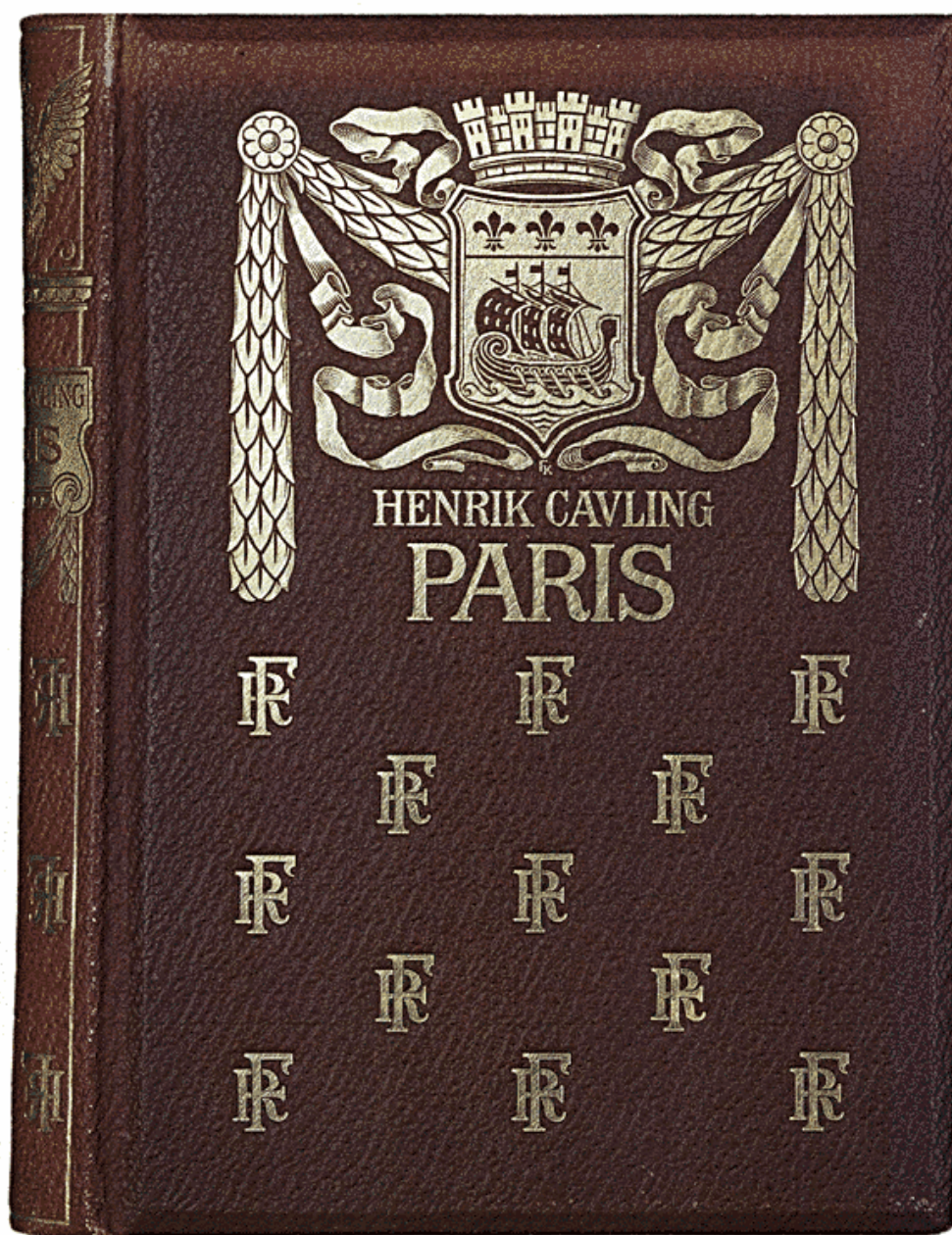

Fig. 24. Henrik Cavling: *Paris. Skildringer fra det moderne Frankrig*, 1899.

delse på Gyldendals flerbindsudgave af Chr. Winthers "Samlede Digtinger," 1905.

Efter at Peter Nansen 1896 var trådt til som meddirektør, blev det forlagets politik at udgive enkelte forfatteres skrifter i samlede eller udvalgte værker, næsten alle udbudt i subskription, der strakte sig over flere år. Til Goldschmidts "Poetiske Skrifter" i otte bind, 1896-98, leverede Immanuel Petersen franskbind med komponeret ryg af Hans Tegner, og til en folkeudgave af Henrik Ibsens "Samlede Værker" i 10 bind, 1898-1902, tilbød forlaget allerede i efteråret 1899, da de fem første bind forelå i bind "komponerede af Billedhugger, Professor Stephan Sinding og udførte i Relief af B. Beuchels Bogbinderi."³⁶ Motivet er en kæmpe, der stemmer op mod elementernes rasen. H.C. Andersens "Udvalgte Skrifter" i tolv bind, 1898-1901, er med en usigneret komposition i guld og farver på lysegrå bund: Forneden står en forpjusket ælling i andegården, foroven svinger et svane sig op i den blå himmel (fig. 26). Dekorationen benyttedes atter delvis til forlagsbindet om Johan Bojers eventyrsamling "Hvide Fugle," 1904 - uden ællingemotivet og den blå himmelfarve.

4.

Også bindene fra *Philipsens Forlag* udviser gamle og nye dekorationsformer, men det er tydeligt, at forlaget fra sidst i firserne lagde vægt på fornyelse, godt hjulpet af dets foretrukne bogbinder Immanuel Petersen. Sammenslutningen med Ernst Bojesens Forlag i *Det nordiske Forlag* 1896 ændrede ikke herved. Forlaget var fra begyndelsen af firserne i betydelig vækst, og sideløbende med at det plejede sit gamle domæne, den populærvidenskabelige litteratur, og fra 1884 Oehlen-schlägers forfatterskab, tog det sig i stigende grad af yngre forfattere som f.eks. Edvard Brandes, Karl Gjellerup, Henrik Pontoppidan, P.F. Rist, Viggo Stuckenberg, Johannes Jørgensen og Peter Nansen. Under Ernst Bojesen indlemmedes bl.a. Carl Ewald, Johs. V. Jensen, Jakob Knudsen og Harald Kidde i rækken. Peter Nansen og Pontoppidan solgte godt, og blandt P.F. Rists historiske fortællinger var "En Rekrut fra fire og treds" en kanonsukses, der gik i 1.-5. oplag 1889-95. Flere af Bojesens publikationer var bibliofilt orienteret, så de kunne erhverves på fint papir eller i særligt bindudstyr, og sjette oplag af "En Rekrut fra fire og treds" udsendtes 1897 som bibliofiludgave med illustrationer af Frants Henningsen. Anker Kyster i Sværtegade indlod sig normalt ikke på partiarbejde, men påtog sig efter aftale med

³⁶ Annonce i *Nordisk Boghandlertidende* 8. okt. 1897 fra Imm. Petersen, 20. okt. 1899 fra Gyldendal.

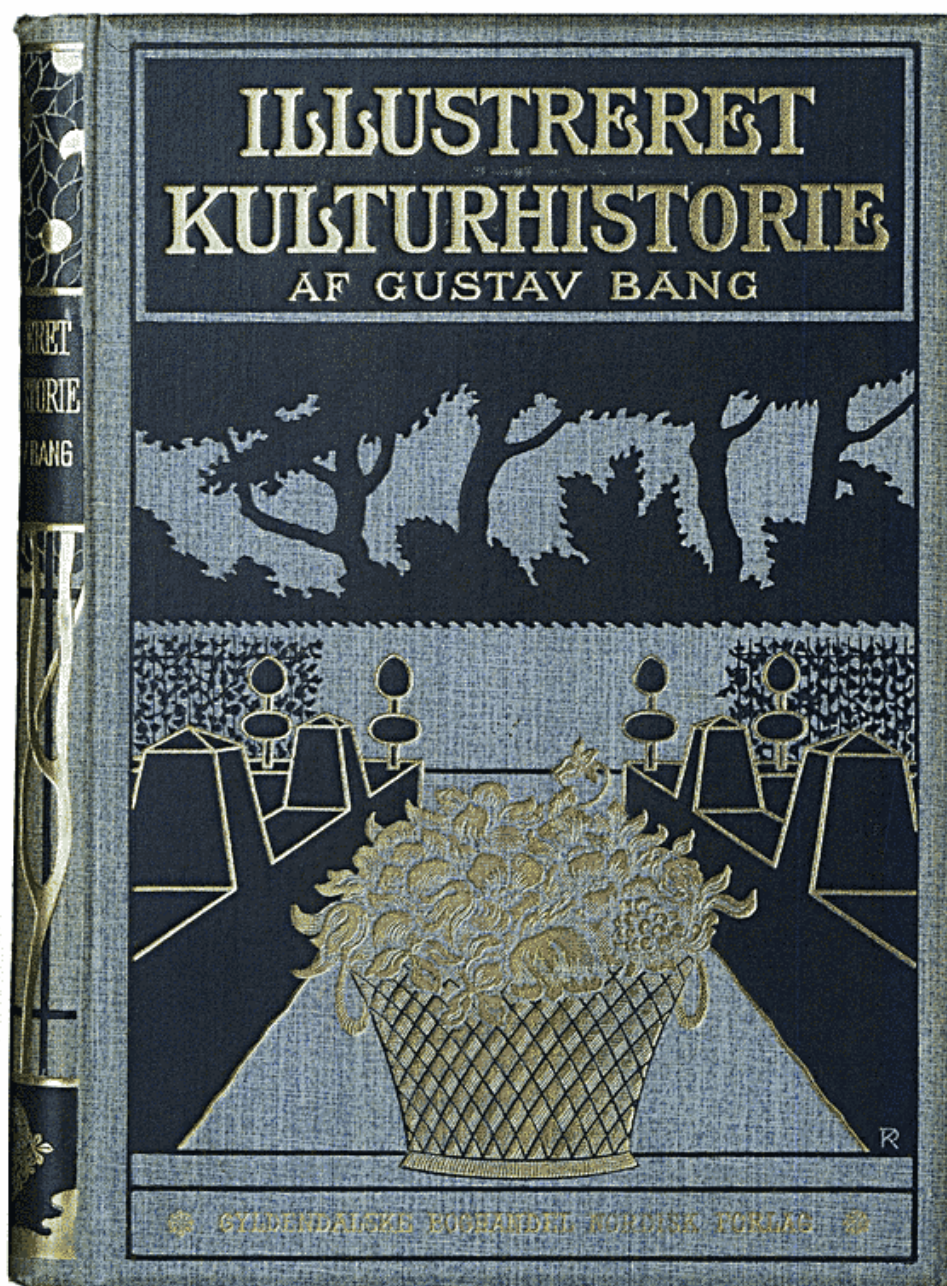

Fig. 25. Gustav Bang: *Evropas Kulturhistorie*, 1899.

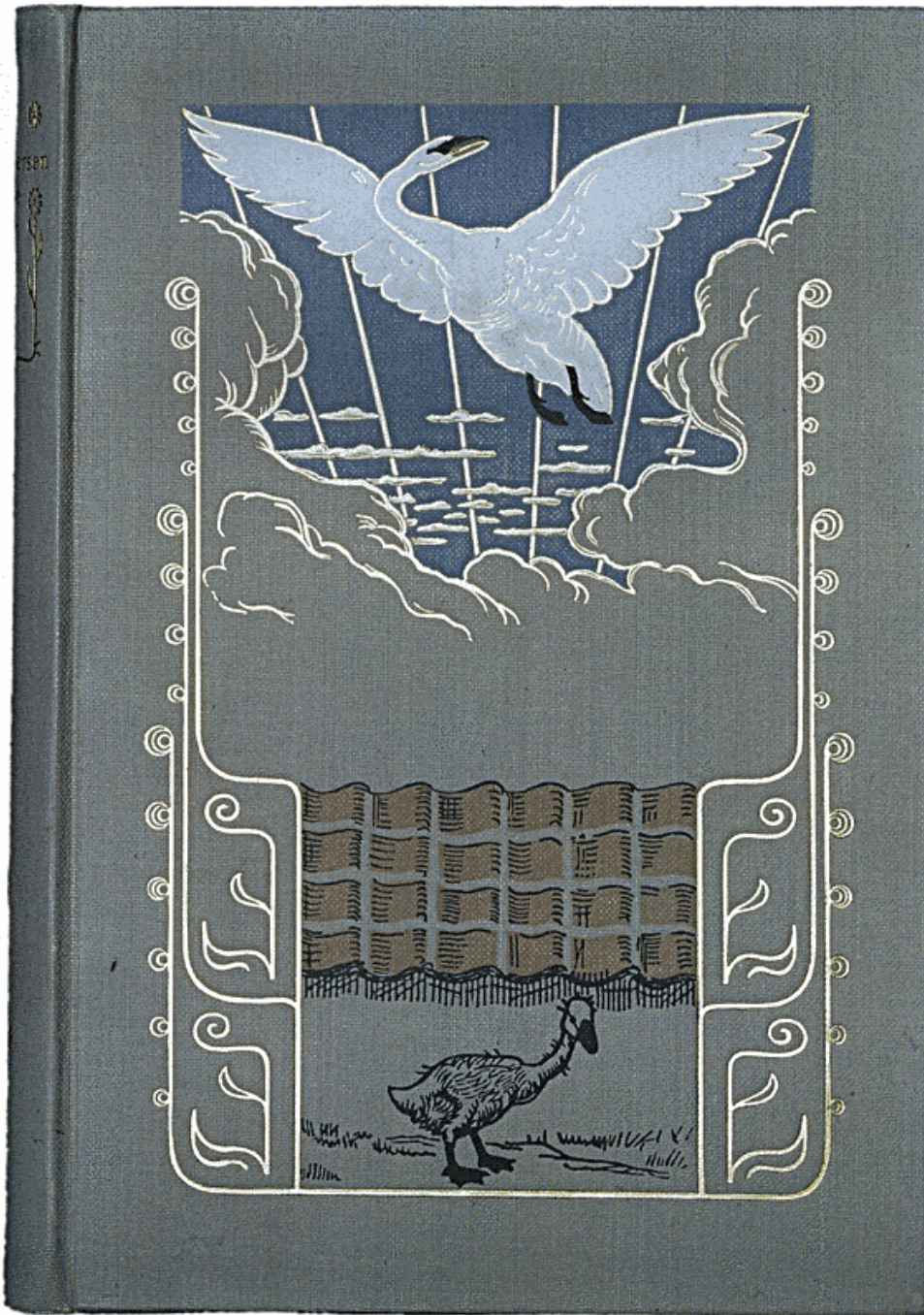

Fig. 26. H.C. Andersen: *Udvalgte Skrifter*, 1898-1901.

Bojesen at indbinde bogen i "et passende Bind med bred Kalveskindsrug og særlig Dekoration og Forsatspapir."³⁷

Måske varierede bindenes udseende mest i årene omkring 1890, hvor det rakte fra den enkelhed, som f.eks. ses på udgaver af Edvard Brandes' skuespil, til mere komplicerede former. Boganis' alias Wilhelm Dinesens "Jagtbreve," 1.-2. oplag 1889-90, er smukt illustreret af Hans Nikolaj Hansen, som også har dekoreret bindet, hvor en vildand er i færd med at lande på vandet. Raffineret er spidsen af den ene vinge skåret i relief hen over en forgyldt sol, der er nedsænket i bindet (fig. 27). På bagsiden er det obligatoriske forlagsmærke erstattet af en af bogens tegninger. Karl Gjellerups "Hagbard og Signe," 1888, har fået tildelt en enkel og elegant dekoration i forgyldning, som tidligere er vist, mens hans "Min Kjærligheds Bog" fra 1889 er kommet i et af Immanuel Petersens bind i renæssancestil, også benyttet til Oehlenschlägers "Heltedigte og Sagaer."³⁸

Gjellerups "Minna," ligeledes fra 1889, er mere gammeldags udstyret med en dekoration i sort streg omkring en lille tonet tegning af et flodlandskab (fig. 28). Den indbefatter en tegning af forlagets gamle mærke, hvorimod titelbladet og bagsiden bærer det nye mærke anlagt senere samme år. Dekorationen er signeret af HT = Hans Tegner, som ligeledes er ophav til den forgyldte helsidesdekoration på P.F. Rists "Soldater," 1.-2. oplag 1890, suverænt komponeret med et mønster af raketter og røgstriber. Den er graveret af Valdemar Andersen og bindet udført af Carl Petersen (fig. 29), mens Immanuel Petersen har indbundet Rists "Efter Dybbøl," 1892, hvortil Tegner har tegnet en stiliseret regnbuedekoration.³⁹ "Jonathan og andre Fortællinger," 1894, er forgyldt dekoreret med venstre side som tyngdepunkt, hvor rammen er bredt ud til en søjle, der munder ud i et stort ornament foroven. En lignende layout med forgyldt rammebort til venstre for en tegning har Immanuel Petersen givet det signerede bind om André Lützens rejsebog "Fra Adria til Bosporus." Den udkom 1892 som en af de sidste bøger på Forlagsbureauets forlag. Det blev opløst 1893, og dets bøger overgik derpå til Gad.

Turen går videre til Tegners dekoration af P. Mariagers antikke

³⁷ Annonce fra Kyster i *Nordisk Boghandlertidende* 19. nov. 1897. Om Bojesen som forlægger se iøvrigt H.P. Rohde: *Ernst Bojesen. Storforlægger i humor, kunst og oplysning*, 1958.

³⁸ Bindet om *Hagbard og Signe* er afbildet i FF 42, s. 274.

³⁹ Dekorationen til *Soldater* udførte Carl Petersen også for forlæggeren Gustav Philipsen på et eksemplar i mørkerødt skind, der blev vist på industriudstillingen 1890, *Tidsskrift for Kunstindustri* VII, 1891, s. 53f. *Efter Dybbøl* er afbildet i *På Papir, Pergament og Palmblade*, 1993, s. 340.

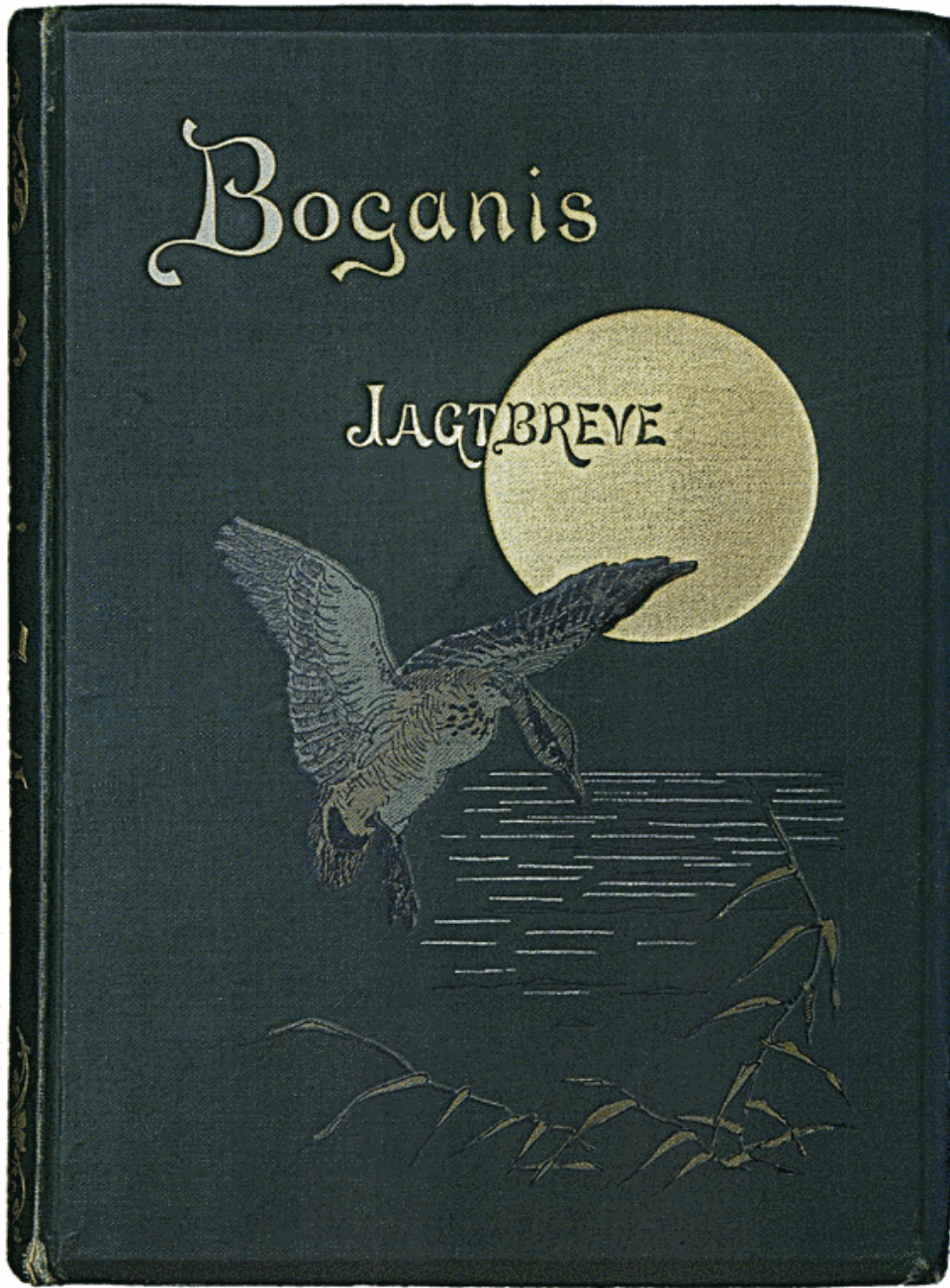

Fig. 27. Boganis (Wilhelm Dinesen): *Jagtbreve*, 1889.

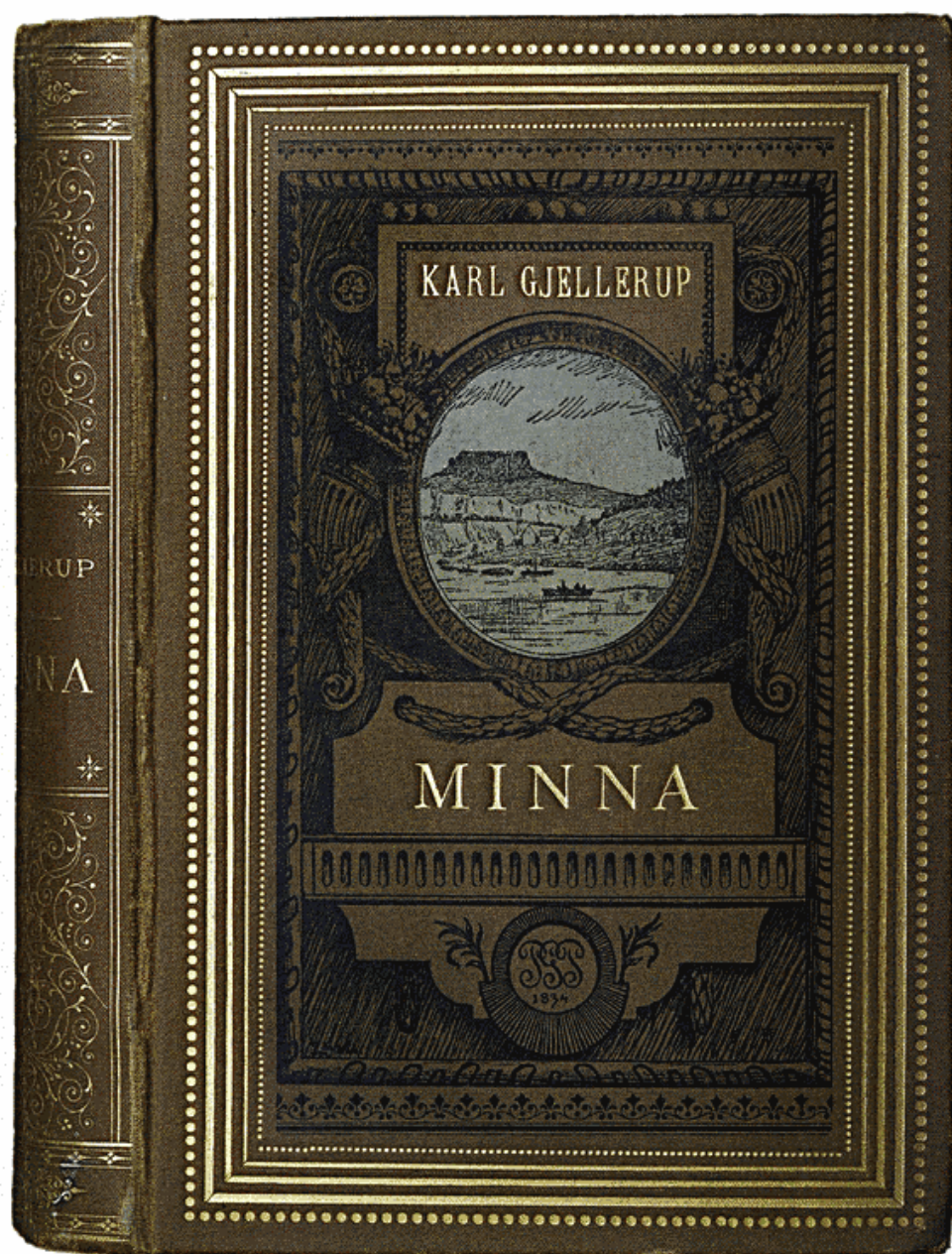

Fig. 28. Karl Gjellerup: *Minna*, 1889.

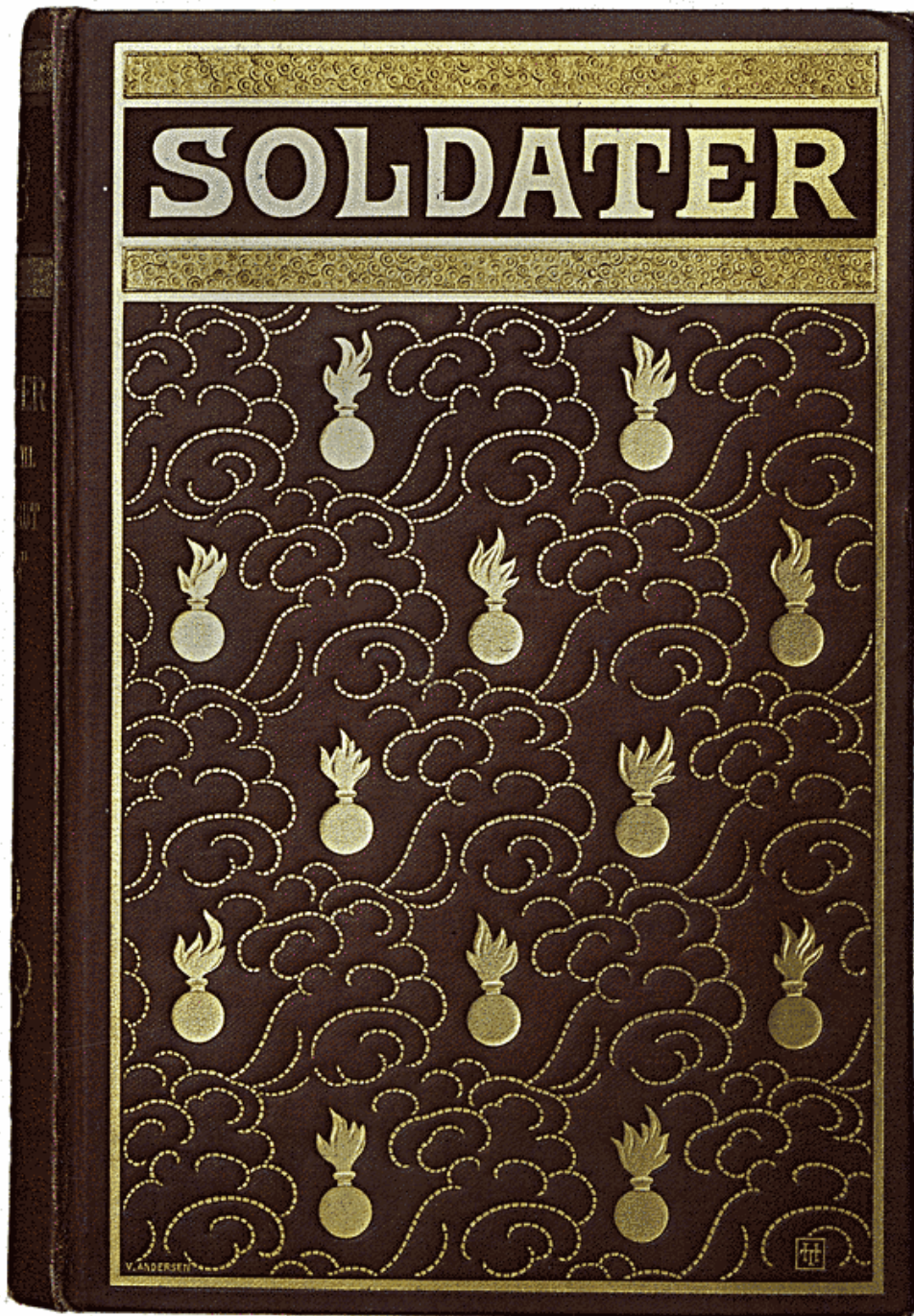

Fig. 29. P.F. Rist: *Soldater*, 1890.

fortælling "Dronningen af Kyrene," 1890, med et lysende pladetryk i guld og hvidt af et grækerhoved og stiliserede blomster og blade, hvori titlen indgår. Den fine gravering er atter med gravør Valdemar Andersens signatur (*fig. 30*). Mariagers bøger, som Philipsen havde udgivet siden 1881, var gerne iklædt iøjnefaldende bind med forgyldte motiver. ("De skønneste hellenske Sagn" fra 1888 med tegning på for- og bagside udkom på Forlagsbureauets forlag). "Et Bryllup i Katakomberne," 1893, er fulddekorert med en forgyldt tegning af en romersk manege med en løve i forgrunden. Graveringen står i rene streger uden de skraveringer, som tidligere karakteriserede billedgravurerne og endnu ses på forlagets udgave af de Vignys "Cinq-Mars" fra samme år, vist ovenfor som *fig. 2*. Dekorationen er usigneret ligesom den mere enkle, men prægnante dekoration på Mariagers "Sparta," 1895: Midt på bindet er i forgyldning placeret et par nøgne ryttere i cirkelrund ornamentramme, yderst blot en blindtrykt ramme, der bøjer af for den korte titel, som med velgørende tilsidesættelse af symmetri er anbragt øverst til højre op mod kanten (*fig. 31*). Efter at forlaget var kommet under Ernst Bojesens scepter, iværksattes 1900 en illustreret tobindsudgave af Mariagers "Antike Fortællinger," trykt i 4.000 eksemplarer. Til bogudstyret hørte bind udført af Flyge med en tegning i græsk vasestil af illustratoren Marianne Høst. Og da antikke motiver nu er nævnt: Viggo Stuckenbergs "Romerske Scener," 1895, er foroven dekoreret med to romerske ørne i forgyldning, gentaget og yderligere udpyntet på Arnold Lobedanz og Ove Giersings historiske skildring af "Cajus Julius Cæsar," Hagerup 1900. Og "Fra Neros Tid (Quo vadis)" af Henryk Sienkiewicz, Gad 1899, har Immanuel Petersen givet et mørkeblåt bind, hvor en ørn figurerer i rygkompositionen, og en forgyldt gravering af en romersk væddeløbskører lyser op øverst på forsiden. Denne dekoration er signeret FK = Frits Kraul.

Bindet om Peter Nansens skandalesucces "Julies Dagbog," 1.-2. oplag 1893-94, har blot en beskeden blomstervignet i forgyldning som hovedprydelse, men er rigtignok også betrukket med lyserød silkemoir, og har foruden guldsnit forlagsmærket på bagsiden præget i guld! Til Nansens følgende bøger tegnede Gerhard Heilmann omslagsbilleder. På "Maria," 1.-3. oplag 1894, er billedet klæbet på bindet i forgyldt ramme. På "Guds Fred," 1.-2. oplag 1894-95, er omslagets tegning af en vindmølle, der knejser på en bakke med blomster, bearbejdet til en nydelig gravure (*fig. 32*). Omslaget er ikke set til "Et Hjem" i 2. oplag 1895 (1. oplag kom 1891 hos Schubothe). Bindet er med en bred blindtrykt rammebort og et forgyldt kløverblad som vignet.

På Henrik Pontoppidans "Minder," 1893, ses en usigneret tegning

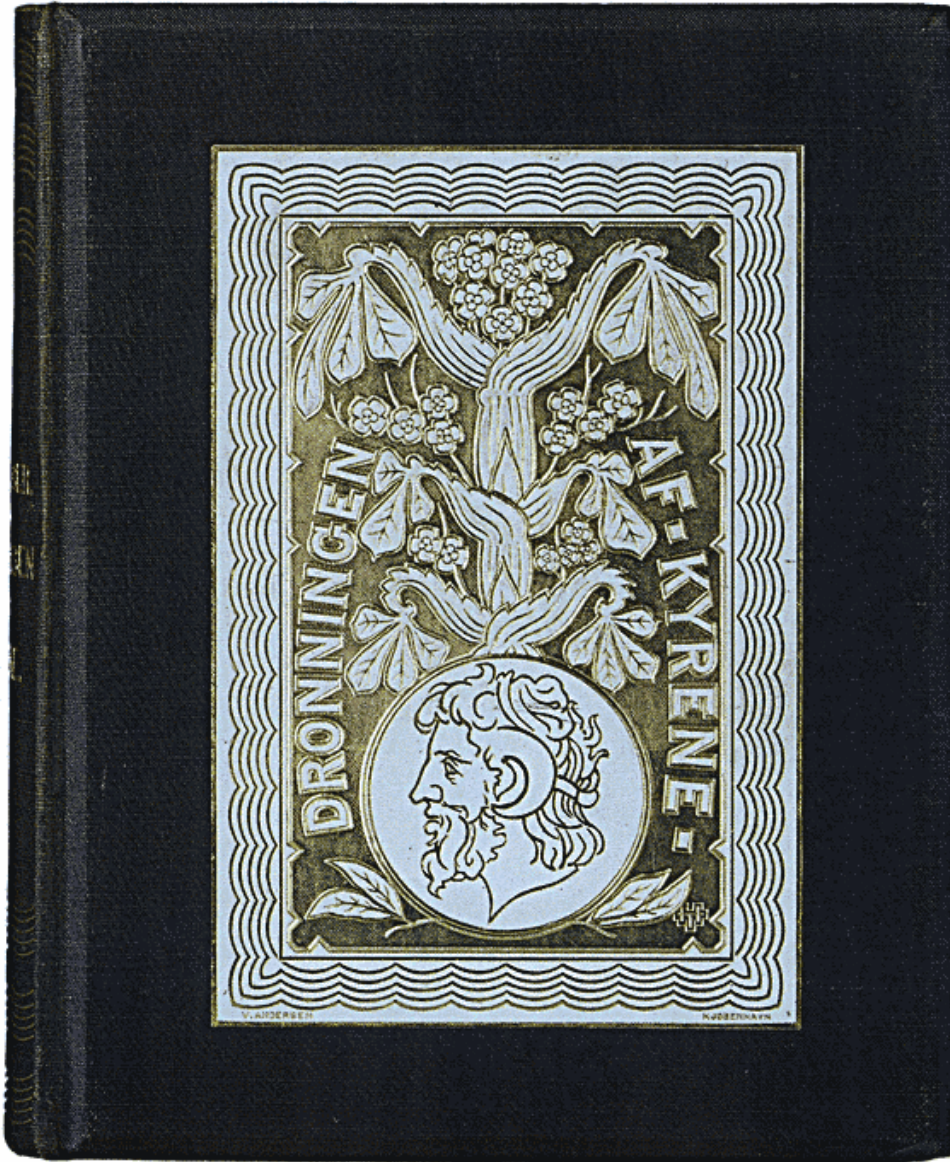

Fig. 30. P. Mariager: *Dronningen af Kyrene*, 1890.

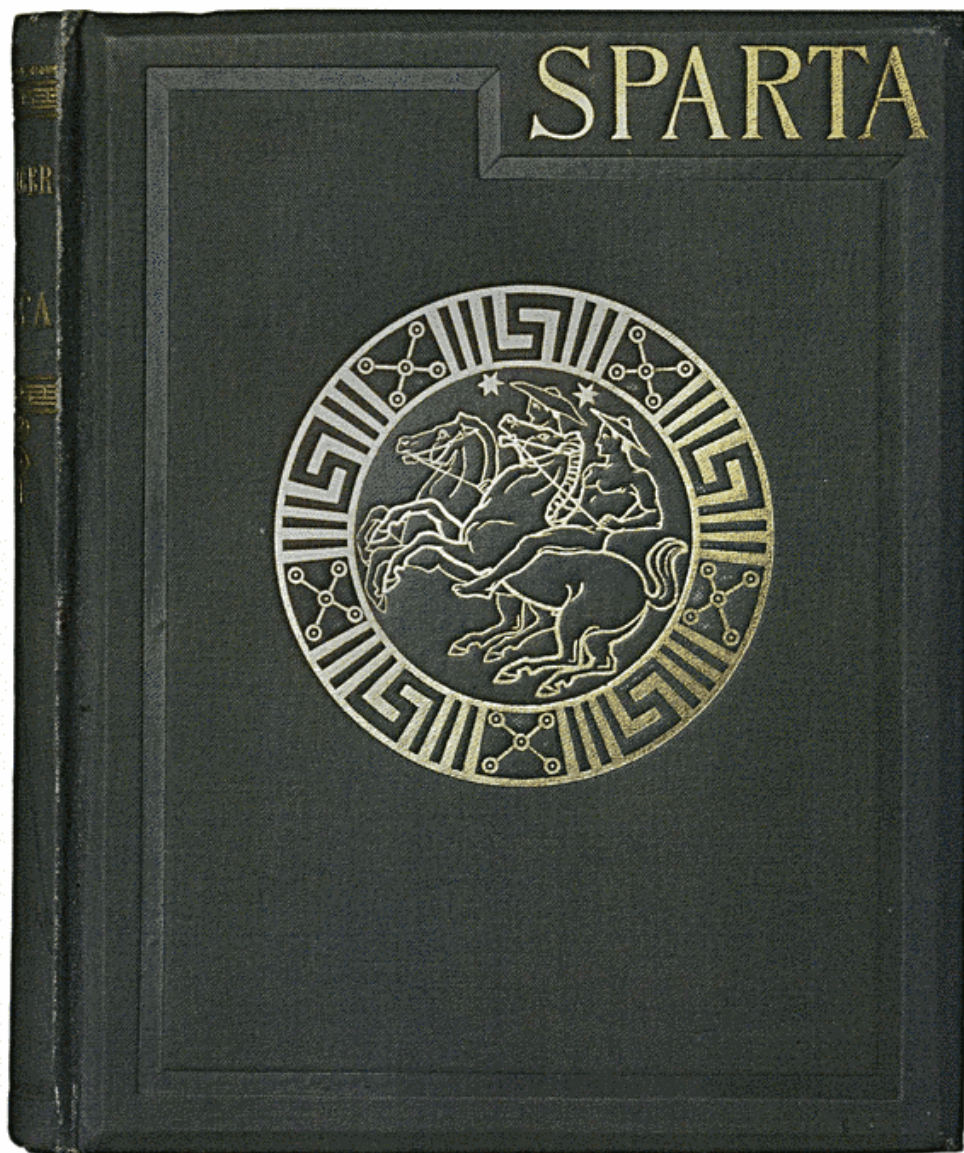

Fig. 31. P. Mariager: *Sparta*, 1895.

af store flyvende storke over et landskab, og trilogien "Muld," 1.-2. oplag 1891-92, "Det forjættede Land," 1.-2. oplag 1892-93, og "Dommens Dag," 1896, er alle med graverede tegninger af Tegner, der også har udstyret bøgerne med vignetter. "Muld," med en helsideskomposition af stiliserede skyer over kornaks og mælkebøtter, er som "Minder" afbildet andetsteds.⁴⁰ På "Det forjættede Land" og "Dommens Dag" findes små landskaber tegnet i forgyldte streger, henholdsvis med en å og en kirke som centrum (*fig. 33*). Ålandskabet er gentaget 1898 på den samlede udgave med "Det forjættede Land" som hovedtitel.

Pontoppidans "Den gamle Adam" og "Nattevagt," 1894, fik dekorationer af Gerhard Heilmann. På førstnævnte ses den gamle Adam i skikkelse af en djævel, der gemmer sig bag Kundskabens Træ. Et lignende motiv, Kundskabens Træ med stammen omslynget af en slange, har Hans Tegner benyttet til Paludan-Müllers "Adam Homo" i flere af Gyldendals udgaver, f.eks. 9. udgave 1899. På "Nattevagt" er en udsigt til Rom omgivet af en svungen tidselindramning, hvori der sidder en forgyldt sommerfugl (*fig. 34*). Det er interessant at sammenligne med Selma Lagerlöfs "Antikristens Mirakler" i 2. oplag, Det nordiske Forlag 1899 (1.-2. oplag: 4.000 eks.), hvor dekorationen er genanvendt, men med sommerfuglen uden forgyldning og et tillæg af vandrette borter og stregramme i forgyldning (*fig. 35*). Det er ikke nogen forbedring. De vandrette borter ses at skyldes stempler fra Immanuel Petersens værksted (jvf. nedenfor s. 252), dvs. begge bind er udført af dette.

Blandt de faglitterære bøger, som var forlagets traditionelle gebet, bør nævnes klassikere som Theodor Hindenburgs "Juridisk Formularbog" (2. udgave 1887 plus "Tillæg" 1896 i brune bind med ornamentik i sort) og E. Rostrups "Vejledning i Den danske Flora" (7.-8. udgave 1888-96 i mørkegrønne bind med tegning i sort af planter ved en sø) samt fantasifulde astronomiske bøger af Camille Flammarion: "Urania," 1890, med en tæt dekoration af Hans Tegner, "Beboede Verdenser," 4. udgave 1894, smukt dekoreret med blinkende stjerner indtegnet i stjernebillederne (usigneret, men formentlig udført af Hans Tegner), og "Verdens Undergang," 1894, hvis indhold Gerhard Heilmann har symboliseret med et frådende flammehav flankeret af keruber (*fig. 36*). Samme dekoration findes på 2. udgave 1910. Til Wilhelm Dinesens "Paris under Communen," 2. udgave 1891, har Hans Tegner tegnet en scene fra kampene i Paris, og Carl Bruuns "Kjøbenhavn" I-II, 1887-91 (plus III, 1901), har han dekoreret med

⁴⁰ *Bogvennen*, 1951, s. 65.

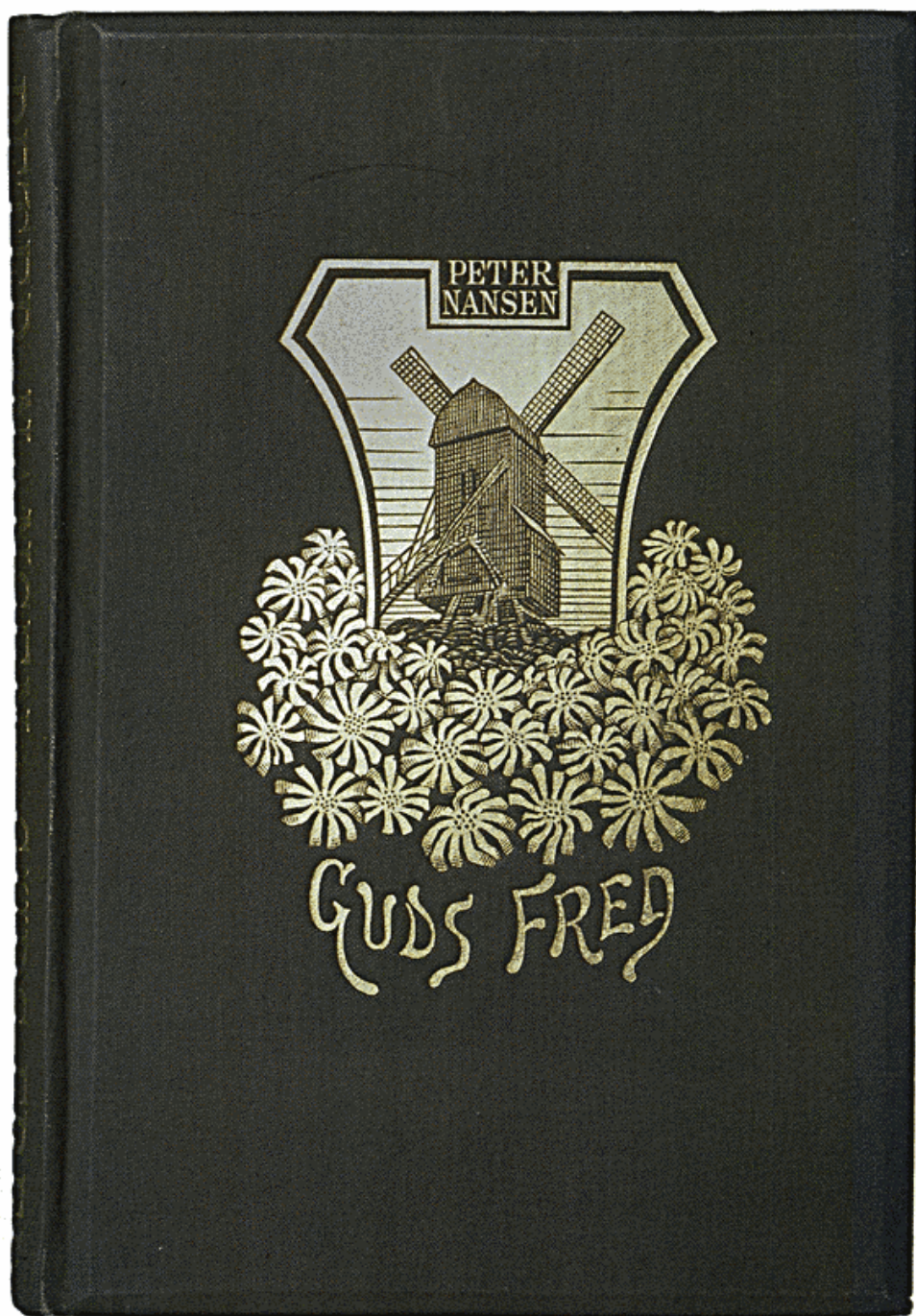

Fig. 32. Peter Nansen: *Guds Fred*, 1895.

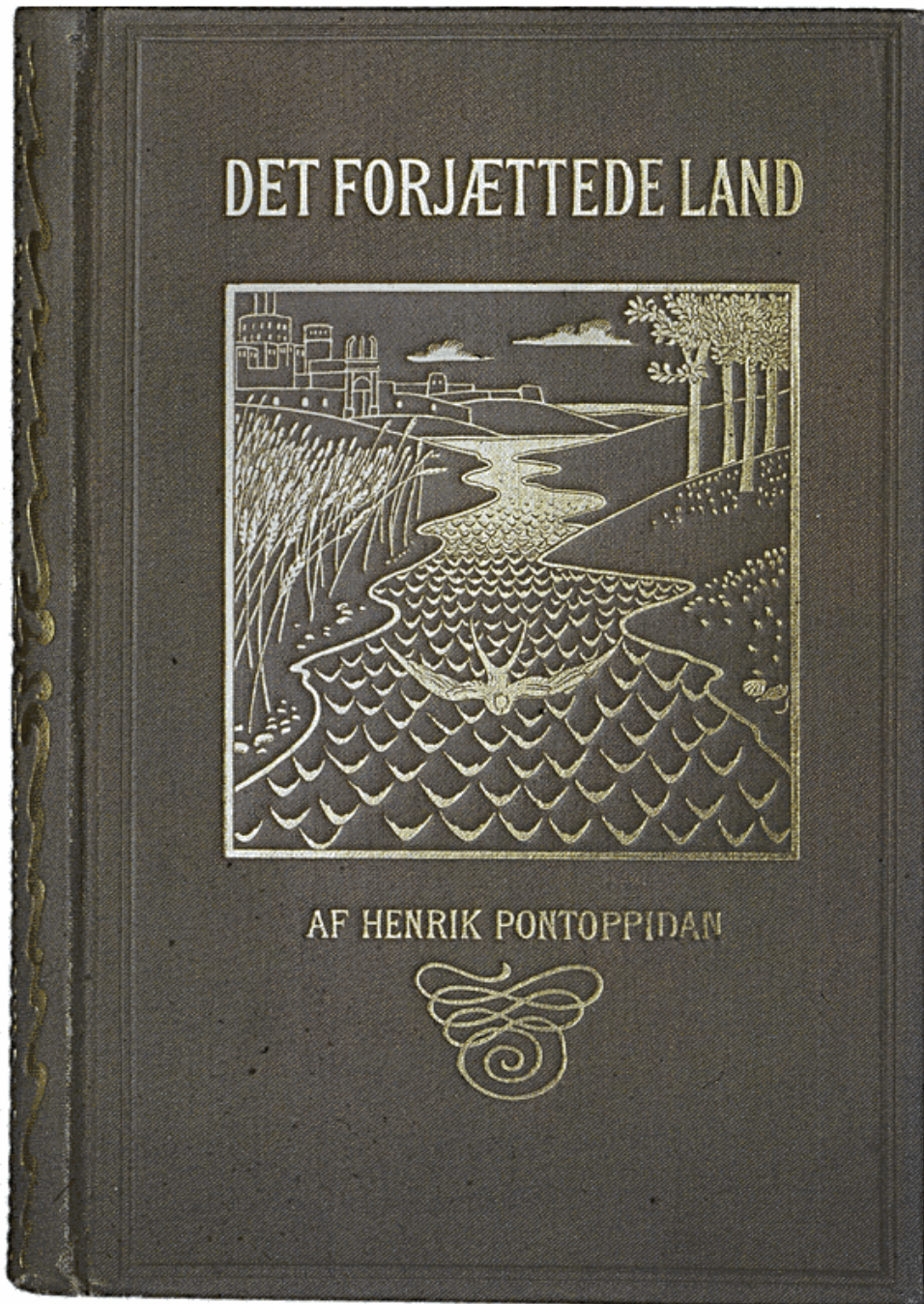

Fig. 33. Henrik Pontoppidan: *Det forjættede Land*, 1893.

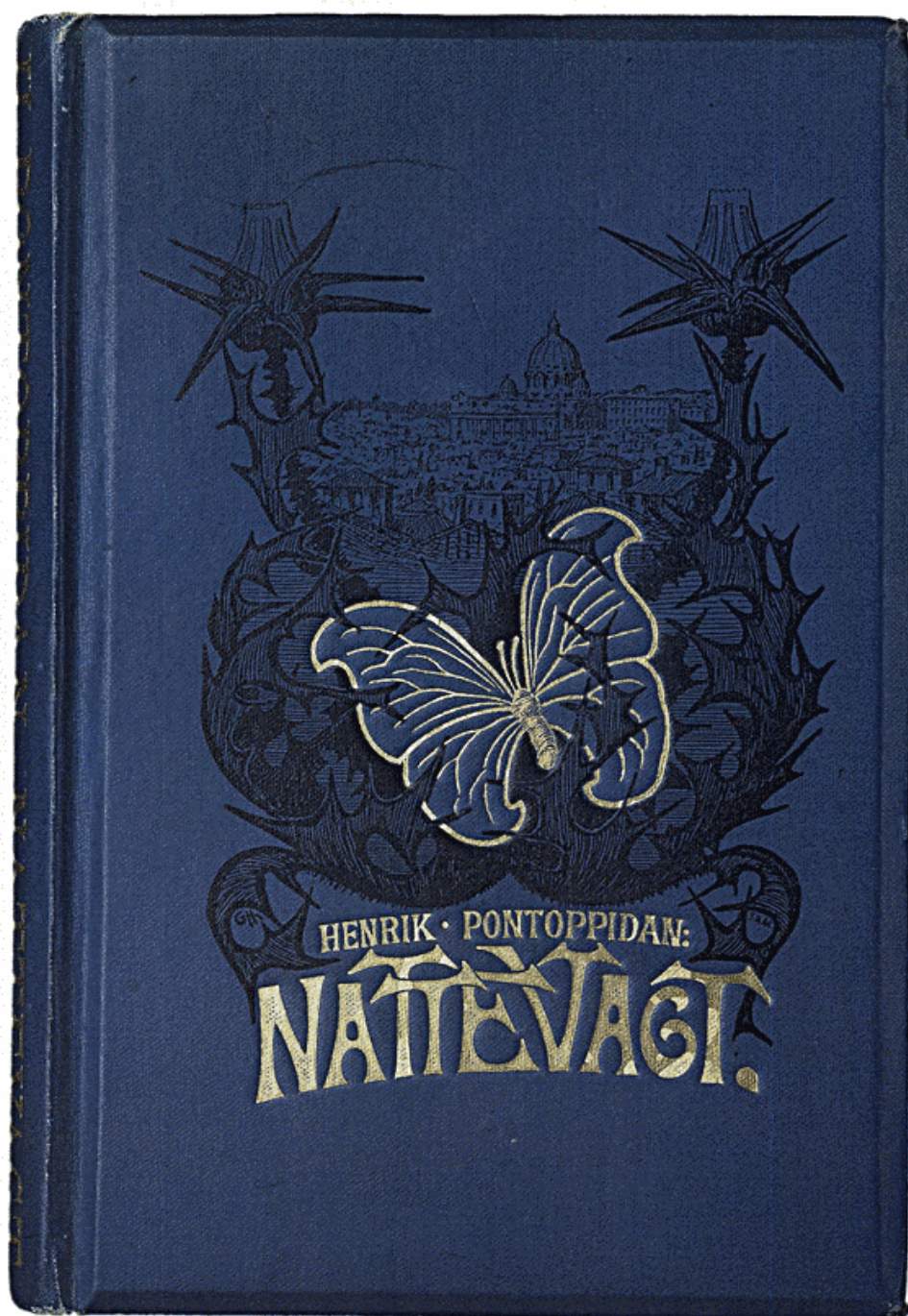

Fig. 34. Henrik Pontoppidan: *Nattevagt*, 1894.

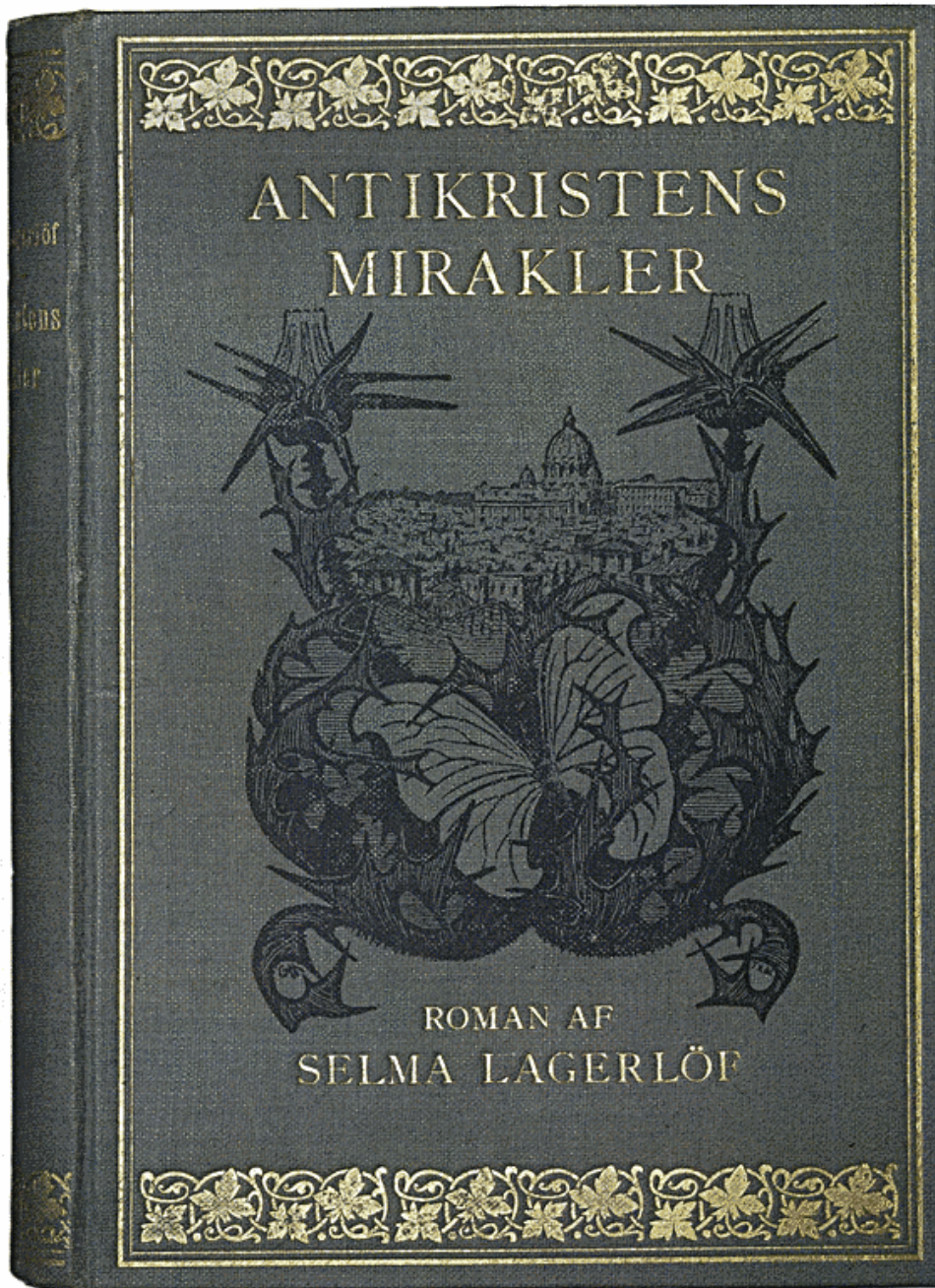

Fig. 35. Selma Lagerlöf: *Antikristens Mirakler*, 1899.

byens våben i relief.⁴¹ Særlig vellykket er hans dekoration til Carl Schuchhardts bog om "Schliemanns Udgravninger," som dog ikke udkom hos Philipsen, men *Forlagsbureauet* 1891. Et tegnet mønster på forside, ryg og bagside er kopieret efter loftornamentikken i et gravkammer, der er afbildet på bogens fig. 291. Ned i mønstret er øverst på bindet, henholdsvis på forside, ryg og bagside, presset tre forgyldte ornamentfelter i relief, der flugter med hinanden, når bindet ses opslået bagfra (fig. 37).

Skønt Philipsen i årene frem til 1881 havde udgivet A.E. Brehms "Dyrenes Liv" i tre bind, blev samme forfatters "Naturliv" 1892 udgivet af *Brødrene Salmonsens Forlag*. Den store bog er i et rigt dekoreret bind med bl.a. tegninger af to store dyrehoveder og fire symboler for stjernebilleder i relief på sort bund. Grafikken er signeret C. Hasert Gr. Stutt[gart] og udgør vel et af de sidste eksempler på import af bindgrafik fra Tyskland. Dekorationen har antagelig været benyttet til den tyske originaludgave.

Tilbage til *Philipsens* og *Det nordiske Forlag*, hvorfra også udgik søløjtnant, senere admiral Henri Konows rejsekildring "I Asiens Fravande," 1893. Det sorte bind er på forsiden overstrøet med tegninger af japanske motiver i guld og sølv, på bagsiden med et par tegninger foroven samt forlagsmærke nederst til venstre i sølv (fig. 38). Nogle motiver er lånt fra bogens tegnede illustrationer, og da disse er udført anonymt af prinsesse Marie,⁴² kan det formodes, at det er den kunstnerisk anlagte prinsesse, der har komponeret bindet. 1905 komponerede hun for Petersen & Petersens et signeret bind til tobindsudgaven af H.C. Andersens "Eventyr og Historier" (bindene med ræve).

Fra Ernst Bojesens direktørtid foreligger f.eks. nogle lysebrune (falmede?) bind med en meget fast struktur, vistnok af kalveskindspergament, jvf. senere omtale af Svend Leopolds "Hyggelige Tider." Således Carit Etlars "Mine kæreste Fortællinger fra fremmede Lande," 1898, med nedfældede tegninger i sort på sølv: Øverst fugle, der flyver forbi en søjleruin, nederst en måge i flugt over havoverfladen. Tegnerens signatur er delvis ulæselig (Poul N...). Samme bindmateriale er brugt til Ove Rodes maskekomedie "Harlekens Omvendelse," 1899 (oplag: 1.500), som er i smalt oktavformat og stemplet med Flyges

⁴¹ Averteret af forlaget i "et af Imm. Petersen efter Tegning af Hans Tegner udført Pragtbind," hvert bind til 3 kr. pr. indbinding, løse bind á 2 kr. netto, *Nordisk Boghandlertidende* 11. sept. 1891. Ikke set er Auguste Vitu: *Paris*, 1892, som forlaget averterede i komponeret pragtbind i *Illustreret Tidende* 18. dec. 1892.

⁴² *Admiral Henri Konows erindringer I*, 1966, s. 178.

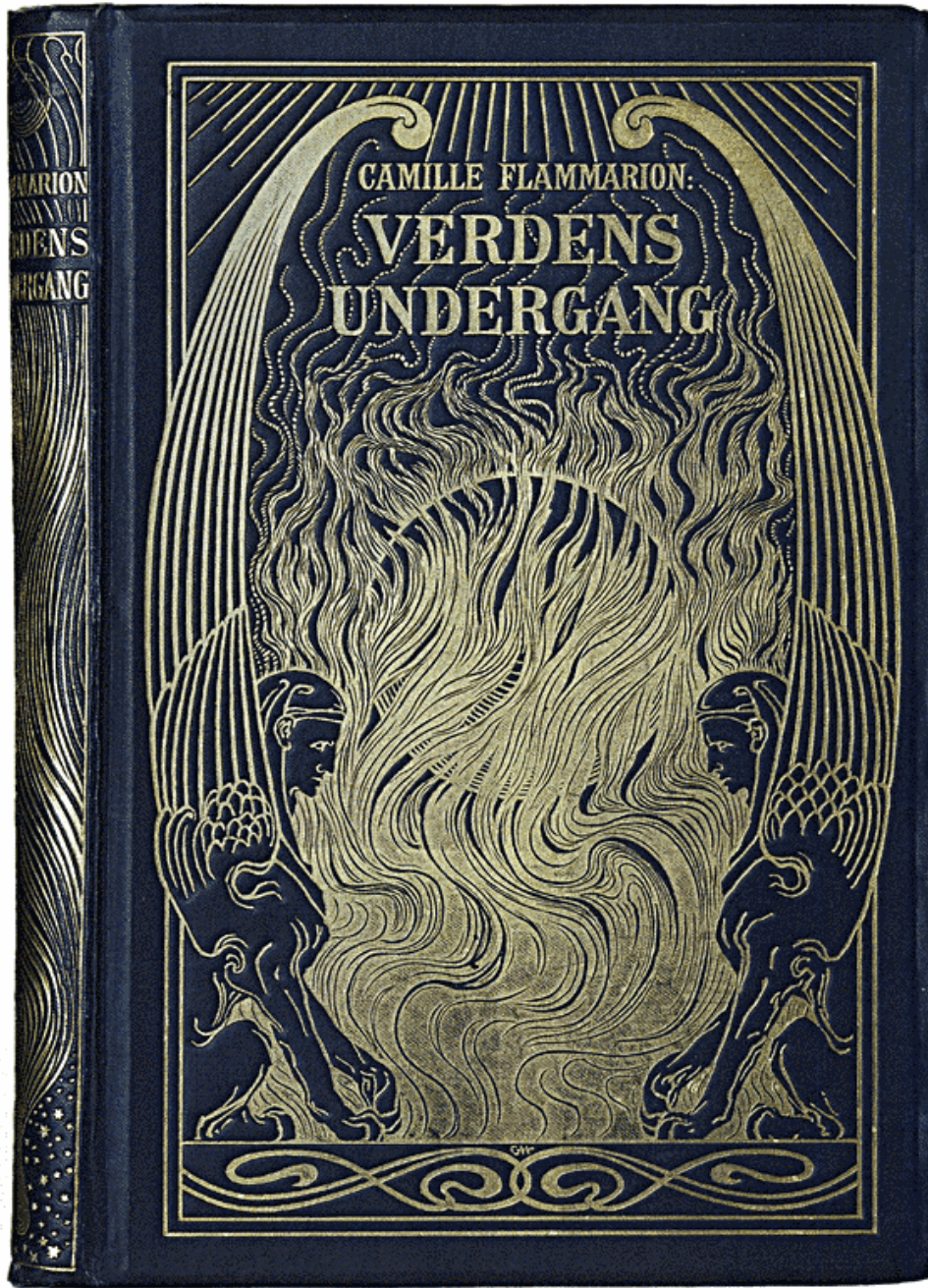

Fig. 36. Camille Flammarion: *Verdens Undergang*, 1894.

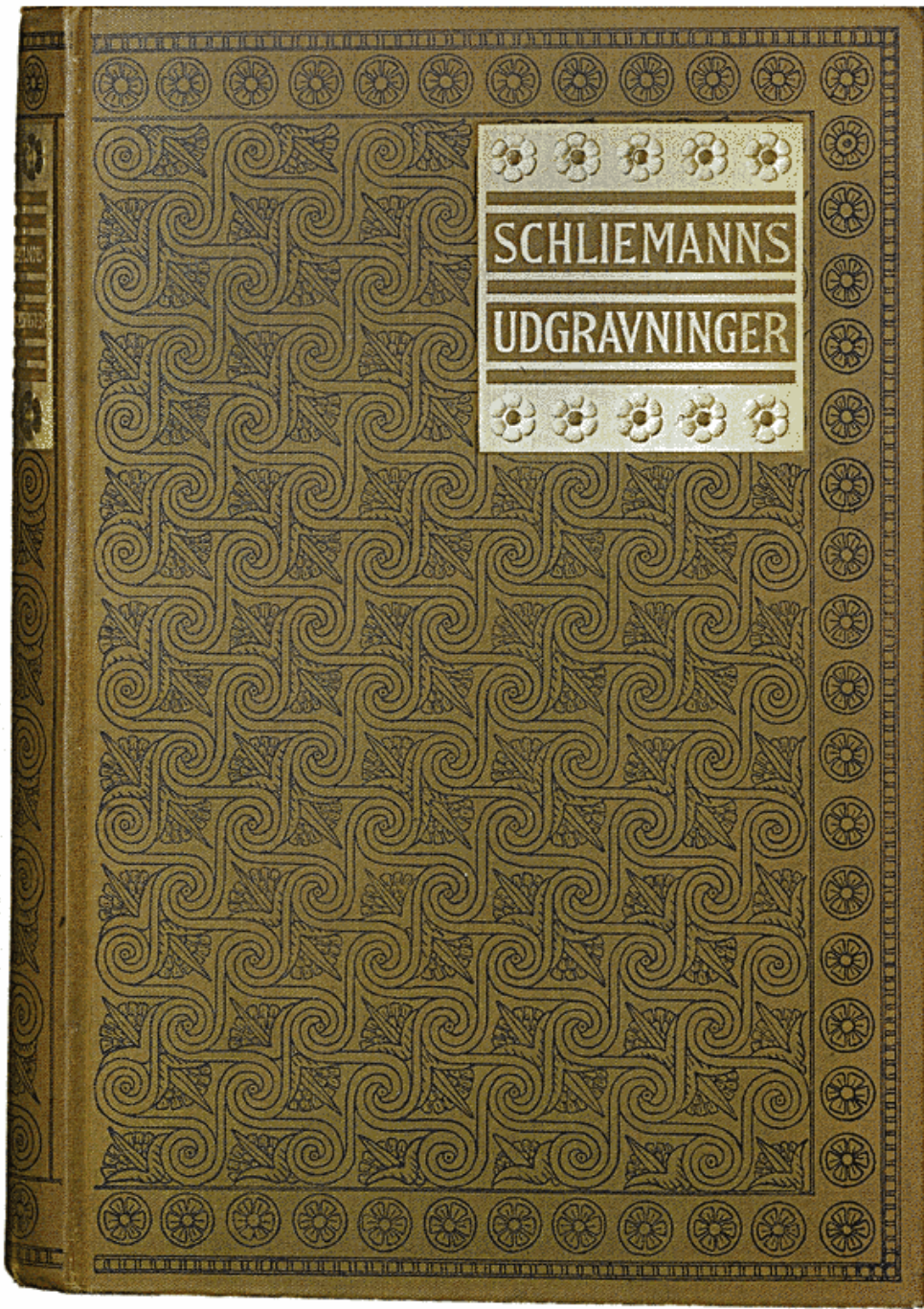

Fig. 37. Carl Schuchhardt: *Schliemanns Udgravninger*, 1891.

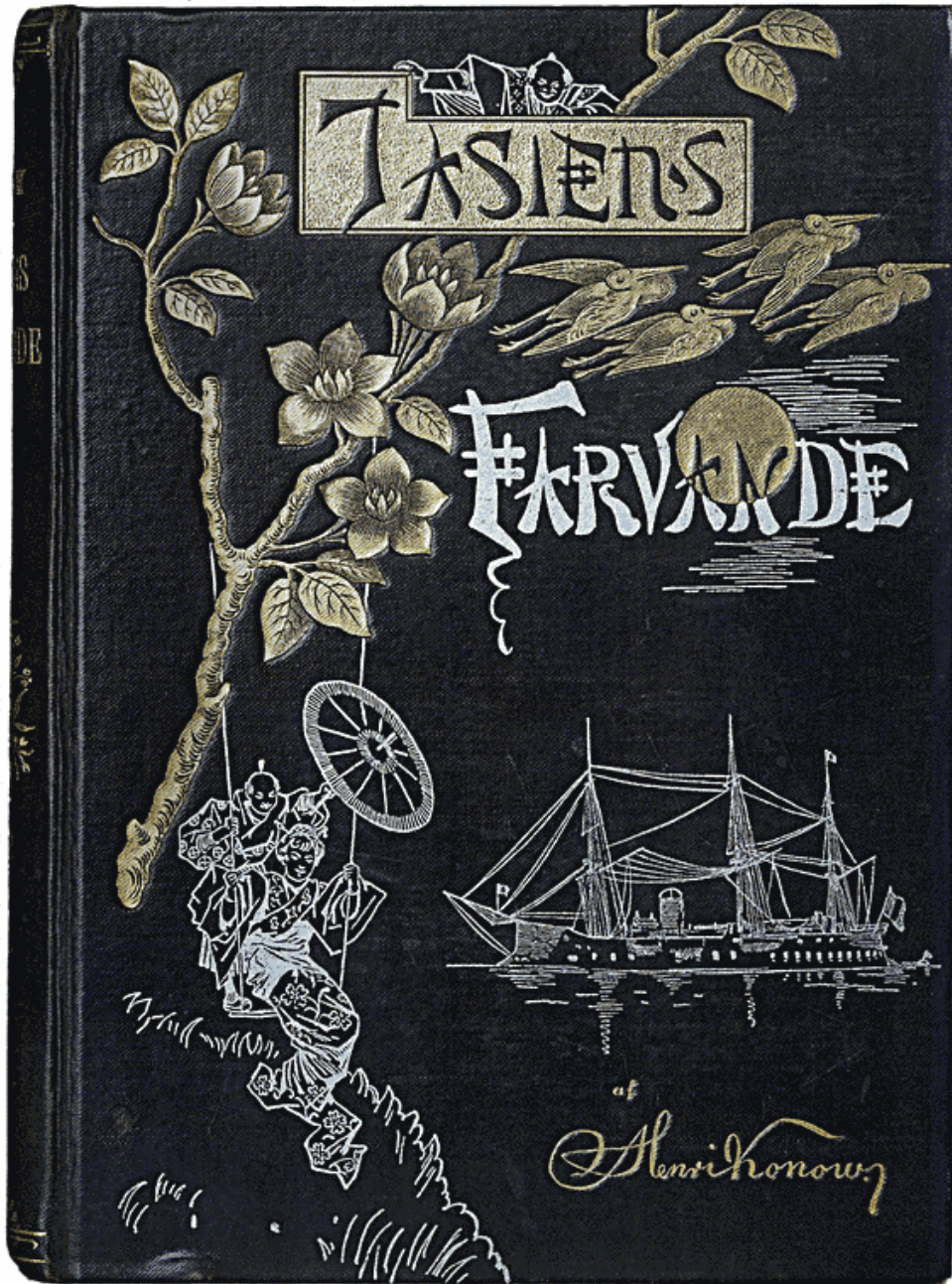

Fig. 38. Henri Konow: *I Asiens Farvande*, 1893.

mærke. Midt på bindet er titelbilledet, Harlekin tegnet af Hans Nikolaj Hansen, gengivet i formindsket størrelse i et forsænket felt af form som en klokke. Nedenunder er placeret røde hjerter og forgyldte rosetter (fig. 39).

Flyge synes hidtil mest benyttet af Gyldendal, men fik fra senest 1899 flere opgaver af Bojesen. Det nævnes i jubilæumsskriftet i anledning af værkstedets første femogtyve år, at dette har udført bind endog efter tegning af Bojesen selv (se note 32). Flyge har yderligere indbundet f.eks. Pontoppidans "Fortællinger," 1.-2. oplag 1899 og 1903, i grå bind med forgyldt blomsterdekoration foroven omkring et lille hvidt titelfelt. Fra 1900 er Mariagers fortællinger og bindet om Arthur Feddersens "Samleren" med en lille påklæbet tegning i forgyldt ramme med et par insekter i relief. Meget smukt udført er et hvidt bind om Ernst von der Reckes "Nye Digte," 1900 (oplag: 1.250), med en pastiche af det gamle motiv: lyre omkranset af laurbærgrene. Dekorationen er i guld og farver og står, ligesom på "Harlekens Omvendelse," i en forsænket felt midt på bindet (fig. 40). Dertil kommer naturligvis guldsnit.

Bojesen gjorde brug af adskillige kunstnere, men nærrede en vis forkærlighed for Hans Tegner, Knud Larsen og Gerhard Heilmann. Sidstnævnte var vel nærmest overtaget fra Philipsens forlag, men der er ikke tvivl om, at Bojesen havde en svaghed for hans frodige vignetekunst. Det fortælles, at det første og eneste, Bojesen fandt værd at lave om på, da han overtog "Tilskueren," var at live dette seriøse tidskrift op med friser og omslag af Heilmann.⁴³ Heilmann fortsatte med at tegne omslag, f.eks. til Viggo Stuckenberg's "Valravn," 1896, hvor titelrammen vittigt tjener som hvileplads for tre lumske ravne. Tegningen er også brugt som dekoration på bindet.⁴⁴ Desuden illustrerede han en miniaturredgave af "Blomstersproget" ved Christian Winther, 1898 (oplag: 5.000), med vignetter og stiliserede blomsterrammer på alle siderne og har komponeret bindet med røde blomster.

Navnlig satte Bojesen sejlene til ved anden udgave af Gjellerups "Minna," 1899 (oplag: 2.500). Den er rigt illustreret af Heilmann, som Bojesen forinden havde sendt til Dresden og omegn for at finde motiver fra steder, hvor handlingen udspandt sig. Som ekstra raffinement har Heilmann brugt Gjellerup og hans hustru som modeller for tegningerne af hovedpersonerne.⁴⁵ Bindet er stramt komponeret med

⁴³ M. Galschiøt i *Tilskueren*, 1933, s. 410.

⁴⁴ Omslaget er afbildet i *Bogvennen*, 1955, s. 77.

⁴⁵ Georg Nørregaard: *Karl Gjellerup*, 1988, s. 211 og 250.

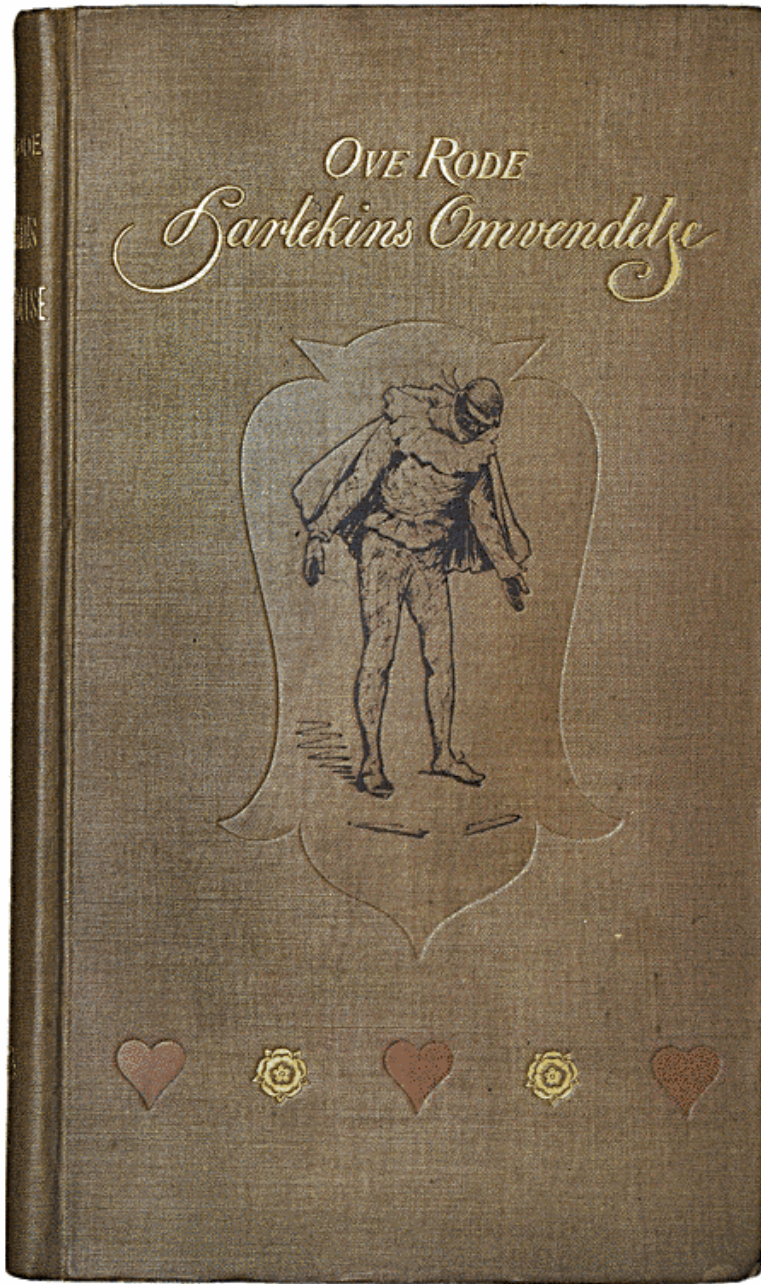

Fig. 39. Ove Rode: *Harlekens Omvendelse*, 1899.

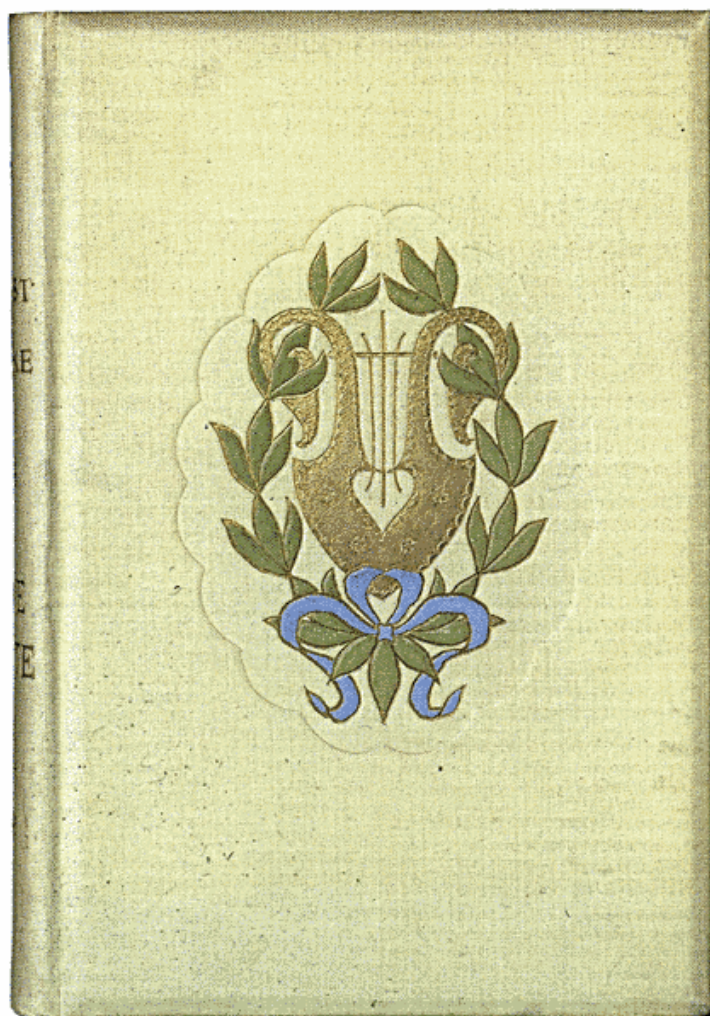

Fig. 40. Ernst von der Recke: *Nye Digte*, 1900.

alene fem rækker forgyldte rosetter i en gruppe under titlen, hvortil svarer mindre rosetter på ryggen (*fig. 41*). Det ligger milevidt fra bindet om førsteudgaven vist på *fig. 28*. At såvel de usignerede tegninger som bindkompositionen skyldes Heilmann, nævnes underlig nok ikke i bogen, men det rådede en forlagsmeddelelse bød på. Efter kønne ord om forfatteren og hans værk præsenteredes bogen som Heilmanns første større samlede illustrationsarbejde, og det præciseredes: "Til Bogen, der er trykt paa fint, hvidt Papir, har Bogbinder Flyge udført Indbindinger i Shirting og ru Skind, komponerede af Gerhard Heilmann, der tillige har udført en særlig Forsats hertil. Prisen er henholdsvis 7 Kr. 50 Øre og 8 Kr. 50 Øre for indbundne Ekspl. i Shirting eller Skind."⁴⁶ Bogen kan sidestilles med Emmy Drachmanns "Grevinde Cosel" fra samme år med (langt færre) vignetter af Knud Larsen, som ligeledes solgtes i henholdsvis shirtings- og skindbind udført af Flyge.

Også en miniatrudgave af Oehlenschlägers "Aladdin," 1900 for handlede i de to bindmaterialer. De er med forskellig guldtrykt dekoration (bogbinder ikke fundet oplyst). Miniatrudgaven var trykt i 5.000 eksemplarer, ret forbløffende i betragtning af at forlaget to år tidligere havde foranstaltet en illustreret udgave i serien "Frem" i næppe mindre end ca. 70.000 eksemplarer og derudover lå inde med restoplaget af en pragtudgave fra 1893 samt en udgave fra 1896, der indgik i flerbindsværket "Dramatiske Digtninger." Den nye miniatrudgave må vist opfattes som en fremtidsinvestering foranlediget af, at forlagsretten til Oehlenschlägers skrifter udløb i år 1900.

Bedst kendt er vel Heilmanns andel i bogudstyret til "Nordisk Familiebibliotek," senere blot "Nordisk Bibliotek," en serie med tre illustrerede skønlitterære bøger om året, som Bojesen satte i værk 1898 i samarbejde med Albert Bonnier i Stockholm. De er illustrerede af forskellige nordiske kunstnere, men seriebind, omslag, forsats og fællestitel er alle tegnede af Heilmann. Seriebindet i lysebrunt skind er reliefpresset, på forsiden med tre flyvende svaner over stiliserede bølger, på bagsiden med en bøjle, der på en vimpel skilter med "Nordisk Familiebibliotek." Bøjen duver i havet mellem to delfiner og er i fundamentet smykket med en ugle, der var Bojesens forlagsymbol (*fig. 42*). I Sverige distribueredes bøgerne på svensk i samme udstyr, men havde naturligvis Bonniers forlagsmærke, "AB," på bøjen. Fra 1900 (fra og med seriens bd. 7) ændredes udseendet med en ny komposition, stadig af Heilmann. Forsidemotivet blev formind-

⁴⁶ Forlagets præsentation af bogen i *Vor Jord*, 1899-1900, nr. 8.

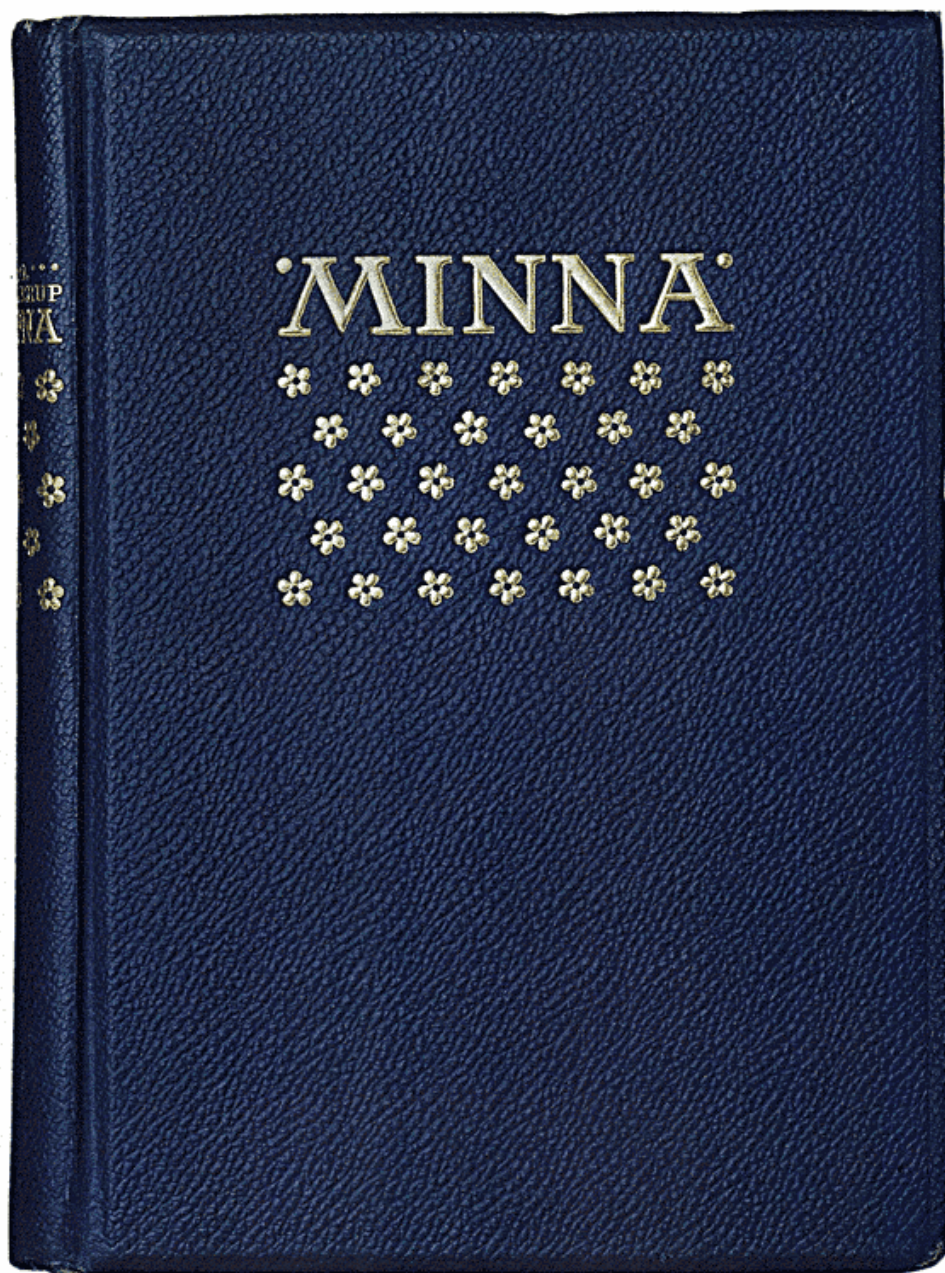

Fig. 41. Karl Gjellerup: *Minna*, 1899.

sket og omgivet af en ramme af muslingeskaller, og dette dubleredes på bagsiden, hvorfra bøjen og delfinerne altså udgik. En sidste version er set på et sikkert sent bindoplag om Sophus Bauditz' "Sporsne," den mest solgte bog i serien, der kom i "6. Oplag - 16de Tusinde" 1906. Det er i lysebrun shirting med Heilmanns tre svaner i en lille forgyldt medaljon øverst på forsiden og kun forlagsmærke på bagsiden. Serien afsluttedes 1907.⁴⁷

1897 startede subskriptionen på billigbogsserien "Frem," hvortil der kunne rekvireres røde eller grønne seriebind med Knud Larsens tegning af en ung mand, der forfrisker sig ved en kilde. Og 1898 påbegyndtes håndbogsserien "Det nordiske Forlags Bibliotek" med en række lettilgængelig faglitteratur eller vejledninger i alskens emner. Bøgerne var af vekslende omfang og solgtes kun indbundne i matgrønne seriebind med en lidet spændende titelindramning. Efter sammenslutningen med Gyldendal blev serienavnet "Praktisk Bibliotek."

5.

"Nordisk Bibliotek" var måske inspireret af *Det Schubothese Forlags "Miniatur-Bibliotek,"* udgivet af de to unge forlæggere Aage Hirschsprung og J.L. Lybecker, der 1893 havde overtaget J.H. Schubothese Forlag. Det var ikke stort og lukrerede vist mest af Carl Bernhards (Saint-Aubains) og Johanne Schjørrings forfatterskaber samt enkelte gamle slagnumre som Esaias Tegnér's "Frithiofs Saga." Den eneste betydelige dalevende danske forfatter med fast tilknytning til forlaget var fra 1879 Herman Bang.

"Frithiofs Saga" var 1883 udsendt i en illustreret pragtudgave og suppleredes 1889 af et syvende oplag i en billigere hånd- eller miniaturredgave i smukt udstyr indbefattet guldsnit. Bindet er hvidt med et indrammet maleri af Frithiof og Ingeborg på forsiden i guld og klare farver, et sidestykke til August Jerndorffs miniature på Oehlenschlägers "Aarets Evangelium," 1884.⁴⁸ På bagsiden står hovedpersonernes initialer over kors på et våbenskjold (*fig. 43*). Dekorationen er usigneret, men dens ophav oplyses i en annonce, hvor forlaget anbefalede bogen som "meget elegant udstyret, Bindet og Titelbladet komponeret af Hr. Hans Tegner." Indbindingen skyldes Beuchel,

⁴⁷ Ifølge annonce for de tre første bind i *Nordisk Boghandlertidende* 9. dec. 1898 kunne de også fås i en dyrere indbinding i hvidt skind (ikke set). De tre første bind leveredes heftede i fælles kartonnage, indbundne i fælles læderfutteral. Om ændring af bindkompositionen oplyses i *Vor Jord*, 1900-01, nr. 10.

⁴⁸ Se FF 42, s. 266.

Fig. 42a. Forsiden af *Nordisk Familiebibliotek* / Alvilda Prydz: *Sylvia*, 1898.

Fig. 42b. Bagsiden af foregående.

som også havde indbundet pragtudgaven.⁴⁹ I ringere udførelse blev forside dekorationen genbrugt på 8. oplag udgivet af Gyldendal 1910.

Hirschsprung og Lybecker startede med at holde udsalg af den gamle bestand, hvori dog ikke var indbefattet Carl Bernhards bøger, der tilmed 1895-97 blev optrykt i en ny subscriptionsudgave på tolv bind. I en ny publikationslinie blev der lagt vægt på udstyret. Det største enkeltforetagende var en kvartudgave af Shakespeares "En Skjærsommernatsdrøm," overdådigt illustreret af Hans Nikolaj Hansen, 1896. Bindet er dekoreret med et forgyldt midterfelt, der rummer en gravure af komediens "Nis Puk." Samme kunstner fik 1895-96 i opdrag af tegne vignetter og friser til en firebindsudgave af "1001 Nat." Bindene har på forsiden fået en farverig komposition af dekorative felter og stiliserede blomster i rød ramme, og forlagsangivelsen er omgivet af monogrammer med forlæggerens initialer, L og H. På ryg og bagside er trykt et blomstermønster (fig. 44).

Ovenfor er nævnt Hella S. Lynges (Ingrid Jespersens) "Ungdom" fra 1896 med signeret planteornamentik. Fra 1898 er Herman Bangs "Det hvide Hus" og Svend Leopolds "Hyggelige Tider," begge med dekoration af Hans Tegner. Bangbindet har foroven et lille hvidt titelfelt, hen over hvilket der bølger et forgyldt bånd med sløjfe. Det illuderes, at båndet løber ind i bindet nær ryggen, hvor det kommer ud og går ind igen over titlen for så atter at komme ud og hænge lidt ned på bagsiden.⁵⁰ Samme dekoration findes på "Det graa Hus," 1903. Svend Leopoldbindet er lysebrunt og angives i kolofonen udført af J.L. Flyges Atelier efter tegning af Hans Tegner i kalveskindspergament. Midt på forsiden er placeret en forgyldt temaskine i relief med et lille fremspringende håndtag, meget fint udført (fig. 45). Lignende bindmateriale synes anvendt til bøger fra *Det nordiske Forlag*, jvf. ovenfor s. 234, og en tilsvarende relieffigur findes på dettes udgave af "Vore Bedsteforældres Sange," samlede af Erna Juel-Hansen 1897 (uden bogbindersignatur). Her er figuren udført på et mørkt underlag, der er monteret på bindets grå silkemoire, og en kædeindramning viser med signaturen HT, at også denne dekoration skyldes Hans Tegner (fig. 46). Oplysning om titlen er forbeholdt ryggen, hvor titelfeltet på begge bind er påklistret.

Fra henholdsvis 1895 og 1897 udgaves de nydeligt tilrettelagte se-

⁴⁹ Forlagsannonce i *Nordisk Boghandlertidende* 6. dec. 1889; annonce fra Beuchel i *Dansk Bogbindertidende* IV, 1902-03, s. 25.

⁵⁰ Bogen averteredes i farvetrykt omslag eller komponeret skindbind af Hans Tegner i *Nordisk Boghandlertidende* 25. nov. 1898; jvf. smst. 1. dec. 1899 annonce for Bangs *Udvalgte Fortællinger* i "Omslag og Bind tegnede af Hans Tegner."

Fig. 43. Esaias Tegnér: *Frithiofs Saga*, 1889

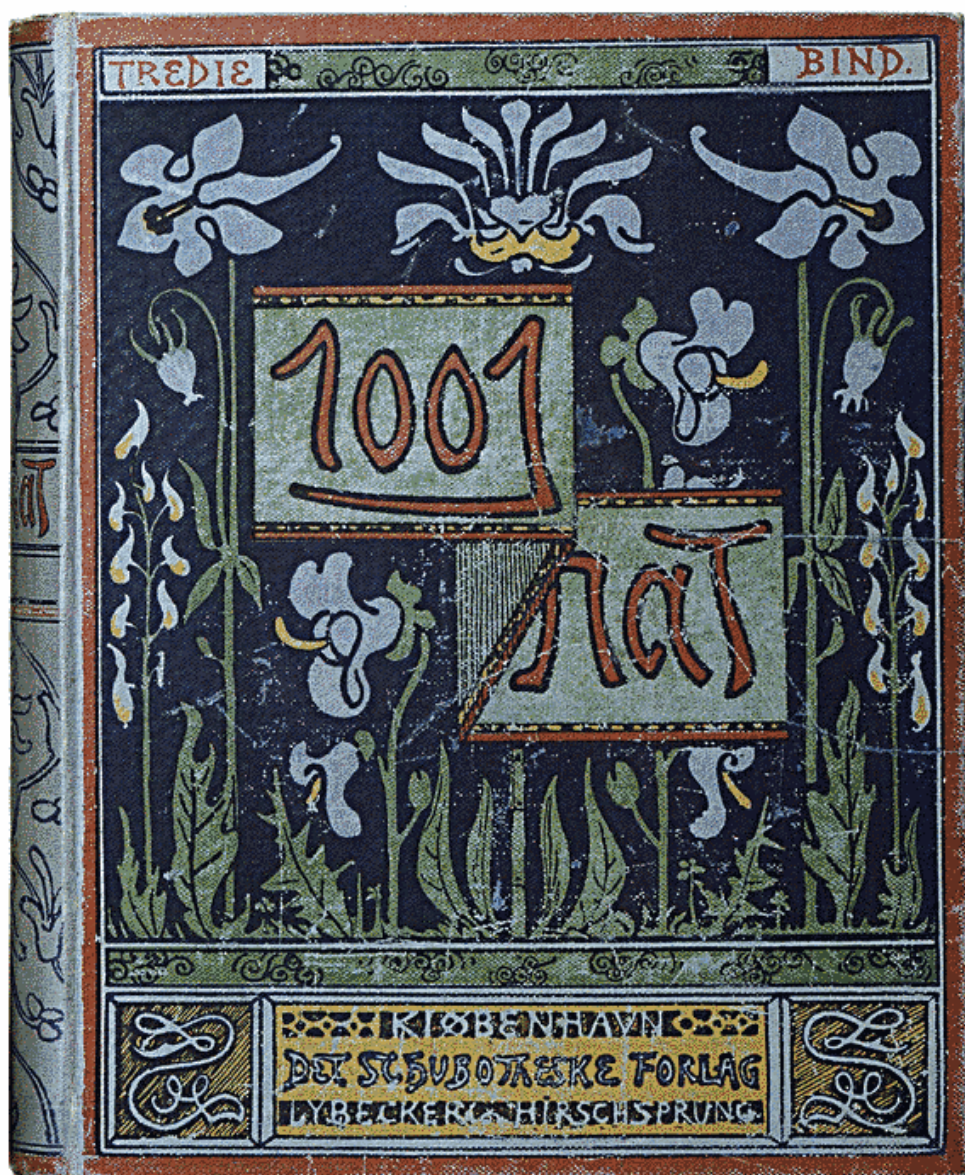

Fig. 44. *1001 Nat*, 1895-96.

rier "Schubothenske Miniatur-Bibliotek" og "Vignet-Udgave," der rummede bøger af danske forfattere illustreret af kendte kunstnere. Den første serie var den fineste og forsynet med guldsnit, men for begges vedkommende kunne man vælge mellem et bind i shirting og et dyrere i skind. De har hver sit serieemblem, "Miniatur-Biblioteket" en lille forgyldt blomsterkomposition tegnet af Knud Larsen, "Vignet-Udgaven" en vignet af Hans Tegner i forgyldte streger med et symbolsk ornament i midten, som er forskelligt fra bog til bog. I kolofonen til Carl Bernhards "Kommissionæren," 1895, meddeles, at "Miniatur-Biblioteket"s bind er udført i J.L. Flyges Atelier. Sammesteds oplyses i enkelte af "Miniatur-Biblioteket"s bøger, at der også foreligger særlige indbindinger, således 1898 P.F. Rists "Pagebreve" i "et med Farver presset Silkebind" og J.H. Wessels "Udvalgte Skrifter" i et bind "i Elfenbensimitation med Digterens Portræt i Relieftryk," begge efter komposition af Hans Tegner.

Det faglitterære gebet tilgodeså forlaget fra ca. 1900 med et lødigt "Kultur-Bibliothek," som på bindet har endnu et forgyldt serieemblem tegnet af Hans Tegner. På Kristoffer Nyrops "Ordnes Liv," 1901, er bindet præget med Flyges mærke. 1895 havde Schubothé påtaget sig forlaget af Studentersamfundets række af "Populære Smaaskrifter," der solgtes uindbundet til priser fra 25 øre til 1 kr. De lysegule hefter, som også forekommer stift heftede, er med en stor forside-tegning i rødt af Gerhard Heilmann: En nøgen mand står midt i et vandløb og stemmer en sluseport op for den brusende strøm.⁵¹

6.

Bind, der leveredes af *Immanuel Petersens* i 1899 oprettede kommissionsanstalt, er vist hyppigt dekoreret med stempler, som Petersen havde liggende fra tidligere benyttelse. Via denne genbrug kan en række tidligere bind uden bogbindersignatur tilskrives hans værksted, men de har også interesse, fordi Petersen må antages at have valgt deres udseende uden eventuel indblanding fra forlæggerens side. Nogle er slet og ret kopier af tidligere udførte bind som f.eks. H.C. Liisbergs "Fra gamle Dage," Hagerup 1898, med samme dekoration som P.F. Rists "Jonathan," der tidligere er nævnt. Bindet til Rists "En Rekrut fra fire og trede," 1.-3. oplag, 1889 (og vel også til de næste to oplag), er med skråstillet titel og to ens hjørneornamenter i forgyldning foroven til venstre og forneden til højre. Disse er blevet fordoblet til fire i anden layout på Isted Møllers drengbog "Ferie paa Skovkildegaard," Gyldendal 1900, hvor bindet er signeret af Immanuel Petersen. Om deko-

⁵¹ Tegningen er afbildet i annonce i *Nordisk Boghandlertidende* 21. febr. 1896.

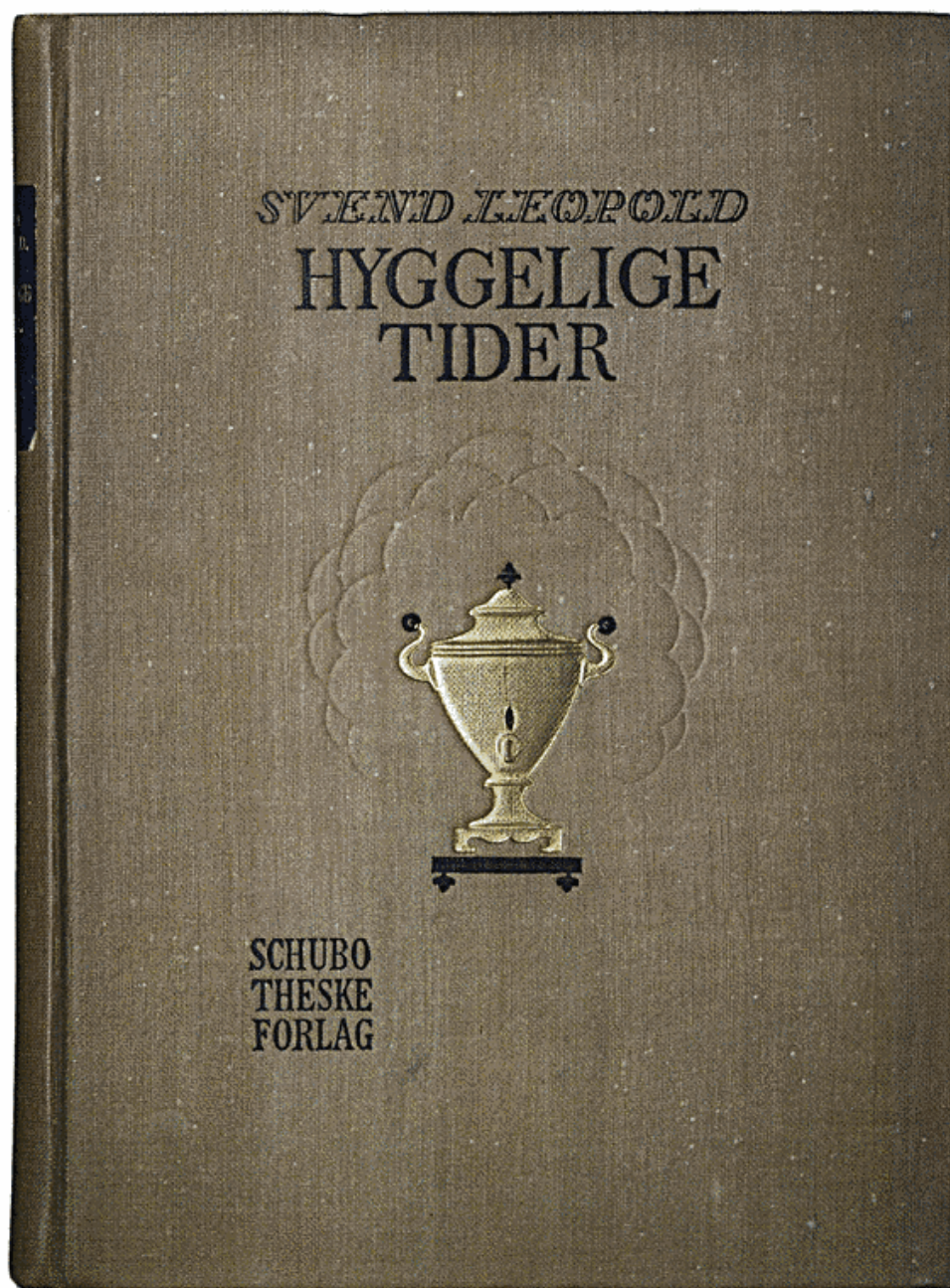

Fig. 45. Svend Leopold: *Hyggelige Tider*, 1898.

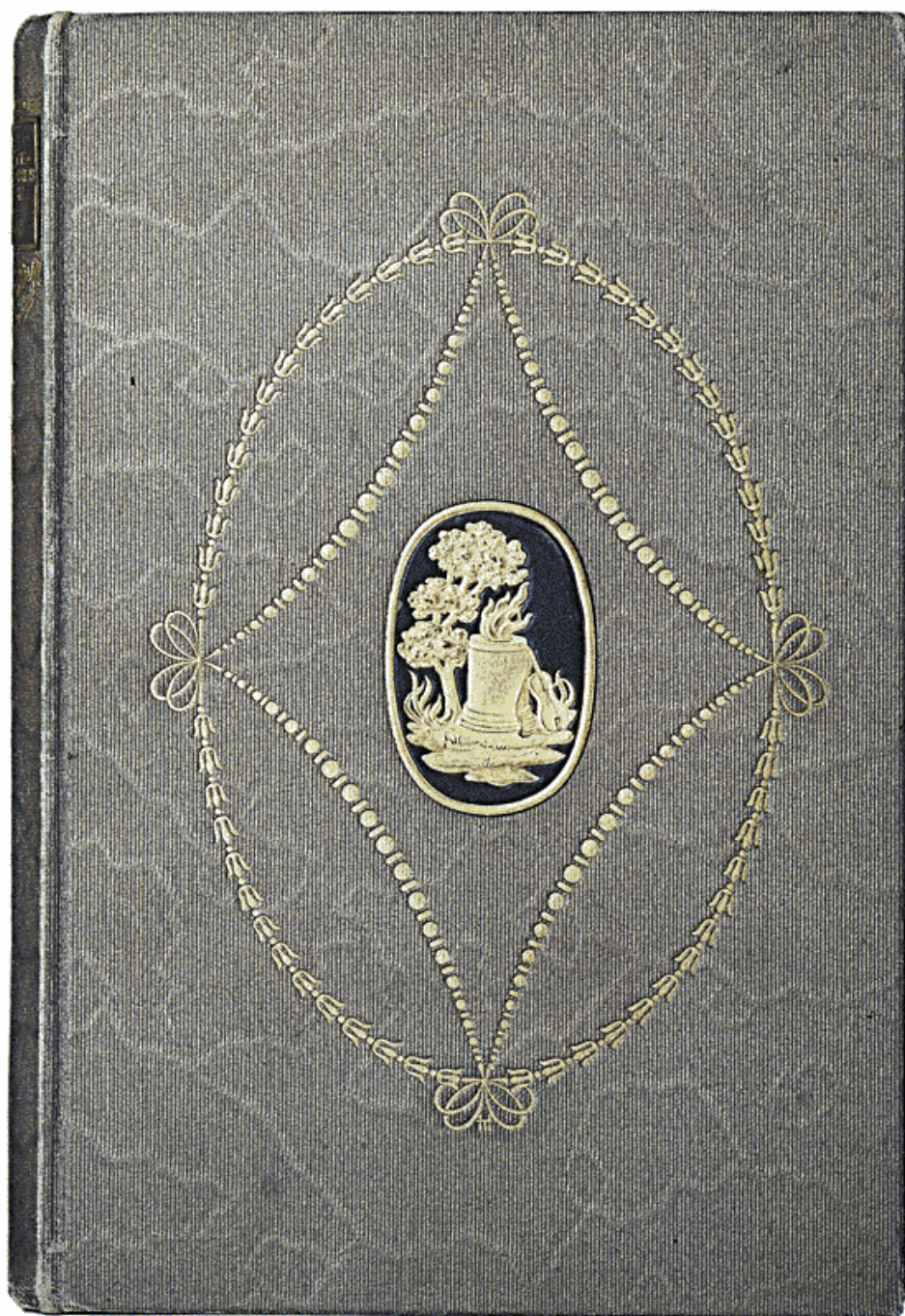

Fig. 46. *Vore Bedsteførelæres Sangeved* Erna Juel-Hansen, 1897.

rationen på bindet om 2. udgave af Troels Lunds "Livsbelysning," Gyldendal 1899, også er genbrug, skal være usagt, men hovedmotivet, en hvid svane med rødt næb foran en forgyldt kyst, er næppe valgt specielt til denne bog (fig. 47). Bindets vandrette borter forekommer også på Selma Lagerlöfs "Antikristens Mirakler," der er vist på fig. 35. På et bind fra kommissionsanstalten er endvidere set en dekoration med ornamentik i viftestil, som udgør en fortsættelse af Petersens genoptagelse af stilmønstre fra 15-1600-tallet.⁵² Den findes på Edv. Egebergs "Ved Dødens Port," Gyldendal 1899 (fig. 48).

Af *Thorvald Petersens*, fra 1894 *Petersen & Petersens* bogbinderi blev der i "Nordisk Boghandlertidende" averteret flittigt med værkstedets formåen. I okt. 1897 flyttede det til nye lokaler i St. Kongensgade og meddelte: "Denne Flytning er ensbetydende med en meget stor Udvidelse af vor Virksomhed. Vi have i Sommerens Løb ved Besøg i Udlandets største Bogbinderier sat os grundigt ind i, hvad der i de senere Aar er fremkommen af godt nyt paa Omraadet Værkstedetsindretning og Maskiner, og støttet paa de indvundne Erfaringer have vi udvidet vort Etablissement til et virkeligt tidssvarende Bogbinderi med et Maskinmateriel saa fortrinligt, som det overhovedet kan skaffes tilveje. I vore store nye Lokaler arbejde nu 26 Maskiner, og de rumme 200 Arbejdspladser."⁵³ Selv om der også fabrikeredes protokoller og papæsker m.v., må man undre sig over, at bind med firmaets stempel tilsyneladende er sjældne før omkring 1899. Forklaringen er måske, at det overvejende har leveret anonymt arbejde. Et enkelt eksempel på et bind signeret af Thorvald Petersen er fundet om K.G. Brøndstedts digtcyklus "Junkeren fra Varnæs," forlagt 1891 af Frits Sørensens Boghandel i Rønne (hvor Brøndsted var adjunkt).⁵⁴ Dekorationen er luftig med en måge svævende over en konturerne af en bølge forneden og blot en lille vignet under titlen (fig. 49). Dette mågebølgemotiv var Petersen så glad for, at han også brugte stemplet til "Frem"s udgave af Drachmanns "I Storm og Stille," 1899, dog med tilføjelsen af et anker i medaljon midt på bindet.

Sidst i halvfemserne ses Petersen & Petersen i det mindste at have udført bind til bøger af Johan Skjoldborg på Jul. Gjellerups Forlag. "En Stridsmand," 1.-3. oplag 1896-1900 og "Kragehuset," 1899, har hver fået en stor blomst i jugendstil, på førstnævnte bøjer den ind

⁵² Se FF 42, s. 253ff.

⁵³ Cirkulære trykt i *Nordisk Boghandlertidende* 22. okt. 1897.

⁵⁴ Annonce fra Frits Sørensen i *Nordisk Boghandlertidende* 27. nov. 1891: "eleg. indb. 4 Kr., uindb. 2,50 Kr." Smst. meddelte Frits Sørensen 6. maj 1892, at han var udgået for indbundne eksemplarer.

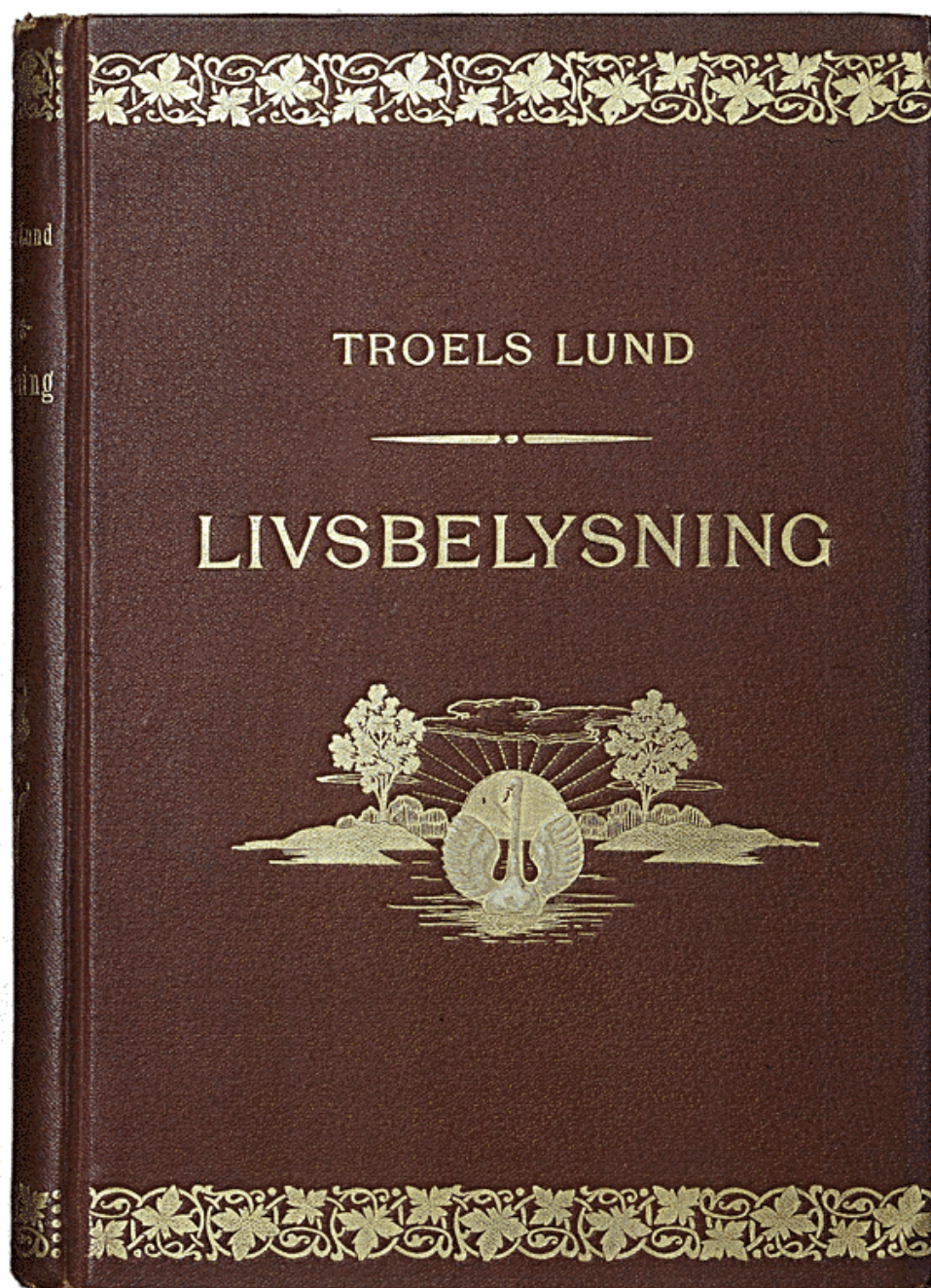

Fig. 47. Troels Lund: *Livsbelysning*, 1899.

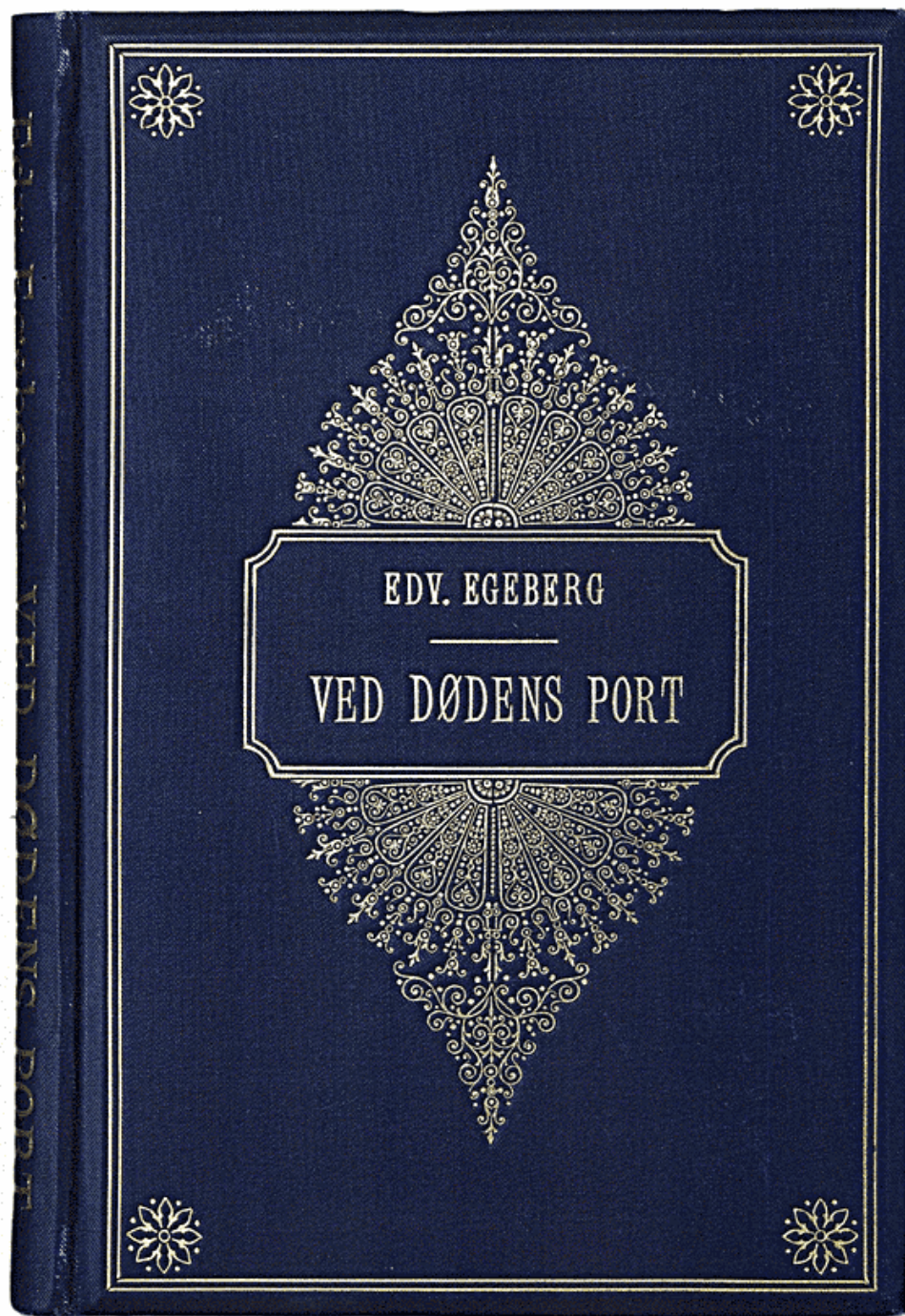

Fig. 48. Edvard Egeberg: *Ved Dødens Port*, 1899.

over titlen, på sidstnævnte rejser den sig fra foden af bindet og er suppleret af et lille insekt (*fig. 50*). Stemplerne er muligvis udført her til lands, da Petersen & Petersen reklamerede med, at de selv lod fremstille stempler.⁵⁵ Et nogenlunde sikkert eksempel på et stempel fremstillet til en bestemt bog foreligger med Petersen & Petersens bind om Skjoldborgs "Almue," 1.-2. oplag 1900. Hoveddekorationen er en forgyldt medaljon med et arbejdsmand, der stikker spaden i jorden. Øverst står en frise, der morsomt understreger landarbejdermotivet ved at bestå af en række forke alternerende med træsko (*fig. 51*). Medaljonen dukker atter op på Tolstojs "Krig og Fred," Kunstforlaget Danmark 1909, hvor motivet virker helt malplaceret.

Jugendstilen er nævnt et par gange, og dens indvirkning på ornamentikken i dansk bogkunst burde engang belyses nærmere.⁵⁶ Dens indflydelse har sat sig spor i halvfemsernes danske illustrationskunst, og op mod århundredskiftet havde dens forkærlighed for stiliserede blomster og slyngede bladstængler så småt bredt sig til stempelkasserne, ikke blot hos Petersen & Petersen, men også hos andre bogbindere. En ikke angivet bogbinder har indbundet Heibergs "Vaudeville-Situationer," Reitzel 1896, og Drachmanns "Prinsessen og det halve Kongerige," Gyldendal 1899, hvor titlerne er indrammet af en og samme forgyldte dekoration med jugendblomster i slyngkomposition (*fig. 52*). Begge er set med Gyldendals mærke på bagsiden fra senest 1903. Da sidstnævnte foreligger i et eksemplar med guldtrykt forsatspapir, hvori et kunstfærdigt sammenskrevet GB indgår i mønstret, kan det formodes, at indbindingen er udført af det i 1899 nyoprettede forlagsbogbinderi.

Med *Immanuel Petersens* signatur har meldt sig nogle få eksempler fra hans kommissionslager 1899ff. På Erik Bøghs "Peter Eriksens Efterladenskaber," 1899 er med en ramme af stiliserede blomsterranker forbundet to blomstervignetter i den nye stil, hvoraf den ene går igen under titlen på Valdemar Rørdams "Karen Kjeldsen," 1900 (med en blindtrykt plantefrise fornedet), og på Otto Rungs "Det uafvendelige," 1902, der foroven er smykket med en forgyldt jugendfrise bestående af rosenlignende blomster og agernlignende knopper på slyngede stilke. Motivet findes i noget nær samme udformning som typografisk frise.⁵⁷ På Cutcliff Hynes "Kaptajn Kettles Oplevelser," 1900,

⁵⁵ *Nordisk Boghandlertidende* 7. aug. 1896: "Gravering af Messingplader besørget"; jvf. smst. 19. aug.: "Største Materiale af messinggraverede Typer til Presseforyldning her i Landet."

⁵⁶ Materiale hertil findes utvivlsomt i skriftprøvebøger fra omkring 1900, se f.eks. ornamentet afbildet i *Typer og Tryk* No. 3: *Tekstskrifter for Bøger*, Martius Truelsens Bogtrykkeri 1901. Her vises også (s. 161-70) prøver på bogudstyr af William Morris.

⁵⁷ Smst., s. 28.

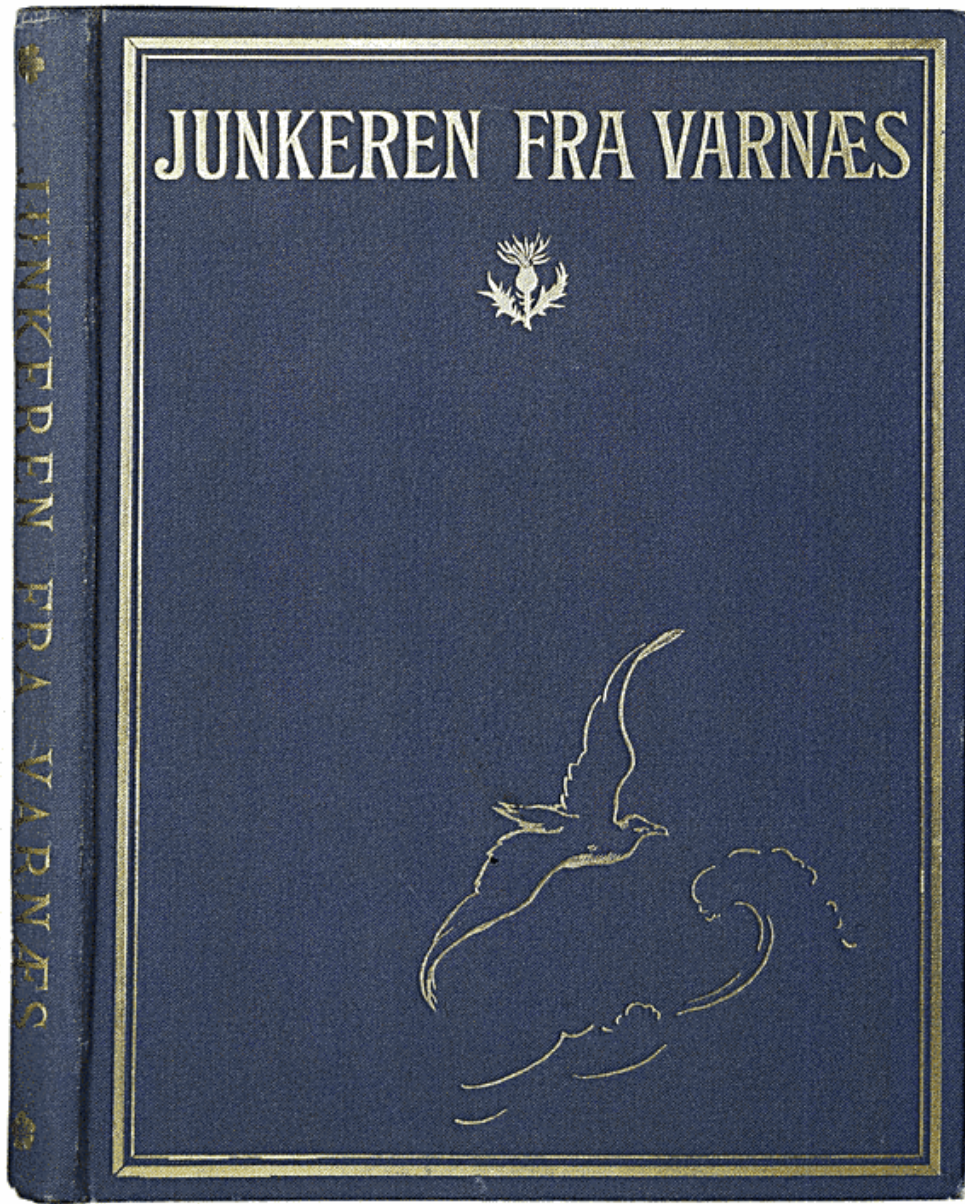

Fig. 49. K.G. Brøndsted: *Junker fra Varnæs*, 1891.

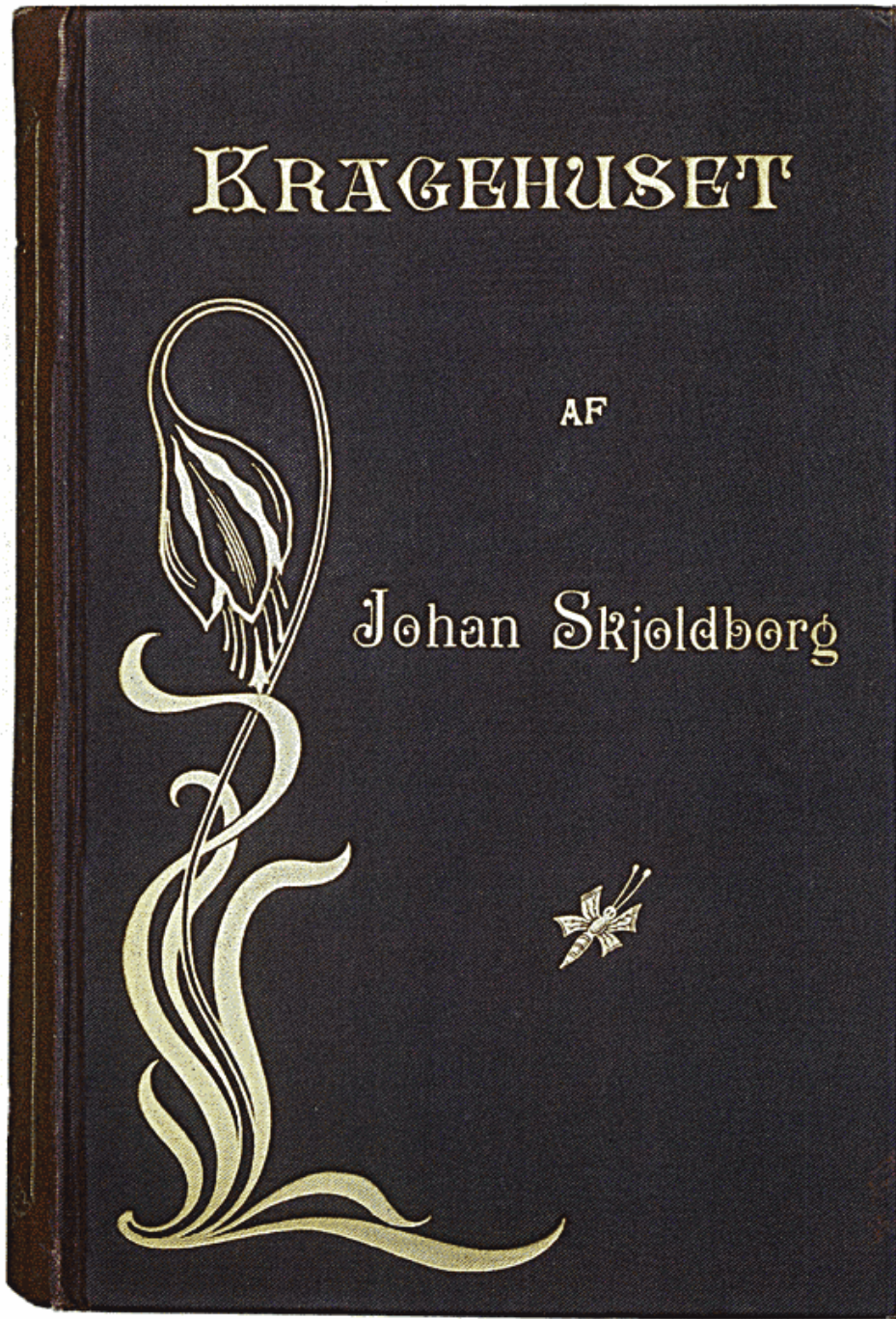

Fig. 50. Johan Skjoldborg: *Kragehuset*, 1899.

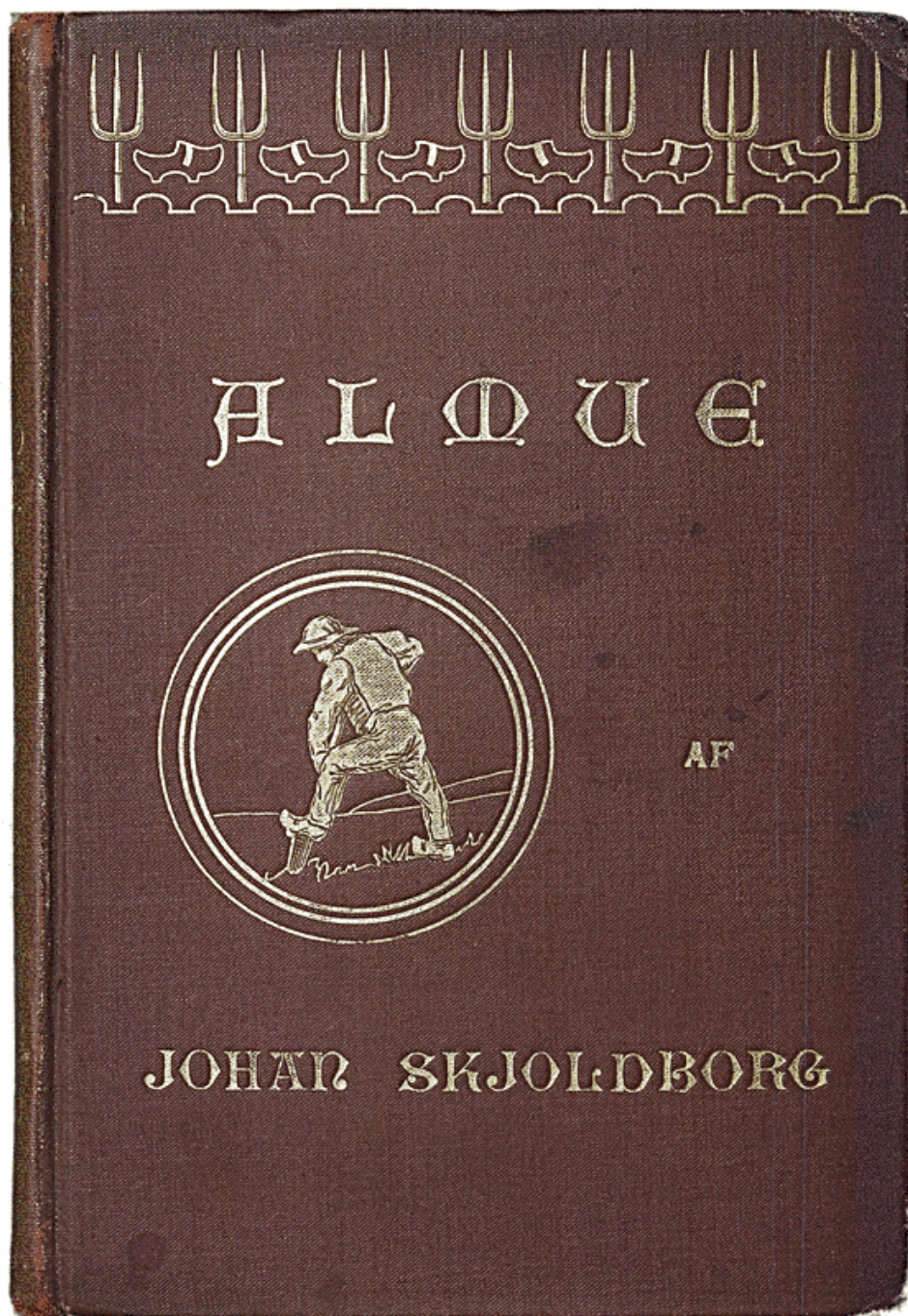

Fig. 51. Johan Skjoldborg: *Almue*, 1900.

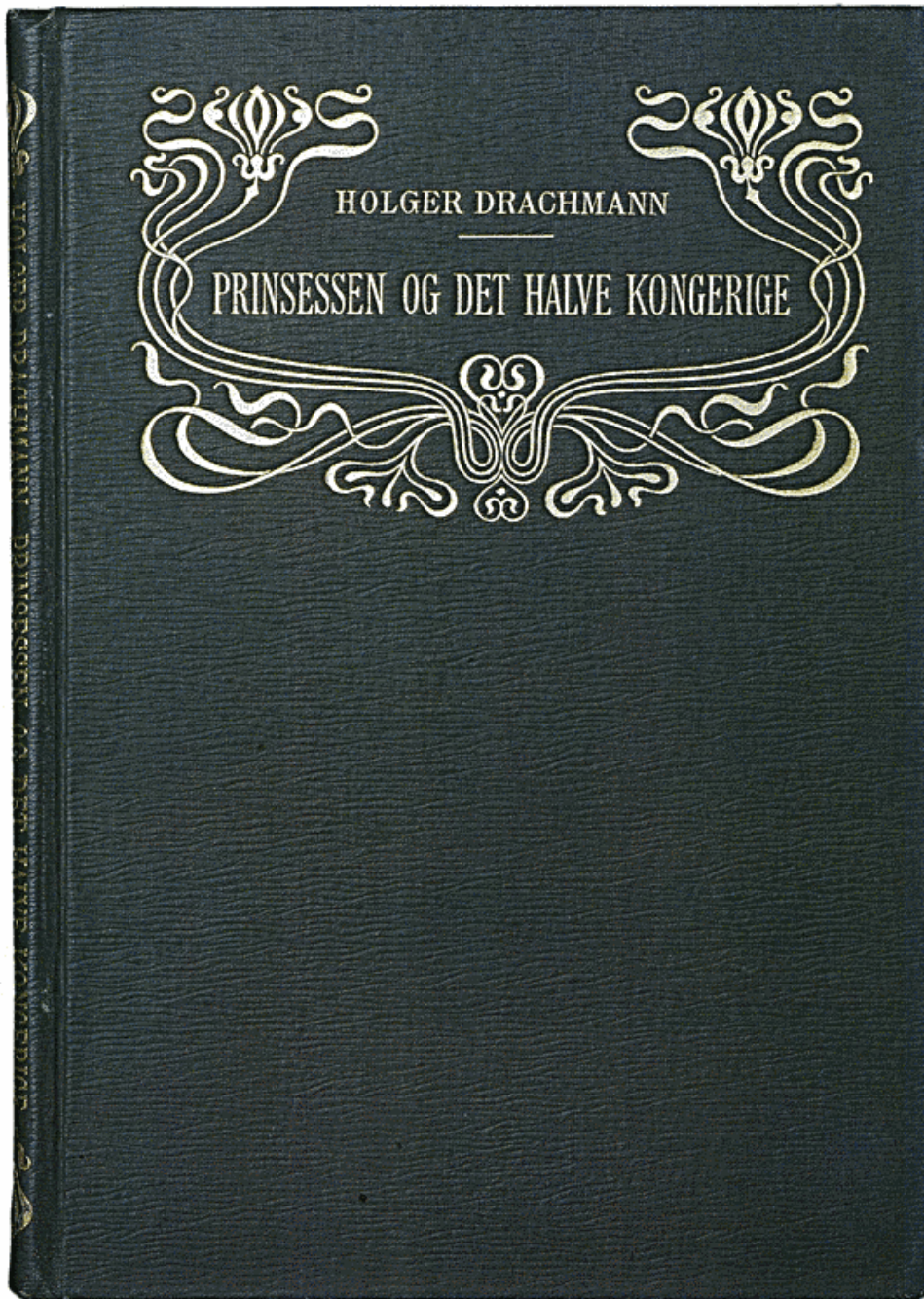

Fig. 52. Holger Drachmann: *Prinsessen og det halve Kongerige*, 1899.

slynger to jugendblomster sig omkring titlen. På Augusta Carit Etlars "Smugleren," 1901, omgiver en gammeldags rammebort titlen og en elegant blomsterstilk midt på bindet, og på Albert Gnuetzmanns "Det stille Vand," 1902, er selvsamme blomsterstilk forlænget af en ny stilk med stiliserede blomster, der bøjer sig ind over titlen. Endnu et eksempel fra kommissionsanstalten er senere end den valgte kronologiske grænse, hvilket dog ikke udelukker, at dekorationen har fundet anvendelse tidligere. Jakob Knudsens "Sind," udkommet på Det nordiske Forlag 1903 i to oplag (ialt: 2.500 eks.), er i et kraftigt bind med skråkant smykket med store forgyldte bladstilke, der strækker sig op fra foden og indrammer titlen foroven. Ryggen domineres af en typisk jugendblomst (*fig. 53*).

Det yndede åkandemotiv er bl.a. repræsenteret med en stor flydende åkande, et oplagt motiv til Vilhelm Høms "Aaby Apotek" udgivet af Hagerup i 2. oplag 1902 (1. opl. 1894). Fra åkanden løber slyngtråde, som illuderer vandspejlinger, op i titlen (*fig. 54*). Bindet er med forlagsmærke og utvivlsomt udført af Hagerups foretrukne bogbinder, *Beuchel*, der averterede løse bind hertil 85 øre.⁵⁸

Går prisen ikke til dette flotte bind, må den tilkendes bindet om Blaumüllers "Agnete og Havmanden," 3. oplag Gyldendal 1899. Versdigteren Edvard Blaumüller var en af de forfattere hos Gyldendal, som forstod at sikre sig et nydeligt bindudstyr. Hans "Saul" fra 1899 er set i et rødt bind komponeret med sort stregramme omkring titlen og en forgyldt blomst samt små blomstervignetter i hjørnerne. "Dronning Hjærteløs" fra 1900 (illustreret af Hans Nikolaj Hansen) findes i et hvidt bind med en stor lyserød rose og sartgrønne blade, og "Sibylle" fra 1901 i et ligeledes hvidt bind med en træsnitagtig afbildning af træer i sort med gyldne kornaks i forgrunden, hvorunder der citeres et vers af Victor Hugo - på fransk! "Agnete og Havmanden" har i 2.-4. oplag forskellige bind. På andet oplag fra 1896 hæver en havmand sig fra havet med en tvedelt hale, der griber ned om titlen, i en usigneret tegning, som kan skyldes Gerhard Heilmann. På fjerde oplag 1902 er Agnete portrætteret med havet som baggrund i en kraftig, forgyldt reliefgramme. Bindet til tredje oplag er ligesom "Saul" signeret af *Flyge*, der her har sammenstillet stempler i elegant jugendstil med svaner og åkander i forgyldning (*fig. 55*).

Blaumüllers "Manddom" fra 1900 har titelfelt og forlagsangivelse omgivet af forgyldt slyngornamentik. Bindet er formentlig udført af forlagets eget bogbinderi. Slyngkompositionen er kopieret, men står i grønt på Niels Møllers udgave af "Shakespeare for Folket" i serien

⁵⁸ *Dansk Bogbindertidende* IV, 1902-03, s. 25.

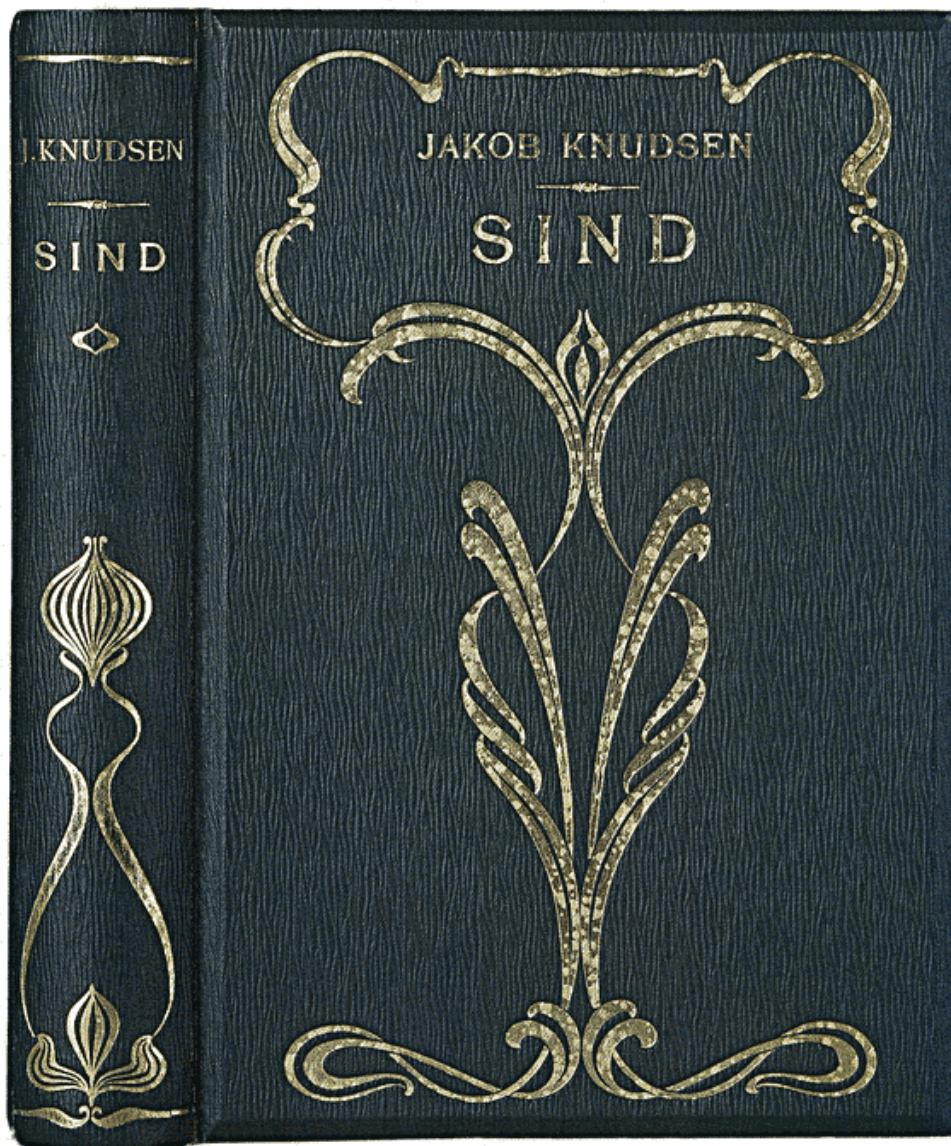

Fig. 53. Jacob Knudsen: *Sind*, 1903.

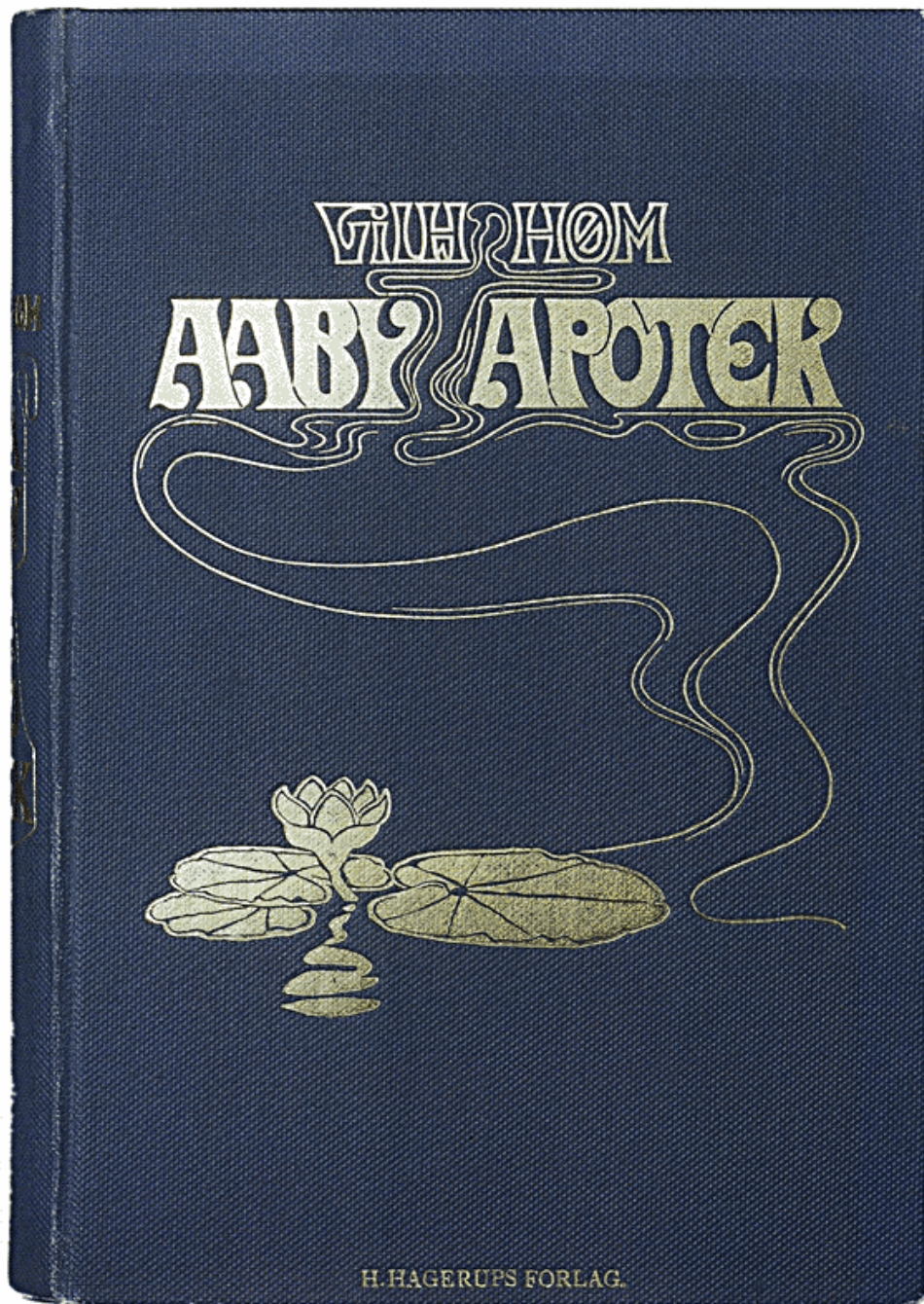

Fig. 54. Vilhelm Høm: *Aaby Apotek*, 1902.

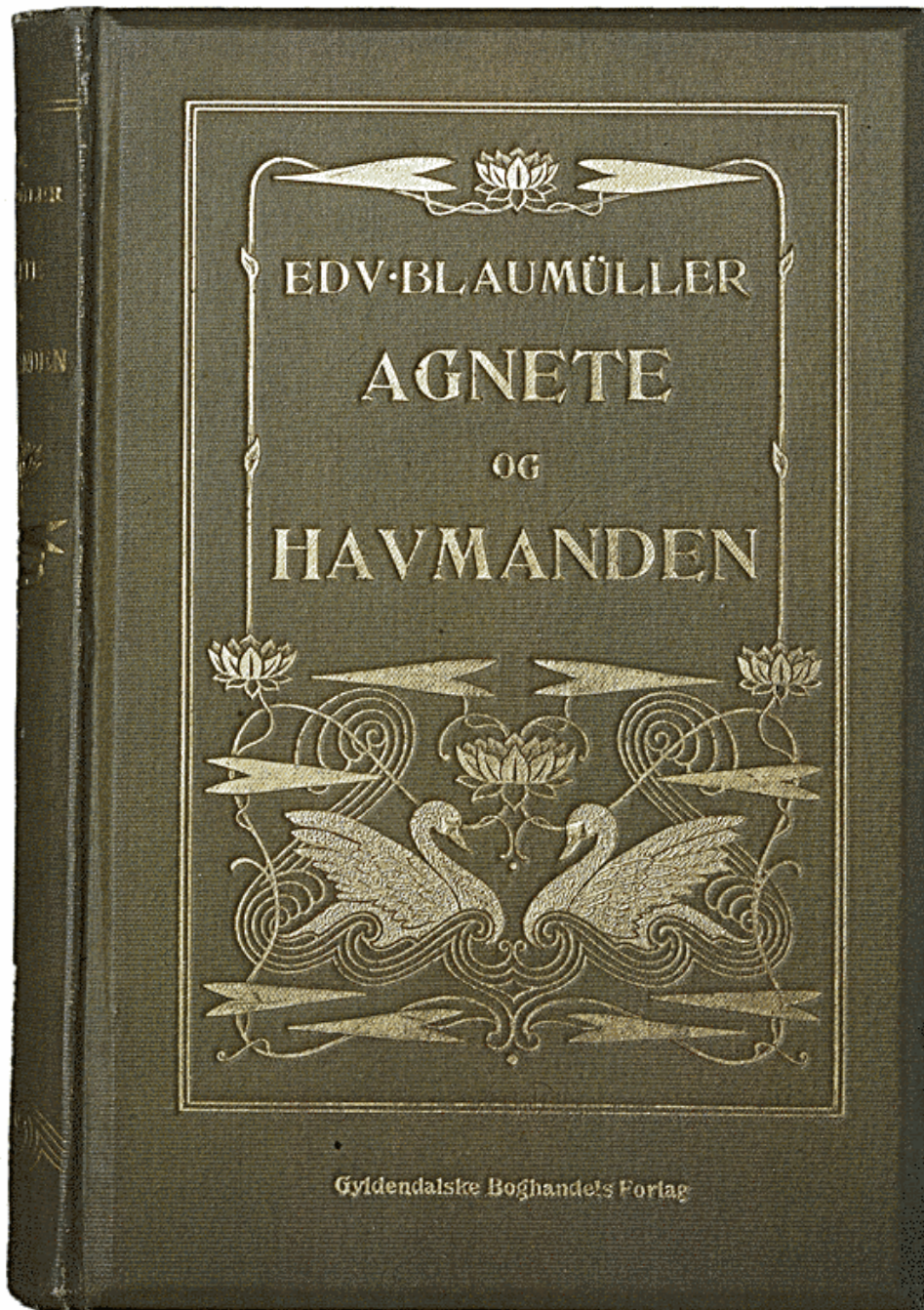

Fig. 55. Edvard Blaumüller: *Agnete og Havmanden*, 1899,

“Frem,” 1901, i et bindoplæg med Gyldendals mærke og altså tidligst fra 1903. Det oprindelige bind er med anden ornamentik i sort. Mere kraftfuld er slyngornamentikken på de ofte forekommende Kipling-bind fra Pios forlag med ornamenten à la Bindsbøll på ryggen. Dekorationen erstattede ca. 1900 en i halvfemserne anvendt palmedekoration og holdt til 1927, da Kiplings forfatterskab overgik til Gyldendal. Bindene er vistnok udført af Immanuel Petersen.⁵⁹

Morsomt er det at se et andet velkendt motiv, et kvindehoved hvilende på nøgne arme, oplive bindene i billigbogsserien “Nyt Bibliotek,” en lille række kommenteret skønlitteratur udgivet 1899ff ved E. Rørdam af Wilhelm Priors Hofboghandel. Bøgerne solgtes kun indbundne for 85, senere 90 øre stykket, og dekorationen er blot i sort streg. Lad gå med Carl Baggers “Min Broders Levned,” men man skulle ikke have forventet en sådan antydning af moderne frivolitet på gamle kendinge som Christian Olufsens “Gulddaasen” og Henrik Wergelands “Den engelske Lods” (fig. 56). Disse er trykt 1899 ligesom Jens Baggesens “Komiske Fortællinger,” der er set både i dette bind og i et bind med forfatterens silhouet. En silhouetdekoration blev tilsyneladende det foretrukne motiv på seriens følgende bind, så tegningen med kvindemennesket er nok blevet vejet og fundet for let.⁶⁰

⁵⁹ Forsidedekorationen er afbildet i Lotte Philipson og John T. Lauridsen (red.): *Bøger, Samlinger, Historier*, 1999, s. 52. Imm. Petersen averterede bind til *Lysen der sluktes* og *Kim* i *Dansk Bogbindertidende* II, 1900-01, s. 11 og III, 1901-02, s. 35.

⁶⁰ Bøgerne averteredes som udkommet i serien, men er uden serieangivelse, bortset fra at der i nogle bind på sidste ledige blad er trykt en unummereret fortegnelse over indholdet af “Nyt Bibliotek,” senere omdøbt til “Priors Bibliotek.” Således i det senest påtrufne bind, Paul Chievitz: *Nytaarsgave for Forlovede*, 1906 (med silhouet på bindet). I *Nordisk Boghandlertidende*, 1903, s. 119 averteredes årets nyudgivelser “indbundne i Shirting og med Forfatterens Billeder i Silhouetter.”

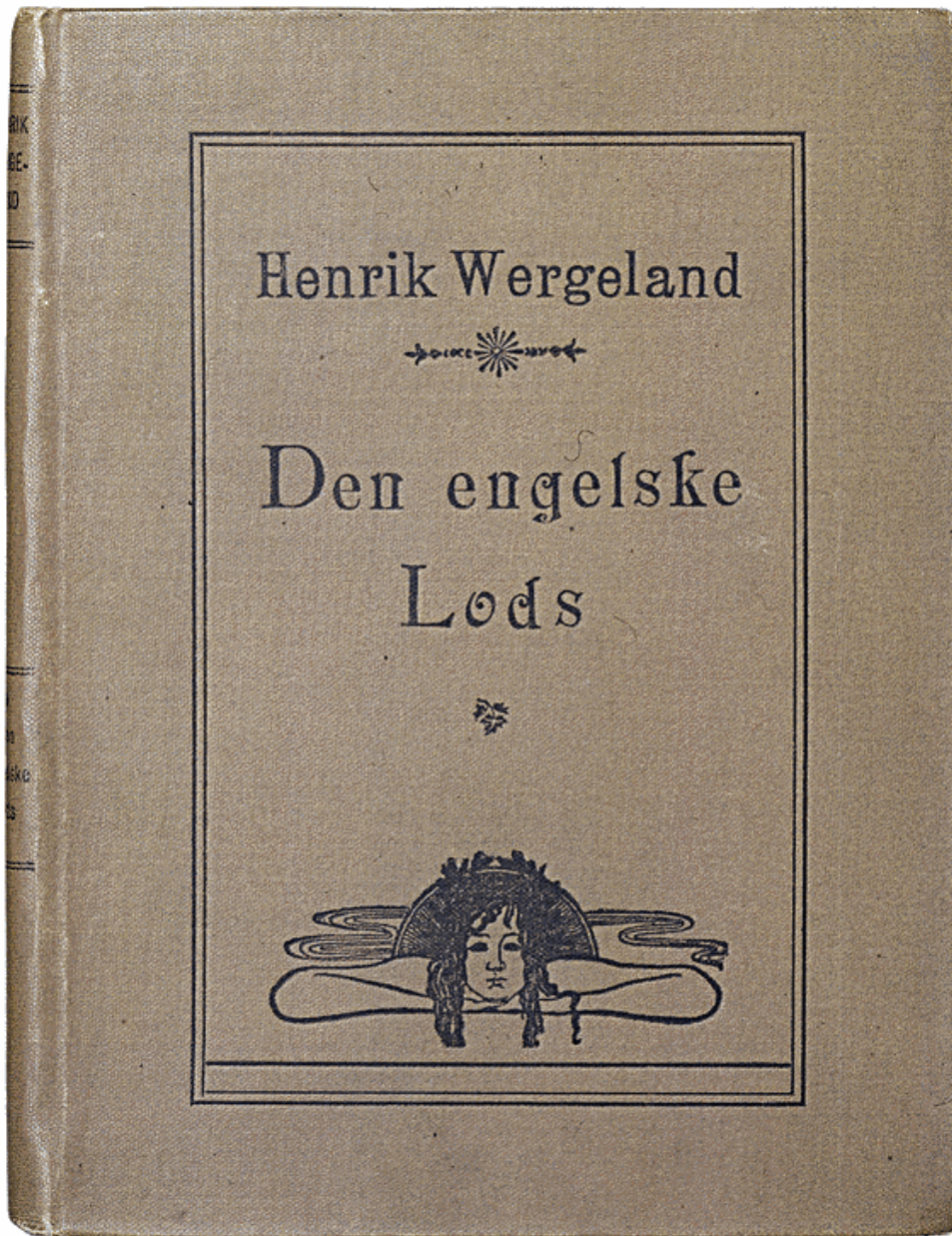

Fig. 56. Henrik Wergeland: *Den engelske Lods*, 1899.

SUMMARY

HARALD ILSØE: *Danish press-gilded publisher's bindings c. 1888-1900. Contribution to a presentation.*

Traditional forms of decoration still occur in the 1890's, particularly in bindings for books of wide popular appeal such as historical novels, but criticism from the trend-setting groups centred on the Forening for Boghaandværk (Book-Craft Society) led to increasing efforts by publishing houses and bookbinders to renew their style through the involvement of artists. Several bindings were decorated by leading artists such as Hans Nikolaj Hansen, Knud Larsen, Gerhard Heilmann and especially the highly productive Hans Tegner. In the years up to 1900 the traits of Jugendstil became evident in stamp designs. Among the younger bookbinders, J.L. Flyge and brothers Petersen & Petersen began to attract notice as suppliers of publishers' bindings. The biggest publisher, Gyldendal, set up its own bookbinding workshop in 1899, but at the same time began to publish more books in unbound versions only. The large and old-established bookbinding firm Immanuel Petersen stepped into the breach that same year by creating a stock of bindings for books available only unbound from the bookshops. Books could be sent to Immanuel Petersen for binding, or the loose bindings could be ordered by other bookbinders.

Bindings from c. 1860-1877 and 1877-1888 have been presented in *Fund og Forskning* 41-42.